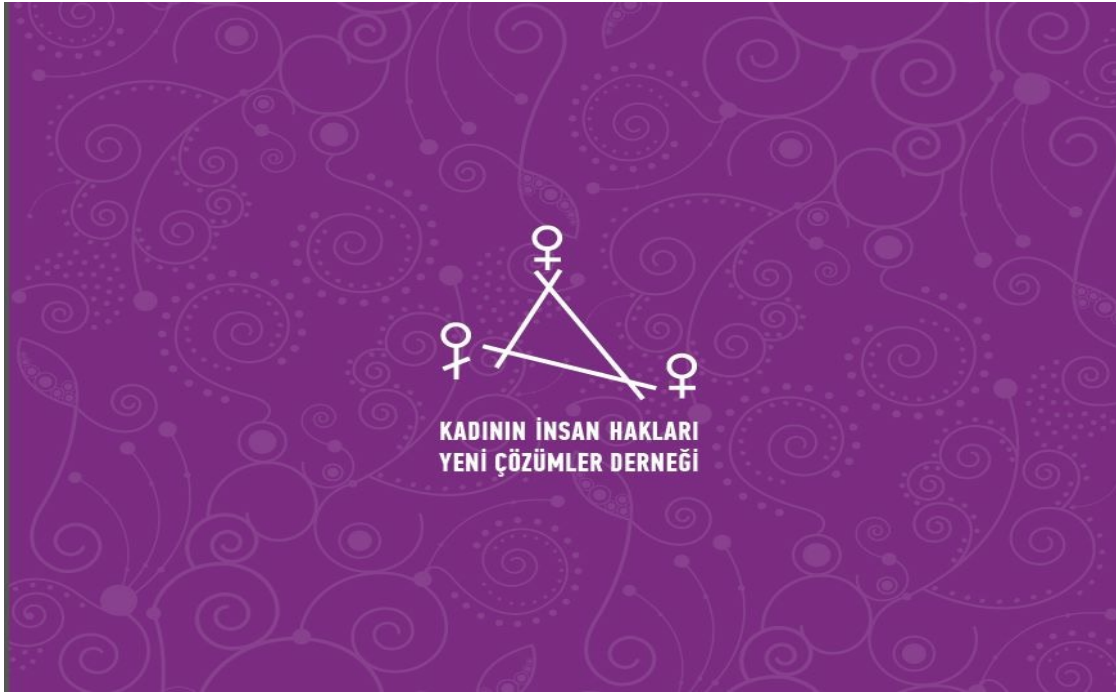

Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği

&

Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı

**KİHEP Etki Değerlendirme Raporu
2005–2011 Dönemi**

Dr. Felisa Tibbitts

Ebru Batık

Eylül 2012

Teşekkür

TEMEL BULGULARIN ÖZETİ

1. GİRİŞ

- 1.1. Programın tarihçesi
- 1.2. Etki değerlendirmesinin başlıca amaç ve hedefleri
- 1.3. Araştırmanın yapısı
- 1.4 Dönüştürücü öğrenme teorisi
- 1.4 Raporun yapısı

2. YÖNTEMLER

- 2.1. Karma-yöntem uygulaması
- 2.2. Programın katılımcılar üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan yöntemler
- 2.3. Örnek olay çalışmaları
- 2.4. Programın grup yönlendiricileri üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan yöntemler
- 2.5. Programın işbirliği yapılan kurumlar üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan yöntemler
- 2.6. Araştırmanın yapısı gereği ortaya çıkan sınırlamalar

3. KİHEP'İN KATILIMCILAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

- 3.1. Katılımcıların profil özellikleri
- 3.2. Programın katılımcılar üzerindeki etkisi
- 3.3. 2004 tarihli bağımsız değerlendirme araştırması ile karşılaştırma

4. ÖRNEK OLAY ÇALIŞMALARI: İSTANBUL VE VAN

- 4.1. İstanbul (Kartal)
- 4.2. Van
- 4.3. Tartışma

5. KİHEP'İN EĞİTİCİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

- 5.1. Grup yönlendiricilerinin profil özellikleri
- 5.2. Programın grup yönlendiricileri üzerindeki etkisi

6. KİHEP'İN İŞBİRLİĞİ YAPILAN KURUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

- 6.1. Programın Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu üzerindeki etkisi
- 6.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşad Bürosu üzerindeki etkisi
- 6.3. Programın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu üzerindeki etkisi
- 6.4. Programın kamu çalışanları, yerel yönetimler ve sendikalar üzerindeki etkisi

7. TEMEL BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KİHEP İÇİN STRATEJİK ÖNERİLER

EKLER

Başvurulan kaynaklar

TEŞEKKÜR

Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği'nin (KİH-YÇ) Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı (KİHEP) etki değerlendirme çalışmasını yürütme fırsatı bana verildiği için müteşekkirim. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesine destek olan herkese katkıları için teşekkür etmek istiyorum.

Öncelikle Zelal Ayman'a teşekkür etmek istiyorum. Zelal, Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı Koordinatörü olarak, KİHEP'in geçmişine ilişkin belge ve raporlara erişimimi sağladı, sürekli idari destek verdi, çalışmanın şekillendirilmesi aşamasında gerek kendisinin gerekse diğer çalışanların teknik katkılarını sundu ve saha ziyaretlerimi organize ederek değerlendirme çalışmasını yürütmemi sağladı. Bu çalışmaya duyduğu inanç ve sonsuz desteği için yürekten teşekkür ederim.

İkinci olarak, verdiği çok değerli destek için KİH-YÇ'de kurum içi değerlendirmeyi yürüten Ebru Batık'a teşekkür etmeliyim. Kısaca söylemek gerekirse, Ebru olmasaydı bu değerlendirme çalışmasını yapmak da mümkün olmazdı. Anketlerin dağıtılması ve toplanması işini, sonuçların veri tabanına işlenmesini, tanımlayıcı istatistik analizlerinin yapılması ve açık uçlu soruların cevaplarının Türkçe'den İngilizce'ye çevrilmesini üstlenen Ebru, bütün bu (sıkıcı) işleri güler yüzle ve yorulmak nedir bilmeden yürüttü. Onun bu kararlılığı sayesinde ben de değerlendirme çalışmasının tasarımı, veri toplama ve analizleri yorumlama ile sonuçların raporlanması işlerine odaklanma fırsatı buldum. Onunla çalışmak büyük bir zevkti. Çalışmada yer alan analizlerin yorumlanması ve programın geleceğine yönelik öneriler kısımlarında bir katkısı olmamasına karşın Ebru'yu bu çalışmanın kilit asistanı olarak adlandırmayı uygun gördüm.

Konuşulan her şeye gösterdikleri hassasiyet ve özveriyle, görüşme/mülakatlar ile gözlemlerim sırasında eksiksiz notlar almama olanak veren çevirmenlerime de teşekkür etmek istiyorum. Gözlemediğim durumları yorumlarken sık sık onların sezgilerinden faydalandım.

Benimle görüşen ve geçmişten bugüne KİHEP hakkındaki bilgi ve düşünceleriyle katkılarını esirgemeyen KİH-YÇ ekibinin diğer bütün üyelerine de müteşekkirim. Çalışmam boyunca ekibin ve derneğin diğer üyelerinin desteğini arkamda hissetmek işimi hem kolaylaştırdı hem de daha zevkli hale getirdi. Burada, Gülşah Seral Aksakal, Liz Erçevik Amado, İpek İlkaracan, Pınar İlkaracan ve Karin Ronge'ye verdikleri destek için teşekkür etmek istiyorum.

Son olarak, deneyim ve düşüncelerini görüşmeler, anketler ve gözlemler aracılığıyla benimle paylaşan KİHEP grup yönlendiricileri ve katılımcılarına şükranlarımı iletmek istiyorum. Anlattıkları hikâyeler beni kişisel olarak çok zenginleştirdi. Bu çalışma aracılığıyla hikayelerinin okuyuculara da ulaşmasını umuyorum.

TEMEL BULGULARIN ÖZETİ

Giriş

Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı (KİHEP), Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ) tarafından kadınlar için geliştirilen ve Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, çeşitli belediyeler ve STK'lardan gelen grup yönlendiricileri tarafından yürütülen, dönüştürücü ve bütüncül bir insan hakları eğitim programıdır. Hem yasal haklar ve hem de toplumsal cinsiyet bakış açılarını bir araya getiren program, kadınların özel (aile ilişkileri, cinsel haklar ve doğurganlık hakları, toplumsal cinsiyete duyarlı ebeveynlik vb.) ve de kamusal (ekonomik haklar, siyasi haklar, örgütlenme ve adalete erişim) alanlardaki haklarını öğrenerek ve bu haklara sahip çıkarak güçlenmesini amaçlamaktadır.

Bu bölümde, KİHEP uygulamalarının son yedi yılını (2005-2011) değerlendirmek üzere 2011 yılında yapılan etki değerlendirme araştırmasının temel bulguları özetlenmektedir. Çalışma, programı tamamlamış 251 katılımcının anketi, 88 grup yönlendiricisinin anketinin yanı sıra KİH-YÇ ekibi, grup yönlendiricileri ve işbirliği yapılan kurumların temsilcileriyle gerçekleştirilen görüşmeler ile İstanbul (Kartal) ve Van'daki iki KİHEP grubunun örnek olay çalışmasından edinilen verileri içermektedir.

Raporun ana bölümünde ankete dayalı bulguların, katılımcıların eğitim düzeyine, evlilik durumuna ve ev dışında çalışıp çalışmadığına bağlı olarak farklılaşmaları da içeren detaylı analizlerine yer verilmiştir. Aşağıda özetlenen başlıklar, bu detaylı analizler ışığında değerlendirilmelidir.

Programın katılımcılar üzerindeki etkisine ilişkin temel bulgular

KİHEP'in program katılımcıları üzerinde araştırma kapsamında ele alınan bilgi sahibi olma ve farkındalık (*knowledge and awareness*), duygu ve yaklaşımlar (*feelings and attitudes*), beceriler (*skills*), davranış ve eylemler (*behaviours and actions*) gibi tüm alanlarda belirgin ve olumlu bir etkisi olmuştur. KİHEP'i tamamlayan kadınların yüzde 90'ından fazlası, Türkiye'deki yasal mevzuatta kadınları korumaya yönelik düzenlemeleri daha iyi anladıklarını ve bu düzenlemelerden yararlanabileceklerini; kendilerine daha fazla güvendiklerini ve cesaret kazandıklarını; diğer kadınlarla dayanışma duygularının güçlendiğini; ve etkin iletişim kurabilme, karar verme, sorunları belirleyip çözebilme gibi, hak talep etme yeteneklerini artıracak beceriler kazandıklarını ifade etmektedir.

Araştırma sonuçları, dönüştürücü bir eğitim programı olan KİHEP'in hedefleriyle tutarlılık göstermekte, kadınların kadın bakış açısını ve KİHEP'in kadınların güçlenmesine yönelik hedeflerini içselleştirdiğini ve bunları kendi hayatlarında doğrudan uygulamaya başladıklarını ortaya koymaktadır. Bu uygulamalar hem özel hem de kamusal alanları kapsamakta ve KİHEP'in eleştirel düşünme ve diyalog kurma süreçleri sayesinde kadınların yaşadıkları sorunları fark etmeye ve kendilerine yeni hedefler koymaya başladıklarını göstermektedir.

Programı tamamlayanların kadınların yüzde 90'dan fazlası, özel alanda aile üyeleriyle ilişkilerinin daha iyiye gittiğini; aileyi ilgilendiren kararlarda daha fazla söz sahibi olduklarını; ve çocuklarını yetiştirirken toplumsal cinsiyet konusunda daha duyarlı davrandıklarını ifade etmektedir. Aile içi şiddete maruz kalan katılımcıların yüzde 85'i ise yaşadıkları şiddetin azaldığını ya da tamamen ortadan kalktığını belirtmektedir.

Kamusal alanda ise, programı tamamlayanların en az dörtte biri KİHEP sayesinde gelir karşılığında çalışma hayatına geri döndüklerini veya öğrenimlerine devam ettiklerini belirtmektedir. KİHEP'i tamamlayanların çoğu program sonrasında kadın hareketine katıldıklarını, bir kadın örgütünde aktif olarak yer aldıklarını, ve/veya çevrelerinde politik olarak daha aktif olmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Programı tamamlayanların neredeyse tamamı kendi çevrelerinde kadın hakları konusunda bilgi ve tavsiye istenilen kaynak kişi haline geldiklerini ifade etmektedir.

Programın katılımcılar üzerindeki bu yaygın ve etkileyici sonuçları, aşağıda sıralanan nedenlerle, özellikle dikkate değerdir:

- Sadece birkaç istisna dışında KİHEP eğitimini tamamlayan kadınların hemen hepsi programdan olumlu etkilendiklerini belirtmektedir.
- Bu sonuçlar kadınların KİHEP'e hangi yılda katıldığı, Türkiye'nin neresinde yaşadığı, grup yönlendiricisinin kim olduğu ve kişisel profil özelliklerinden bağımsızdır.
- Sonuçlar aynı zamanda, 2004 yılında yapılan bağımsız değerlendirmenin sonuçlarıyla (her iki araştırmada da kullanılan sorular göz önüne alındığında) tutarlılık göstermektedir.

Alınan bu sonuçlar KİHEP'in Türkiye'de kadınları haklarını bilmek ve talep etmek üzere güçlendirecek bilgi, yaklaşım ve becerileri kazandırmada hem etkin olduğunu hem de sağlıklı işlediğini göstermektedir.

Bir başka dikkate değer nokta da, KİHEP'in kadınların hayatlarının özel alanlarında yarattığı etkilerin daha az eğitilmiş ya da ev dışında hiç çalışmamış kadınlar söz konusu olduğunda daha belirgin hale gelmesidir. Bu özel alanlar arasında, kadın hakları ve bu hakları koruyan yasalar (koruma kararı kullanımı da dahil) ile bu yasaları kendilerini korumak için nasıl kullanabilecekleri bilgisi; kendi cinselliklerini ve kadın olarak kendilerini keşfetme; kendine güven duyma, cesaret ve kişinin kendine verdiği değer artması sayılabilir. Bu kritik önemdeki bulgu, KİHEP'in Türkiye'de daha dezavantajlı konumda olan kadınları güçlendirdiği konusunda fikir vermektedir. Bu durum, KİH-YÇ'nin daha dezavantajlı konumdaki kadınlardan oluşan yararlıcı gruplarını, farklı köken ve altyapılardan gelen kadınlarla genişletip genişletmemeyi ve bunun yollarını düşünürken göz önünde bulundurması gereken temel bir husustur.

Programın grup yönlendiricileri üzerindeki etkisine ilişkin temel bulgular

Tıpkı eğitimi tamamlayan katılımcılarla ilgili bulgularda olduğu gibi, KİHEP'in grup yönlendiricileri üzerinde de, bilgi sahibi olma ve farkındalık, duygu ve yaklaşımlar, beceriler, davranış ve eylemler gibi anket ve görüşmeler yoluyla araştırılan her alanda belirgin ve olumlu bir etkisi olmuştur. Grup yönlendiricilerinin neredeyse tamamı KİHEP sayesinde kadın hakları ve kadınları koruyan yasal mevzuat konusundaki bilgilerini geliştirdiklerini belirtmektedir. Eğiticilerin yüzde 90'dan fazlası, doğurganlık hakları, kadın cinselliği ve bu konudaki devlet politikaları ile ilgili bilgilerinin arttığını belirtmiştir. Ayrıca eğiticilerin büyük çoğunluğu, KİHEP'in bir parçası olmanın kendilerini daha güvenli ve cesaretli hale getirdiğini; diğer kadınlarla dayanışma duygularını artırdığını ve KİHEP sayesinde, etkin iletişim kurabilme, karar verme, sorunları belirleyip çözebilme gibi, hak talep etme yeteneklerini artıracak beceriler kazandıklarını ifade etmektedir.

Araştırma, grup yönlendiricilerinin kadın bakış açısını, KİHEP grup çalışmaları dışında profesyonel yaşamlarında da koruduklarını göstermektedir. Anketlerde neredeyse bütün grup yönlendiricileri, KİHEP uygulamalarının iş motivasyonlarını yükselttiğini ve meslek hayatındaki çalışma becerilerini geliştirdiğini ifade etmektedir.

Bu sonuçlar, aşağıda sıralanan nedenlerle, özellikle dikkate değerdir:

- Sadece birkaç istisna dışında grup yönlendiricilerinin hemen hepsi KİHEP'ten olumlu etkilendiklerini bildirmektedir.
- Bu sonuçlar grup yönlendiricilerinin KİHEP eğitici eğitimine hangi yılda katıldıkları, kaç tane KİHEP grubu açtıkları, hangi kurumda (SHÇEK, STK veya diğer) çalıştıkları ve kişisel profil özelliklerinden bağımsız olarak alınmıştır.

Bugüne kadar yedi ve üzeri sayıda KİHEP grubu açmış grup yönlendiricileri, KİHEP'in meslek hayatlarındaki motivasyonu artırdığına ve diğer kadınlarla dayanışma duygularını güçlendirdiğine daha fazla vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bazı grup yönlendiricileri için KİHEP grup çalışmalarına devam etmek, kişisel olarak edindikleri faydaları yansıtmakta ve pekiştirmektedir.

Programın işbirliği yapılan kurumları üzerindeki etkisine ilişkin temel bulgular

Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü yöneticileri ve buraya bağlı olarak çalışan grup yönlendiricileri ile yapılan görüşmeler, uzun süredir KİH-YÇ ile işbirliği halinde çalışmanın, kurumun sağlıklı bir aile yapısı ve çocuklar yararına diğer faaliyetlerini de güçlendiren “kadın odaklı” bir dizi uygulamaya önyak olduğunu göstermiştir. Sosyal Hizmetler Genel Müdür Yardımcısı'na göre bu işbirliği, yasal mevzuatta yapılan değişiklikler, kadına yönelik şiddeti azaltma ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama çalışmalarında kurumun elini güçlendirmiştir. Genel Müdür Yardımcısı 1998 yılından beri KİH-YÇ ile işbirliği yapmaktan “gurur duyduklarını” belirtmekte, “Bu bizim bir STK ile en uzun süreli işbirliğimiz” demektedir.

KİHEP'in SHÇEK'e bağlı grup yönlendiricileri üzerinde de belirgin ve olumlu bir etkisi olmuştur. SHÇEK'e bağlı çalışan grup yönlendiricilerine göre KİHEP'in sahada uygulanmaya başlaması, toplumsal düzeyde konuyla ilgili faaliyet ve politikaların oluşturulması ve uygulanmasında da etkili olmuştur. Eğitimcilerin yüzde 90'dan fazlası KİHEP sayesinde, SHÇEK'in sunduğu hizmetlere ve kadınlarla ilgili konularda diğer kurumlarla işbirliğine dair talebi arttığını ve kurum içerisinde kadınların sorunlarıyla ilgili daha fazla hassasiyet kazanıldığını ifade etmektedir. Tüm bu bulgular, KİHEP'in, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün faaliyet, politika ve uygulamalarını olumlu yönde etkilediği fikrini desteklemektedir.

Devlet kurumlarındaki üst düzey yöneticilerin, KİHEP uygulamasına ilişkin KİH-YÇ ile kurulabilecek yeni işbirliklerine bakışı da oldukça pozitifdir. Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat Bürosu'nun, Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Bürosu'nun ve Türkiye İş Kurumu'nun (İŞKUR) yöneticileri kendi kurumlarının etkin işleyişinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadınların güçlendirilmesinin temel bir unsur olduğuna inandıklarını belirtmektedir. Bu yöneticilerin hepsi, gelecekte KİH-YÇ ile devam edecek işbirliği olasılığını yürekten desteklemektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat Bürosu, Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Bürosu ve Türkiye İş Kurumu ile işbirliği halinde uygulanan pilot çalışmalarla ilgili yeterli düzeyde sayısal veri bulunmamaktadır. Buna karşın, yöneticiler, eğitimciler ve katılımcılardan bazılarıyla yapılan birebir görüşmeler, pilot projelerde yer alan kadınların olumlu sonuçlar aldığını göstermektedir. Araştırma kapsamında KİHEP grup çalışmasına katılan vaizeler ve bu grupların grup yönlendiricileri ile yapılan görüşmeler, çok sayıda katılımcının kadın bakış açısını kullanarak kendi kişisel hayatlarının eleştirel analizini yaptıklarını doğrulamaktadır. Dahası, yöneticiler kurum içi değerlendirmelerinde, KİHEP'in kendi kurum bileşenlerini de olumlu yönde

etkilediğini memnuniyetle fark ettiklerini söylemektedir. Örneğin KİHEP sayesinde vaizeler, kadın hakları, kadınları korumaya yönelik yasal mevzuat ve koruyucu-önleyici mekanizmalar ve kendi bölgelerinde sorun yaşayan kadınlarla ilgili hangi devlet kurumları veya sivil toplum örgütlerine başvurabilecekleri gibi konularda daha fazla bilgi sahibi olmuştur.

Ancak cinsel haklar ve doğurganlık hakları konusu, bazı vaizeler için sorunlu görünmektedir. Bu durum KİH-YÇ'nin programı yeni yararlanıcı gruplardan gelen isteklere göre uyarlaması yönünde talep gelip gelmeyeceği sorusunu akla getirmektedir.

Sonuç

Etki değerlendirme araştırmasının sonuçları, KİHEP'in katılımcılar, grup yönlendiricileri ve uzun vadeli işbirliği yapılan kurumlar üzerinde sürdürülebilir, geniş kapsamlı ve olumlu etkileri olduğunu doğrulamıştır. Yasal haklar ve toplumsal cinsiyet bakış açılarını bir araya getiren program, kadınların hem özel (aile ilişkileri, cinsel ve doğurganlık hakları, toplumsal cinsiyete duyarlı ebeveynlik), hem de kamusal (ekonomik haklar, siyasi haklar, örgütlenme ve adalete erişim) alanlardaki haklarını öğrenip talep etmelerini sağlayacak şekilde güçlendirilmesinde başarılı olmuştur.

KİHEP halen bölgedeki en yaygın, en uzun soluklu ve kapsamlı, yetişkin kadınlara yönelik insan hakları eğitim programıdır ve Türkiye'de kadının insan hakları konusunda sürdürülebilir devlet-STK işbirliğinin tek örneğidir. Çalışmanın sonuçları, uzun yıllar boyunca böyle bir programı başarıyla yürütmenin mümkün olduğunu ve programın genişletilmesi halinde KİHEP'in kadınların güçlenmesine destek olmaya devam etme potansiyelini açıkça ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İnsan Hakları Talim ve Terbiye Deklarasyonu'nu kabul ettiği bir dönemde KİHEP, başka ülke ve bölgelerde de model alınacak, ikna edici bir örnek teşkil etmektedir.

1.0 GİRİŞ

1. 1. Programın tarihçesi

Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı (KİHEP) Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği tarafından 1995 yılında dönüştürücü ve bütüncül bir insan hakları eğitim programı olarak geliştirilmiştir. Yasal haklar ve kadın bakış açılarını bir araya getiren program, kadınların hem özel (aile ilişkileri, cinsel ve doğurganlık hakları, toplumsal cinsiyete duyarlı ebeveynlik vb.) hem de kamusal (ekonomik haklar, siyasi haklar, örgütlenme ve adalete erişim) alanlardaki haklarını öğrenip sahip çıkarak güçlenmesini amaçlamaktadır.

KİHEP, 1995-1997 yılları arasında önce İstanbul'un Ümraniye ilçesinde ve daha sonra Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uygulanan pilot programlar çerçevesinde geliştirilmiştir. Pilot uygulama aşamasından 2011 yılına kadar KİHEP, Türkiye'nin yedi bölgesinde 50'den fazla şehirde, 10.000 kadına ulaşmıştır. Program Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, belediyeler ve sivil toplum örgütlerinin işbirliğiyle uygulanmaktadır. KİHEP halen Türkiye ve çevre bölgedeki en yaygın, en uzun soluklu ve kapsamlı yetişkinlere yönelik insan hakları eğitim programı ve Türkiye'de kadının insan hakları konusunda sürdürülebilir devlet-STK işbirliğinin eşsiz bir örneğidir.

Program kapsamında kadınlar 16 hafta boyunca haftada bir, yarım gün bir araya gelerek, grup çalışmasına katılmaktadır. KİHEP, anayasal ve medeni haklar, ekonomik haklar, siyasi haklar, cinsel haklar ve doğurganlık hakları, toplumsal cinsiyete duyarlı çocuk eğitimi, çocuk hakları,

kadına yönelik şiddet ve şiddete karşı stratejiler gibi başlıkları kadının insan hakları çerçevesinde ele alırken, kadınların yerelde örgütlenmesi ve toplumsal dönüşüm için harekete geçebilmelerine odaklanmaktadır. KİHEP, uluslararası feminist yöntem ve araçlarını kullanmakta, katılımcı ve grup yönlendiricisi arasında hiyerarşik olmayan bir yaklaşımı benimsemektedir. Program, yasal okur-yazarlık konusunda farkındalık yaratmayı, kadınların kendi kendini güçlendirmesine destek olmayı ve hem grup üyeleri hem de ülkedeki diğer KİHEP grup katılımcıları arasında dayanışmayı geliştirmeye odaklanmaktadır. Program, katılımcıların kadının insan hakları ve bu hakların ihlallerine ilişkin kendi kişisel deneyimleri üzerine tartışmalarını sağlayarak, eleştirel bir bakış açısını hayata geçirmelerini amaçlamaktadır. Aynı zamanda, iletişim, kadınlar arası dayanışmanın örgütlenmesi ve toplumsal cinsiyete duyarlı çocuk eğitimi gibi bir dizi spesifik becerinin gelişmesine de olanak sağlamaktadır.

KİHEP aşağıda sayılan 16 modülden oluşmaktadır:

1. Oturum - Tanışma, Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı'nın Tanıtımı ve İhtiyaç Saptaması
2. Oturum - Kadının İnsan Hakları
3. Oturum - Anayasal ve Medeni Haklar
4. Oturum - Kadına Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddet
5. Oturum - Şiddete Karşı Stratejiler
6. Oturum - Kadının Ekonomik Hakları - Bölüm I
7. Oturum - Kadının Ekonomik Hakları - Bölüm II
8. Oturum - İletişim - Bölüm I
9. Oturum - İletişim - Bölüm II
10. Oturum - Toplumsal Cinsiyet Rollerine Duyarlı Çocuk Eğitimi ve Çocuk Hakları
11. Oturum - Kadın ve Cinsellik - Bölüm I
12. Oturum - Kadın ve Cinsellik - Bölüm II
13. Oturum - Kadın ve Doğurganlık Hakları
14. Oturum - Kadın ve Siyaset
15. Oturum - Feminizm ve Kadın Hareketi
16. Oturum - Kadın Örgütlenmesi

KİHEP grupları, KİHEP grup yönlendiricisi tarafından yürütülmektedir. Bu eğiticiler SHÇEK, belediye kurumları veya diğer STK'lerden gelen başvurular arasından seçilmekte, seçilen adaylar KİH-YÇ tarafından düzenlenen 12 günlük eğitici eğitimine katılmaktadır. Adaylar sahada ilk KİHEP grup uygulamalarını tamamladıktan ve KİH-YÇ süpervizörleri tarafından ziyaret edilip değerlendirildikten sonra KİHEP grup yönlendiricisi sertifikalarını almaya hak kazanmaktadır. Bunlara ek olarak KİH-YÇ, yeni grup yönlendiricileri ile değerlendirme ve koordinasyon toplantıları ve Türkiye genelindeki tüm eğiticilerle bölgesel ve ulusal toplantılar düzenlemektedir. Bu süreçler yılların getirdiği deneyim sonucu -KİHEP grup yönlendiricisi adaylarının oldukça titiz seçim süreciyle beraber- programın ve grup yönlendiricilerinin yeterliliğini ve KİHEP grupları açma konusunda uzun vadeli çalışma kararlılığını garantilemek üzere oluşturulmuştur.

Program grup yönlendiricilerine belli ölçüde esneklik tanımakta; eğiticiler, yereldeki kadınların durumlarına göre programı uyarlayabilmekte veya modüllerin sırasını değiştirebilmektedir. Örneğin, KİH-Yeni Çözümler eski yönetim kurulu başkanı Liz Erçevik Amado'ya göre program alıştırmaları grubun yapısına, mesela grupta çok sayıda hiç evlenmemiş veya okuma yazma bilmeyen kadın olup olmamasına göre seçilebilir, adapte edilebilir veya genişletilebilir.

Ankara'da yaşayan KİHEP eğiticilerinden biri, İletişim modülünden başlayarak uyguladığı modül sıralamasını şöyle açıklıyor:

Bu gruplarla nasıl çalışılması gerektiğini biliyoruz. Mesela benim bütün gruplarım bir kişisel problem çözme yöntemi olarak İletişim ile başlar ve oradan haklar bölümüne geçerim... Çocuğuyla ilgili konular üzerinde duruyor ve toplumsal cinsiyete duyarlı ebeveynliğe ek olarak çocuk yetiştirme konusunda ayrıca bilgi veriyoruz. Bu başlıklar aradan çıktıktan sonra, kadınlar kendilerine odaklanabiliyorlar. Bu noktada, haklarını öğrenmek istiyorlar. Daha sonra örgütlenme üzerinde çalışmak istiyor ve hayata sarılıyor, hayata adım atıyorlar.

KİHEP uygulamalarında, hepsi KİH-YÇ tarafından geliştirilip üretilen çeşitli eğitim materyalleri kullanılmaktadır. Bunlar arasında, 16 haftalık programın her bir haftası için nasıl bir uygulama olması gerektiğini gösteren 330 sayfalık geniş kapsamlı eğitici el kitabı; yasal haklar, cinsellik ve doğurganlık haklarını ele alan resimli “Haklarımız Var” kitapçık serisi; aile içi şiddet ve cinsel istismar hakkında bir belgesel; KİH-YÇ’nin kadının insan hakları araştırmalarına dayanan bir dizi araştırma raporu; ve ulusal ve uluslararası kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda güncel meseleleri ele alan kitap ve kitapçıklar sayılabilir. KİH-YÇ tarafından ulusal TV kanalı NTV işbirliğiyle hazırlanan 12 bölümlük “Mor Dizi” de kadınların KİHEP deneyimlerini anlatmakta ve KİHEP oturumlarında kullanılmaktadır. Basit bir dil, görseller ve bildik örnekler kullanarak yasal mevzuatın daha kolay anlaşılmasını amaçlayan KİHEP materyalleri, okumayazması olmayan kadınlar tarafından da başarıyla kullanılmaktadır.

KİH-YÇ belgelerine göre programın **amaçları** şöyle özetlenebilir:

- İnsan hakları ve kadının insan hakları konusunda uluslararası normlar ve mevcut ulusal yasalar hakkında farkındalık yaratmak;
- İnsan hakları ve kadının insan hakları konusunda devletin kısıtlı bilgilendirme ve eğitim çalışmalarının eksik kaldığı noktaları gidermek;
- Sahip oldukları haklarını bütünsel bir şekilde hayata geçirebilmeleri için kadınlara örgütlenme becerisi kazandırmak ve kadınları kendi ihtiyaçları çerçevesinde örgütlenmeye teşvik etmek.

Programın spesifik **hedefleri** ise aşağıdaki gibidir:

- Kadınların eşit yurttaşlar olarak haklarını öğrenmelerini sağlamak;
- Kadınları, geleneklerin, yani “yazılmamış/sözlü yasaların” insan haklarını nasıl kısıtladığı veya bu hakları nasıl ihlal ettiği konusunda bilgilendirmek;
- Kadınların yerel ve ulusal düzeyde örgütlenme çabalarında katalizör işlevi görmek ve yerel örgütlenme girişimlerini desteklemek;
- Kadınları, yasal haklarının uygulanması ve hak bilincinin günlük hayata geçirilmesini sağlayacak stratejiler geliştirme konusunda desteklemek.

KİH-YÇ, KİHEP’in ulaşmasını amaçladığı bir dizi **birincil önemde olan yaralanıcı grupları** belirlemiştir. Programın öncelikli yararlanıcı grubu, örgütün uzun vadeli KİHEP kurumsal ortağı SHÇEK’in Türkiye geneline yayılan Aile Danışma Merkezi ve Toplum Merkezleri ile iletişim halinde olan ve bu merkezlerin hizmetlerinden yararlanan bütün kadınlardır. Çoğunlukla düşük gelir grubunun yoğunluk gösterdiği mahallelerde kurulan bu merkezler KİHEP uygulamaları için oldukça uygun bir ortam sağlamaktadır. KİHEP gruplarına katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Her grup çalışması yaklaşık 20-25 katılımcı ile yürütülür. Katılımcıların belirlenmesi sürecinde grup yönlendiricileri aktif görev almaktadır, katılımcıların kimler olacağı büyük ölçüde grup yönlendiricilerinin kararına bağlıdır.

Program toplum merkezleri aracılığıyla 2011 yılı itibariyle ülke genelinde yaklaşık 50 ilde uygulanmaktadır. Toplum merkezlerinin yanı sıra, belediyeler ve/veya STK'lar aracılığıyla KİHEP uygulamaları o şehirdeki yerel kadın örgütlenmeleriyle ilişkisi bulunan kadınları da hedeflemektedir. KİHEP katılımcıları çoğunlukla daha önce KİHEP eğitimi almış tanıdıklarından duyarak gelen kadınların oluşur. Bu kadınların yanı sıra, KİHEP grup yönlendiricileri de, görev yaptıkları merkezlere hizmet almaya gelen kadınlarla konuşarak programa aktif katılım sağlayabilmektedir.

KİH-YÇ, KİHEP grup yönlendiricilerini de birincil yararlanıcı gruba dahil etmektedir. 1998 yılından bu yana gerçekleştirilen yedi grup yönlendiricisi eğitimi boyunca toplam 166 kadına KİHEP grup yönlendiricisi sertifikası verilmiştir. Bu eğitimcilerden 137 tanesi SHÇEK'te çalışan çoğunluğu sosyal çalışmacı veya psikolog olan meslek elemanlarıdır. Geri kalan 29 grup yönlendiricisi ise kadın örgütlerinden, belediyelerden ve diğer ilgili sivil toplum örgütlerinden gelmektedir.

2002 yılından itibaren programın birincil yararlanıcı grubu görece düşük sosyo-ekonomik kesimlerden gelen kadınların yanı sıra, kadın polisler, öğretmenler, sağlık çalışanları, STK çalışanları, yerel yönetimlerde çalışan kadınlar ve sendika üyeleri gibi profesyonel olarak çalışan kadınları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu tür KİHEP grupları daha çok yerelde bir fırsat ya da talep olduğu zaman uygulanmaktadır.

2009-2010 döneminde KİH-YÇ, iki devlet kurumuyla, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu ile işbirliği yaparak KİHEP pilot uygulamalarını gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda vaizeler ve İŞKUR'un düzenlediği meslek edindirme kursuna katılan kadınlar da KİHEP'in birincil yararlanıcı grubu içinde yer almıştır.

KİH-YÇ, KİHEP ile ilgili olarak **ikincil önemde olan yararlanıcı grupları** da belirlemiştir; bunlar doğrudan KİHEP gruplarına katılmadıkları halde programın çarpan etkisinden faydalanan kişilerdir. Bu kişiler şu şekilde tanımlanmaktadır:

- KİHEP katılımcılarının bilgi, beceri ve davranışlarından olumlu etkilenen aile üyeleri, arkadaşları ve tanıdıkları;
- Yerel düzeyde, KİHEP katılımcılarının eşitlik ve hak savunucusu olarak toplumsal dönüşümün aktif unsurları haline geldiği mahalle ve topluluklar, sivil örgütlenmeler ve kadın hareketi;
- KİHEP katılımcıları ve grup yönlendiricileri tarafından kurulan kadın örgütleri/inisiyatifler;
- Ulusal düzeyde, 2001 yılından bu yana KİH-YÇ'nin uzun dönemli kurumsal ortağı olan SHÇEK; yerel düzeyde toplum merkezleri ve aile danışma merkezleri ile KİHEP eğitimi alan meslek elemanlarının çalıştığı diğer kurumlar;
- KİH-YÇ'nin ulusal düzeyde işbirliği yaptığı Diyanet İşleri Başkanlığı ve İŞKUR gibi diğer devlet kurumları da ikincil hedefler arasındadır.

1.2. Etki değerlendirmesinin başlıca amaç ve hedefleri

Etki değerlendirme araştırmasının kapsamlı ve en temel amacı, KİHEP'in birincil yararlanıcı grubu ve işbirliği yapılan devlet kurumları üzerindeki etkisinin derinlemesine bir değerlendirmesini yapmaktır. KİH-YÇ böyle bir araştırmanın KİHEP'in güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması için geliştirilecek stratejilere katkıda bulunacağını düşünmektedir. Araştırma sonuçlarının grup yönlendiricileri, katılımcılar, işbirliği yapılan kurum ve kuruluşlar, fon kuruluşları, medya ve kamuoyuyla paylaşılması planlanmaktadır.

KİHEP grupları karşılıklı bir öğrenme süreci olarak kabul edildiği için, KİH-YÇ bu gruplarda yer alan tüm kadınları, grup yönlendiricileri de dahil olmak üzere, katılımcı olarak kabul etmektedir. Ancak sonuçları anlatırken okurun aklını karıştırmamak adına, bu raporda “katılımcı” ifadesi grup yönlendiricileri dışında KİHEP gruplarına katılan diğer kadınları tanımlamak için tercih edilmiştir ve zaman zaman “katılımcı” ifadesine yerine “eğitim alan” ifadesi kullanılmıştır.

Araştırma, temel amacına ulaşmak için başlıca dört hedef üzerinde odaklanmıştır.

Hedef 1: KİHEP’in eğitim alanlar üzerindeki etkisini değerlendirmek

Etki değerlendirmesi araştırması, eğitim alan kadınların sahip oldukları haklarından haberdar olmaları, bu hakları kullanmaları ve karşılaştıkları insan hakları ihlalleriyle baş etmelerinde KİHEP’in ne kadar katkısı olduğunu ve KİHEP katılımcılarının toplumsal cinsiyet kavramı ve toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını ne kadar içselleştirdiğini ölçmelidir. Araştırma ayrıca, eğitim alanların kendi aile ve çevrelerini nasıl dönüştürdüğüne ilişkin çarpan etkisini de göz önünde bulundurmalıdır. Bu sonuçlar 3. Bölüm’de açıklanmıştır.

Hedef 2: KİHEP’in grup yönlendiricileri üzerindeki etkisini değerlendirmek

Etki değerlendirmesi araştırması, tıpkı eğitim alanlar gibi grup yönlendiricilerinin de sahip oldukları haklarından haberdar olmaları, bu hakları kullanmaları ve karşılaştıkları insan hakları ihlalleriyle baş etmelerinde KİHEP’in ne kadar katkısı olduğunu ve KİHEP grup yönlendiricilerinin toplumsal cinsiyet kavramı ve toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını ne kadar içselleştirdiğini ölçmelidir. Araştırma ayrıca, kadın bakış açısına sahip olmanın, grup yönlendiricilerinin mesleki çalışmalarını nasıl etkilediğini de araştırmalıdır. Bu sonuçlar 5. Bölüm’de açıklanmıştır.

Hedef 3: Devletin sunduğu sosyal hizmet ve kadınlara yönelik programlara toplumsal cinsiyet duyarlılığının kazandırılmasında KİHEP’in nasıl bir katkısı olduğunu değerlendirmek

Çalışma, kurum bünyesinde, hem ulusal hem yerel düzeyde yapılan çalışmalarda, kadın bakış açısının yerleşip yerleşmediğini gösteren bulguları ve sonuçları analiz etmelidir. Çalışma, kurum yöneticileri ve ilgili KİHEP grup yönlendiricilerinin (örn. sosyal hizmet uzmanları, psikologlar) kendi kurumunun KİH-YÇ ile yaptığı işbirliğini nasıl algıladıklarını araştırmalıdır. Bu sonuçlar 6. Bölüm’de açıklanmıştır.

Hedef 4. KİHEP’in pilot projeler çerçevesinde işbirliği gerçekleştirdiği kurumları ve bu kurumlardaki doğrudan yararlanıcı grubu oluşturan kadınlar üzerindeki etkisini değerlendirmek.

Çalışma, pilot uygulamaya katılan yararlanıcı gruplar olarak; Diyanet İşleri Başkanlığı ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmalıdır. Çalışma, bu kurumlardaki yöneticilerin KİH-YÇ ile kurumsal işbirliğine nasıl baktıklarını araştırmalıdır. Bu sonuçlar 6. Bölüm’de açıklanmıştır.

1.3. Araştırmanın yapısı

Bağımsız değerlendirme araştırmasının sözleşmesi Kasım 2010’da yapılmıştır. Değerlendirme çalışmasının tasarımı ve kullanılacak araçlar, KİH-YÇ ile değerlendirme araştırmasını yürütecek Dr. Felissa Tibbits arasında kapsamlı bir fikir alışverişi sürecinden sonra son şeklini almıştır.

Çalışma boyunca araştırmayı yapan bağımsız değerlendirme uzmanı, KİHEP koordinatörü ve (aynı zamanda verilerin toplanması ve analiz edilmesinde asistan olarak da çalışan) program sorumlusu arasında sürekli iletişim sağlanmıştır.

KİHEP’le ilgili 2005 yılı ve sonrasını kapsayan belge ve raporlar, KİH-YÇ tarafından araştırmacıya sunulmuştur (Ek1). Değerlendirme araştırmasının nasıl yapılandırılacağı ve araştırmanın zaman planı 2010 Aralık ayının başlarında tamamlanmıştır. Araştırmanın metodolojik çerçevesi ve kullanılacak araçlar, sonuçları 2004 yılında yayınlanan bir önceki bağımsız değerlendirme raporu ile benzerlik göstermektedir. Metodolojik çerçeve ve kullanılacak araçlar belirlenirken bir önceki raporun kuvvetli ve zayıf yönlerine ilişkin KİH-YÇ’nin yaptığı değerlendirmeler de göz önüne alınmıştır.

Bağımsız araştırmacı, Ocak ve Nisan 2011 tarihlerinde yaptığı saha ziyaretlerinde, aşağıdaki faaliyetleri gerçekleştirmiştir:

- KİH-YÇ ekibi ve Yönetim Kurulu Üyeleri ile görüşmeler;
- Dört ayrı eğitici grubuyla odak grup görüşmeleri (11);
- SHÇEK (5), Diyanet İşleri Başkanlığı (1), Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Bürosu (2) ve İŞKUR (1) kurum temsilcileri ile yüz yüze görüşmeler;
- KİHEP grup yönlendiricileri ile yüz yüze görüşmeler (7);
- KİHEP katılımcılarıyla, program öncesi ve sonrasında yapılan görüşmeler (16);
- KİHEP grupları örnek olay çalışması gözlemleri (5)¹

Ocak ayında yapılan yüz yüze (kalitatif) görüşmelerin ardından grup yönlendiricileri ve katılımcıları hedef alan etki değerlendirme anketleri hazırlanmıştır. Grup yönlendiricilerine yönelik anket 2011 Şubat ayında, katılımcı anketi ise Mart ayında uygulanmıştır. Sonuçlar geldikçe, kurum içi araştırmacı tarafından veriler biraraya getirilerek tercüme edilmiş ve veri toplama çalışması Mayıs 2011’de sona ermiştir.

Niteliksel ve niceliksel verilerin analizi Mayıs 2011’de tamamlanmış ve ilk taslak rapor Haziran 2011’de hazırlanmıştır. KİH-YÇ’nin ilk taslak raporu değerlendirmesinin ardından Eylül ve Ekim 2011’de ek istatistik analizler gerçekleştirilmiştir. Rapor, 2012 yılında son düzeltilerin ardından sonra nihai şeklini almıştır.

1.4. Dönüşüme Dayalı Öğrenme Teorisi

KİHEP’in ayırt edici özelliklerinden biri, kadının insan haklarına dair çeşitli başlıkları, eleştirel bakış açısıyla bir araya getiren bütüncül ve kapsayıcı bir program olmasıdır. Eğitim dört aylık yoğun ve dönüştürücü bir süreç olarak tasarlanmıştır; bu özelliğiyle diğer pek çok insan hakları eğitiminden farklılaşmaktadır. Bazı açılardan psikolojik destek grubu gibi işleyen programda, kadınlar haftada bir gün, birkaç saatliğine bir araya gelerek bir yandan bilgilenmekte, bir yandan da kendi hikâyelerini anlatıp, birbirlerine tavsiyelerde bulunmakta, mevcut sorunların çözümünü beraber araştırmaktadır.

Program, oniki günlük grup yönlendiricisi eğitimini tamamlamış kişiler tarafından titizlik ve kararlılıkla yönetilen, yoğun grup çalışmalarına dayanmaktadır. Bu yöntem bir yandan kadınların

¹ Araştırmanın başında üç KİHEP grubunun sahada gözlenmesi amaçlanmış ancak Ocak 2011’de gözlemlenmeye başlayan KİHEP gruplarından birinin dağılması üzerine raporda iki KİHEP grubunun örnek olay çalışması sonuçlarına yer verilmiştir.

birer birey olarak tecrübe ve ihtiyaçlarını ifade etmelerine fırsat verirken, diğer yandan kadınların kendi kişisel deneyimleri ile genel anlamda kadınların insan hakları ihlalleri arasındaki organik bağın farkına varmalarını sağlamaktadır. KİHEP, katılımcıların sorunlarını diğerleriyle paylaşmalarına ve grubun değerlendirme ve tavsiyeleriyle stratejiler geliştirmelerine önyak olurken, aynı zamanda diğer katılımcıların sorunları hakkında bir anlayış geliştirmelerine ve çözüm arayışlarına yardımcı olmalarına da ortam yaratmaktadır. **Gerçekten de çoğu kadın için güçlenme, sorunlarının kendisine özgü değil, toplumsal olduğunu fark etmesiyle başlamaktadır.**

Eğitim kapsamında, kadınların yaşadıkları insan hakları ihlalleri, ayrımcılık ve şiddete dair deneyimlerini paylaşabilecekleri çok sayıda grup alıştırması yapılmaktadır. Grup süreci, bu zor deneyimlerin kadınların kendi hataları yüzünden ya da kaderlerinin ayrılmaz bir parçası olduğu için başlarına gelmediğini; kadınların insan haklarının ihlaline zemin yaratan toplumsal ve siyasi düzen yüzünden tüm kadınların paylaştığı kolektif bir deneyim olduğunu fark etmelerini sağlamaktadır.

Uygulama açısından bakıldığında üç tür insan hakları eğitiminden söz edilebilir; bunlardan biri de **Dönüşüm Modeli**'dir (Tibbitts, 2002). KİHEP, Dönüşüm Modeli yaklaşımın örneklerinden biridir. Dönüşüm Modeli'nde, insan hakları eğitim programları bireyin insan hakları ihlallerinin hem farkına varmasını, hem de bunların önlenmesi konusunda kararlılık göstermesini hedefler. Dönüşüm Modeli çerçevesinde uygulanan insan hakları eğitimleri, kişisel deneyimlere ve özel olarak tanımlanan alan da dahil olmak üzere yakın çevrede insan hakları konusunda değişim yaratmaya odaklanır. Bazı durumlarda –sadece bireyin kendisi değil- bütün bir topluluk yararlanıcı grup olarak ele alınmaktadır.

Dönüşüm Modeli, bireyleri güçlendirme hedefiyle bağlantılıdır ve insan hakları eğitiminin katılımcıyı kişisel, yerel ve toplumsal düzeylerde doğrudan harekete geçirmesini amaçlar. “Güçlendirme” ifadesi, Birleşmiş Milletler'de kısa süre önce kabul edilen İnsan Hakları Talim ve Terbiye Deklarasyonu'nun (2011) insan hakları eğitiminin kapsamını belirleyen, “...insan hakları eğitimi bireylerin haklarını elde etmek ve kullanmak ve diğerlerinin haklarına saygı duymak ve savunmak üzere güçlendirilmesini içerir” paragrafında kullanılmaktadır (Madde 2, paragraf 2).²

İnsan hakları eğitiminde Dönüşüm Modeli, özellikle sistematik ayrımcılık ve sürekli istismara maruz kalan marjinalleştirilmiş grupları hedefler. Güçlendirme modelleri sürdürülebilir toplum desteğine bağlıdır (bu destek arkadaş çevresi, aile üyeleri veya başka kişilerden gelebilir). Eğitime dayalı bir güçlendirme modelinde programın tasarımı bu desteği içerecek şekilde geliştirilir: destek, eğiticiler tarafından ve/veya eğitim alanlar arasında sürekli iletişimle sürdürülür.

Dahası, Dönüşüm Modeli'nde eğitim alanlar çoğunlukla, insan hakları ihlallerinin temelinde yatan sebepleri (hem kültürel hem de yasalar açısından) sorgulamak ve başlarından geçen veya tanık oldukları ihlallerle baş edebilmek için somut bilgi ve becerilere donatılırlar. Bu modelde

² Söz konusu Deklarasyon, dünyadaki tüm insanların insan hakları eğitimine erişme hakkına sahip olduğunu, bu eğitimin her yaşta, toplumun her kesimini kapsayan yaşam boyu süren bir eğitim olması gerektiğini belirtiyor. BM ve diğer kuruluşların 1995 yılından beri yaptığı detaylandırma çalışmaları, baskı ve adaletsizliğe karşı duran kişi ve grupları güçlendiren kabul edilmiş insan hakları prensipleri ile uyumlu bilgi, beceri ve davranışların, insan hakları eğitiminin ayrılmaz bir bileşeni olduğunu ortaya koydu. (Uluslararası Af Örgütü, 2005; Asya-Pasifik Bölgesi İnsan Hakları Eğitimi Belge ve Bilgi Merkezi, 2008; Tibbitts ve Kirchsclaeger, 2005)

eğitim alanlar, insan hakları eğitimi, kendilerinin veya yakınlarının maruz kaldığı insan hakları ihlalleriyle baş etmelerine ve insan onurunu savunmalarına olanak verecek yasal okur-yazarlık ve yaşam becerileri (mikro-girişim geliştirme veya çatışma çözümü becerileri) eğitimiyle bir arada alıyor olabilirler.

Yönelim ve prensipler açısından bakıldığında Dönüşüm Modeli, popüler eğitim geleneklerinin yanı sıra feminist yöntemler ile de bağlantılıdır. Popüler eğitim ifadesi, tek oturumluk eğitimlerden çalışma gruplarına veya uzun süreli eğitim programlarına kadar değişebilen, genellikle yetişkinlere yönelik bir dizi eğitim faaliyetini sınıflandırmak için kullanılır. Bu yaklaşımı “yaygın” kavramıyla karıştırmamak gerekir. Popüler eğitim, dezavantajlı gruplarla, “sorgulamayı” teşvik etmeyen veya “hiyerarşik eğitim modelini”³ temsil eden eğitim anlayışının pekiştirildiği tahakküm ve itaat döngüsünü kırmak amacıyla yürütülür. Popüler eğitim sosyal dönüşüm hedefiyle yola çıkar ve eğitim alanı, öz yönetimli öğrenme ve kendisini çevreleyen toplumsal şartların eleştirel analizi aracılığıyla güçlendirmeyi amaçlayan pedagojik yaklaşımlar kullanır.

Yetişkin eğitiminde uzman isimlerden biri olan Mezirow, yetişkin eğitimi için bağlantılı bir teorik çerçeve geliştirmiş ve buna **dönüştürücü eğitim** adını vermiştir. Mezirow bu yaklaşımı şöyle tarif eder:

Kanksadığımız bilgi kaynaklarını sorgulayarak, bunları, eylemlerimize rehberlik eden daha doğru ve haklı inaniş ve düşünceler üretecek şekilde, kapsayıcı, seçici, açık ve düşündürücü bir hale getirme sürecidir (Ettling, 2002).

Mezirow’un geliştirdiği “algı dönüşümü” prensibine göre birey, deneyim, eleştirel düşünce ve akılcı bir söylem aracılığıyla bir anlam ve yapı dönüşümü geçirir. Bu dönüşüm söylem ve davranışı bilinç ile ilişkilendirdiği ölçüde “akılcıdır”. Bu dönüşümün unsurları aynı zamanda sezgisel, yaratıcı ve duygusaldır.

Konuyla ele alan Boyd (1988) gibi diğer yazarlar dönüştürücü eğitimi yetişkin gelişim teorisiyle ilişkilendirmiştir. Ettling’in kadın gruplarında dönüştürücü değişimlerin pratiği üzerine yaptığı çalışma, kişinin “kendini ve inançlarını” talep etmesine yardımcı olmanın yanı sıra, grup içinde arkadaşlık bağları kurmanın ve destek oluşturmanın elzem bir rolü olduğunu kabul eder.

Edward W. Taylor, 1990’lı yılların sonlarında, dönüştürücü öğrenmeyi pekiştiren uygulamaların ampirik bulgularını araştırmıştır. Bu konuya odaklanan 11 araştırma bulunmuştur; bu çalışmalar, bazıları Mezirow tarafından tanımlanmamış, çok sayıda olmazsa olmaz uygulama ve koşul ortaya koymuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Kendini emniyette hissetme, açıklık ve güven duygularını pekiştirecek şartlar,
2. Eğitim alan odaklı bir yaklaşım ve katılımcının bağımsız, katılımcı ve işbirliğine yatkın olmasını destekleyen etkin eğitim yöntemleri,
3. Alternatif kişisel bakış açılarını, problem tanımlamayı (soru sorma) ve eleştirel düşüncenin oluşturulmasını teşvik eden etkinlikler,
4. Eleştirel düşünceye girmeden önce sezgi ve duygular üzerinde çalışma ve tartışma (Taylor, 1998).

³ <http://mehmetaktin.blogcu.com/bankaci-egitim-modeli/5573828>

Etki değerlendirme çalışmasının teorik üstyapısını KİHEP'in katılımcılar ve grup yönlendiricileri üzerindeki etkisi ile KİHEP gruplarının yöntem ve süreçlerinin yanı sıra, dönüştürücü öğrenmenin ve popüler eğitimin genel prensipleri oluşturmaktadır. Değerlendirmede kullanılan araçlar, araştırmanın yapısının anlatıldığı bölümde açıklanmıştır.

1.5. Raporun yapısı

Raporun bundan sonraki kısımları altı bölüm halinde düzenlenmiştir.

2. Bölüm'de, değerlendirmede kullanılan yöntemler açıklanmıştır. Araştırmada kullanılan karma yöntem yaklaşımı, araştırmanın önemli başlıklarına göre farklı veri toplama metodlarını içerir: katılımcılar, grup yönlendiricileri, grup süreçleri ve işbirliği yapılan kurumlar için farklı veri toplama metodları bir arada kullanılmıştır.

3. Bölüm'de, 2005-2011 yılları arasında programı tamamlayan katılımcılar arasında küme örnekleme metoduyla (farklı kırımlara göre örneklemin kümelere ayrılması) yapılan anketlerin sonuçları yer almaktadır. Katılımcıların dile getirdiği etkiler, grup yönlendiricileriyle yapılan görüşmeler sırasında KİHEP'in eğitim alanlar üzerindeki etkilerinin de sorgulanması yoluyla desteklenmiştir.

4. Bölüm'de, Aralık 2010 – Nisan 2011 tarihleri arasında İstanbul (Kartal) ve Van'da gerçekleştirilen iki KİHEP grubunun örnekleme olay çalışmasının sonuçları sunulmuştur.

5. Bölüm'de, KİHEP'in grup yönlendiricileri üzerindeki etkisi, anket verilerine ve birebir görüşmelere dayanılarak açıklanmıştır.

6. Bölüm'de, işbirliği yapılan kurumlardaki yöneticilerin KİHEP'in kurumlarına etkisiyle ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşler, gerçekleştirilen pilot işbirlikleri kapsamında oluşturulan KİHEP gruplarının yönlendiricileri bu gruplara katılan katılımcılardan bazılarının düşünceleriyle birlikte sunulmuştur.

7. Bölüm'de, temel bulgular özetlenmiş ve rapor, KİH-Y'nin KİHEP'in gelecek planlamasına ilişkin stratejik önerilerle sonuçlandırılmıştır.

2.0 YÖNTEMLER

2.1. Karma Yöntem Uygulaması

KİHEP'in katılımcılar, grup yönlendiricileri ve işbirliği yapılan kurumlar üzerindeki etkilerini araştırmak üzere hem kantitatif/niceliksel (anket temelli) hem de kalitatif/niteliksel (görüşme, gözlem temelli) veri toplama yöntemleri bir arada kullanılmıştır.

Niceliksel yöntem sayesinde, anket sorularıyla derlenen istatistiksel veriler, grubun düzenlendiği yıl veya katılımcıların profil özellikleri gibi farklı kırımlar üzerinden ayrıştırılarak, bunların programın etkisiyle herhangi bir ilişkisi olup olmadığına bakmak mümkün olmuştur. Görüşmeler, gözlemler ve açık uçlu anket soruları gibi niteliksel yöntemler ise tarafların algı ve bakış açılarının analizine, programın etkisinin daha bütünsel ve birbiriyle bağlantılı bir şekilde yorumlanabilmesine, böylece beklenen veya beklenmeyen bulguların açıklanmasına olanak vermiştir. Katılımcılar, grup yönlendiricileri ve işbirliği yapılan kuruluşlar için kullanılan yöntemler, aşağıdaki bölümlerde detaylandırılmıştır.

2.2. Programın katılımcılar üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan yöntemler:

Etki değerlendirme çalışması KİHEP'in eğitim alanlar üzerindeki muhtemel etkilerini bilgi sahibi olma ve farkındalık, duygu ve yaklaşımlar, beceriler, davranış ve eylemler başlıkları altında incelemiştir. Değerlendirme, insan hakları eğitiminde Dönüşüm Modeli'nin merkezinde yer alan "güçlenmenin" KİHEP eğitimlerine katılmakla ilişkilendirilebilecek kanıtlarını aramıştır. Böylece dönüştürücü öğrenme ve popüler eğitim prensipleri KİHEP bağlamında değerlendirilmiştir.

Araştırmaya katılan kadınların hayatlarındaki değişim sorgulanırken aşağıdaki alanlara bakılmıştır:

- Kadın bakış açısı
- Kadının insan haklarını koruyan yasalar ve kurumlardan haberdar olma
- Kendine güven ve cesaret
- Kendilerine verdikleri değer
- Kendini ifade edebilme ve karar alabilme
- Sorunları belirleme ve bu sorunları çözme
- Kadınların aile ilişkileri, eğitimleri, iş hayatına katılımları ve aktivizm gibi alanlarda hayata geçirdikleri çeşitli eylemler

Raporun bu bölümünde sunulan veriler öncelikli olarak Mart ve Nisan 2011 tarihlerinde KİHEP'i tamamlamış kadınlarla yapılan anket çalışmasına dayanmaktadır. KİH-YÇ'nin kayıtlarına göre 2004-2010 yılları arasında KİHEP'i yaklaşık 4 bin 900 katılımcı tamamlamıştır. Bu kadınların yüzde 5'inin, yani 245 kişinin, anketi doldurması hedeflenmiştir. İstanbul (Kartal) ve Van'da Aralık 2010 – Nisan 2011 arasında yürütülen KİHEP gruplarına katılan 32 kadın ile 2009-2010 döneminde uygulanan pilot projeler kapsamında KİHEP alan vaizeler ve İLO-İŞKUR projesi katılımcıları da bu örnekleme dahil edilmiştir.

KİHEP'i tamamlamış kadınlara ulaşabilmek amacıyla grup yönlendiricilerine hangi kadınları bulup anketi iletebilecekleri sorulmuştur. Araştırmacı, KİH-YÇ'ye de danışarak, anketin elden ya da elektronik postayla dağıtılacağı 575 kişiden oluşan, kümeleme yöntemi ile oluşturulmuş bir örneklem belirlemiştir. Bu örneklem, KİHEP'i tamamlamış kadınların yıllara ve bölgelere göre dağılımını orantısız olarak yansıtmaktadır. Bir başka deyişle, daha fazla KİHEP katılımcısı olan bölgeler ve yıllar, anket örnekleminde daha çok kişiyle temsil edilmiştir. Bu anketler KİH-YÇ tarafından grup yönlendiricilerine gönderilmiş, onlar da bu anketleri ankete katılacağı önceden belirlenen kadınlara iletmişlerdir. Tamamlanan anketler yine grup yönlendiricileri tarafından toplanarak veritabanına işlenmek üzere KİH-YÇ'ye ulaştırılmıştır.

Sonuç olarak 17 ilden toplam 253 KİHEP katılımcısı anketi doldurmuştur. Bu örneklem ülkenin tüm bölgelerini ve programa katılımın sağlandığı yılları kapsamaktadır (Bkz. Tablo 1 ve 2). Dolayısıyla anketin cevaplanma oranı yüzde 44⁴ ile yeterli temsil düzeyine sahiptir.

⁴ Öngörülen anket cevap oranı %30 ila %50 arasında idi. Gerçekleşen %44'lük oran bu aralığın ortalarına denk gelmektedir. Bu 253 kişinin 234 tanesi KİHEP'i tamamlayan kadınlardır, 19 kişi ise örnek olay çalışmasında yer alan KİHEP katılımcıdır.

Tablo 1. Bölgelere göre katılımcıların dağılımı

BÖLGE	N:	Anketi tamamlayanların yüzdesi	KİHEP alan kadınların yüzdesi (2005 – 2011)
Marmara	99	%39	%23
Orta Anadolu	55	%22	%38
Ege	33	%13	%12
Akdeniz	31	%12	%12
Karadeniz	14	%6	%5
Doğu Anadolu	12	%5	%7
Güneydoğu Anadolu	7	%3	%3
TOPLAM	251	%100	%100

Tablo 2. KİHEP’i tamamladığı yıla göre katılımcıların dağılımı

KİHEP’i tamamladığı yıl	N:	Anketi tamamlayanların yüzdesi	KİHEP alan kadınların yüzdesi (2005 – 2011)
2005	13	%5	%9
2006	12	%5	%13
2007	20	%8	%12
2008	29	%12	%8
2009	81	%22	%28
2010	76	%30	%20
2011	22	%9	%10
TOPLAM	253	%100	%100

Anket, katılımcılara KİHEP’in kendileri üzerindeki etkilerini “hiç katılmıyorum”, “biraz katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerinden biriyle değerlendirebilecekleri bir dizi ifade içermektedir. Tüm sonuçlar, tablolarda “hiç katılmıyorum”, “biraz katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerine cevap verenlerin yüzdeleriyle birlikte gösterilmiştir.

KİHEP’i tamamlayan kadınların profil özellikleri (yaş, eğitim durumu, medeni durum, sahip olduğu çocuk sayısı, ev dışında çalışıp çalışmadığı vb.) ile cevaplara yansıyan sonuçlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olup olmadığını araştırmak için varyans analizi (değişken

çözümlemesi) yapılmıştır.⁵ Katılımcıların profil özellikleri ile verdikleri cevaplar arasında anlamlı bağlantıların olduğu durumlar rapora dahil edilmiştir.

Ankette, katılımcılardan KİHEP eğitiminin hayatlarında neden olduğu “en önemli değişimi” belirtmelerinin istendiği açık uçlu bir soru sorulmuştur. Ayrıca tamamlayıcı sorularla, katılımcılardan eğitimin ankette ele alınmayan diğer etkilerini paylaşmaları istenmiştir.

Anketi tamamlayan 253 katılımcıdan 193 kişi (%76) en az bir açık uçlu soruya cevap vermiştir. Bu cevaplar kodlanmış ve bulunan bağlantılar sayısallaştırılmıştır. Niceliksel anket bulgularını desteklemek üzere, analiz edilen açık uçlu cevaplarda yüzde 10 ve üzeri orandaki cevaplar rapora dahil edilmiştir.

Anket çalışmasının yanı sıra, her bir örnek olay çalışmasına (Kartal/İstanbul, Van) katılan kadınlarla eğitim öncesi ve sonrası yüz yüze görüşmeler yapılarak KİHEP’in katılımcılar üzerindeki etkisini gösteren veriler toplanmıştır. Yapılan bu yüz yüze görüşmelerin sonuçları, raporun örnek olay çalışması bölümünde sunulmuştur. Yüz yüze görüşmelere ve odak grup tartışmalarına katılan grup yönlendiricileri de programın eğitim alanlar üzerindeki etkisi konusunda fikirlerini belirtmiş ve bu görüşmelerden alınan alıntılar bulgulara dahil edilmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bulgularla 2004 yılında yapılan bağımsız değerlendirmenin sonuçlarını karşılaştırmak üzere, 2004 yılında eğitim alanlara dağıtılan anketin bazı soruları bu çalışmada da kullanılmıştır. Sonuçların devamlılığını gözden geçirmek amacıyla, KİHEP’in katılımcılar üzerindeki etkisini anlatan bölümünün (3. Bölüm) sonuç kısmında, bu çalışmada elde edilen bulgular ile bir önceki araştırmanın sonuçları kısaca karşılaştırılmıştır.

2.3. Örnek Olay Çalışmaları:

Biri İstanbul’un çeperinde yer alan Kartal, diğeri Türkiye’nin doğusunda büyük bir il olan Van’da olmak üzere iki örnek olay çalışması yapılmıştır. Bu örnek olay çalışmalarının araştırmaya dahil edilmesinin amacı, eğitimlerle ilgili ilk elden ve eş zamanlı veri toplamaktır. Gözlemler, 16 haftalık KİHEP programının başında ve sonuna doğru gerçekleştirilerek araştırmacının grup süreçlerine bizzat tanıklık etmesine ve bunları belgelemesine olanak sağlamıştır.

İstanbul (Kartal) ve Van’daki KİHEP gruplarının seçilmesinin nedenlerinden biri, grup çalışmalarının başlama ve bitiş tarihlerinin araştırmacının saha ziyaretleri yapabileceği döneme denk gelmiş olmasıdır. Bir başka neden ise, iki grubun özelliklerinin önemli birkaç noktada farklılık göstermesidir: İki grup arasındaki belirgin farklılardan biri, Kartal grubunun SHÇEK’e bağlı bir sosyal hizmet uzmanı tarafından, Van grubunun ise sivil toplum örgütünden gelen bir grup yönlendiricisi tarafından yürütülmesidir. Bu gruplardaki yerel bağlam ve katılımcı profilleri de farklılıklar göstermektedir. Bu konular örnek olay çalışmalarının incelendiği bölümde detaylandırılmıştır. Bu iki farklı ortamda meydana gelen etkilerin araştırılması, KİHEP’in kullandığı materyal ve yöntemlerin karşılaştırmalı olarak test edilmesine imkan sağlamıştır.

⁵ Katılımcı alt grupları ortalamaları arasındaki farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için tek yönlü bir ANOVA varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Ankette bazı alt kategorilere ayrılan alanlar analizde kullanılmayacak kadar küçük olduğundan, sadece şu alt kategoriler dahil edilmiştir: Eğitim durumu, medeni hali, ev dışında gelir getiren işlerde çalışıp çalışmadığı ve grup yönlendiricileri için hangi kuruma bağlı olarak çalıştıkları vb.

Araştırmacı, her iki KİHEP grubunda ikişer oturumu gözlemlemiştir. Oturumlarda izlenen gözlem protokolüne göre, grup içi etkileşimler bir çevirmen yardımıyla dikkatlice gözlenmiş ve araştırmacıya aktarılmıştır. Gözlemlerin değerlendirilmesinde bu bölümün ilk kısmında açıklanan popüler eğitim ve dönüştürücü öğrenme yaklaşımlarından yararlanarak oluşturulan tanımlayıcı bir kontrol listesi kullanılmıştır. Her iki KİHEP grubunda sadece ikişer oturum gözlemlenebildiği için, grup içi dinamiklerin dönüşümünü süreç içinde takip etmek mümkün olmamıştır. Yine de, gözlemler sırasında aşağıdaki kriterler dikkate alınmış ve örnek olay çalışmasına dahil edilmiştir:

- Bilgilendirme ve öğrenme süreçleri (örn. konu anlatımı, küçük gruplar halinde veya toplu yürütülen tartışmalar, materyallerin ve videoların kullanımı)
- Grup dinamikleri (kadınların KİHEP gruplarına devamlılığı, katılım düzeyi, ilgi düzeyi, kişiye güven veren ve onunla ilgilenen bir topluluğun varlığı ve grup kolaylaştırıcısının etkisi)
- Dönüştürücü öğrenme göstergeleri (örn. katılımcıları harekete geçiren deneyimler ve olaylar, temel varsayımlar, eleştirel düşünme, iletişim kurma, yeni duygu ve yaklaşımların kabul görmesi ve uygulanması).

Araştırmacı, KİHEP gruplarına yaptığı ziyaretler sırasında, katılımcı kadınlardan bazılarıyla, KİHEP eğitimine neden katıldıkları, beklentileri ve program sonundaki görüşlerini almak üzere görüşmeler yapmıştır. Gruplara yapılan her iki ziyaret sırasında KİHEP grup yönlendiricileri ile de görüşülmüş, grup süreci ve sonuçları hakkındaki izlenimleri alınmıştır.

Bu görüşmelere İstanbul (Kartal) grubundan katılanlar, değerlendirmeci ile konuşmaya gönüllü olan kadınlardır. Van'da ise, gönüllü olanlar arasından kimlerin görüşmeye katılacağına, (eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durum gibi) profil özelliklerine göre eğitici karar vermiş, görüşmeler için birbirinden farklı profillere sahip kadınlar seçilmiştir. Ocak 2011 ziyaretinde görüşülen kadınların tamamına Nisan 2011 ziyaretinde de ulaşmak mümkün olamamıştır. Dolayısıyla, İstanbul (Kartal) KİHEP grubunda başlangıçta görüşülen dört kadından sadece ikisiyle ikinci görüşmeler yapılabilmiş; Van'da ise başlangıçta görüşülen altı kadından üçüyle, KİHEP eğitiminin sonuna doğru tekrar görüşülebilmştir.

Örnek olay çalışmasına katılanlar için ayrıca bir anket daha hazırlanmış ve KİHEP katılımcısı diğer kadınlara uygulanan ankette yer alan sorulara ek olarak, bu katılımcılara KİHEP'in ele aldığı bir dizi insan hakları alanına ilişkin bilgi ve tutumlarını beş-puanlı Likert değerlendirme ölçeği üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir. Ön-test ve son-test yöntemi kullanılarak yapılan araştırma, örnek olay çalışmasına katılan kadınlara eğitim programının başında ve sonunda aynı soruları sorarak, KİHEP katılımı ile ilişkilendirilebilecek doğrudan (anında) sonuçları, eğitim öncesi ve sonrasında verilen cevapların karşılaştırılması yoluyla elde etmeyi amaçlamıştır.

2.4. Programın grup yönlendiricileri üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan yöntemler:

Etki değerlendirmesi, KİHEP'in birincil yararlımcı grubu olarak kabul edilen KİHEP grup yönlendiricileri üzerindeki etkisini de araştırmıştır. Araştırma, 12 günlük grup yönlendiricisi eğitimi ve sonrasında KİHEP gruplarının kolaylaştırıcılık deneyimlerinin grup yönlendiricileri üzerindeki muhtemel etkilerini, KİHEP katılımcılarına benzer şekilde, bilgi sahibi olma ve farkındalık; duygu ve yaklaşımlar; beceriler; davranış ve eylemler başlıkları altında incelemiştir.

KİHEP'i tamamlayan katılımcılar gibi grup yönlendiricilerinin de hayatlarındaki değişim sorgulanırken, aşağıdaki alanlara bakılarak etki analizi yapılmıştır:

- Kadın bakış açısı

- Kadının insan haklarını koruyan yasa ve kurumlardan haberdar olma
- Kendine güven ve cesaret
- Kendilerine verdikleri değer
- Kendini ifade edebilme ve karar alabilme
- Sorunları belirleme ve bu sorunları çözme
- Kadınların aile ilişkileri, eğitimleri, iş hayatına katılımları ve aktivizm gibi alanlarda hayata geçirdikleri çeşitli eylemler

Katılımcılardan toplanan verilerde olduğu gibi, eğitimcilerden toplanan veriler üzerinde de bir varyans analizi yapılarak, eğitimcilerin profil özelliklerine (yaş, eğitim durumu, medeni durum, sahip olduğu çocuk sayısı, KİHEP grup yönlendiricisi eğitimine hangi yılda katıldığı ve SHÇEK'e bağlı çalışması veya sivil toplum örgütü kökenli olması vb.)⁶ göre cevaplara yansıyan sonuçlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olup olmadığına bakılmıştır.

Eğiticilere ilişkin niceliksel veriler büyük ölçüde KİH-YÇ'nin 166 kişilik grup yönlendiricisi havuzu içindeki "en aktif" olarak tanımlanan 125 kişiye Şubat 2011'de uygulanan anketlere dayanmaktadır. Bu aktif grup yönlendiricileri 2006-2011 yılları arasında başarılı KİHEP grupları yürütmüş ve programla bağlantılarını sürdürmüş kişilerdir. KİH-YÇ anketleri grup yönlendiricilerine elektronik posta veya normal posta ile göndermiş ve telefonla takibini yaparak grup yönlendiricilerine anketi doldurması hatırlatılmıştır. Tamamlanan anketler veri tabanına işlenmek üzere KİH-YÇ'ye ulaştırılmıştır.

Anketi 36 ilde toplam 88 grup yönlendiricisi tamamlamıştır. Bu örneklem tüm ülkedeki yedi bölgeyi de temsil etmektedir. Bu 88 grup yönlendiricisi, aktif grup yönlendiricisi havuzunun yüzde 70'ine karşılık gelmektedir. Grup yönlendiricilerinin yüzde 39'u Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerde bulunmaktadır. Anketi tamamlayanların coğrafi dağılımı, mevcut aktif grup yönlendiricisi havuzunun dağılımıyla karşılaştırıldığında, Orta Anadolu bölgesi dışındaki yüzdelerin birbirine çok yakın olduğu, ancak Orta Anadolu'nun ankette gerçek orandan daha yüksek bir oranla temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 3. Bölgelere göre grup yönlendiricilerinin dağılımı

BÖLGE	N:	Anketi tamamlayanların yüzdesi	"Aktif" KİHEP grup yönlendiricilerinin yüzdesi (2005 – 2011)
Orta Anadolu	30	%34	%27
Marmara	18	%21	%25
Ege	12	%14	%15
Akdeniz	12	%14	%14
Doğu Anadolu	6	%7	%7
Karadeniz	4	%5	%5
Güneydoğu	5	%6	%6

⁶ Katılımcı alt grupları ortalamaları arasındaki farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için tek yönlü bir ANOVA varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Evlilik durumu kategorisi bakımından sadece şu alt kategoriler analiz için kullanılmıştır: evlilik durumu (hiç evlenmemiş; evli) ve işveren kategorisi için sadece SHÇEK veya STK terimleri kullanılmıştır ("diğer" seçeneği dahil edilmemiştir).

Anadolu			
Kuzey Kıbrıs	1	%1	%1
TOPLAM	88	%100	%100

Katılımcı anketinde olduğu gibi grup yönlendiricilerine de KİHEP'in kendileri üzerindeki etkilerini "hiç katılmıyorum", "biraz katılıyorum" ve "oldukça katılıyorum" seçeneklerinden biriyle değerlendirebilecekleri bir dizi kapalı uçlu soru sorulmuştur. Anketin sonunda sorulan açık uçlu soruyla eğiticilerden, KİHEP'in hayatlarında neden olduğu "en önemli değişimi" belirtmeleri istenmiştir. Ayrıca tamamlayıcı sorularla, eğitimin ankette ele alınmayan diğer etkilerini paylaşmaları istenmiştir.

Anketi tamamlayan 88 grup yönlendiricisinden 66 kişi (%78) en az bir açık uçlu soruyu cevaplamıştır. Bu cevaplar kodlanmış ve bulunan bağlantılar sayısallaştırılmıştır. Niceliksel anket bulgularını desteklemek üzere, analiz edilen açık uçlu cevaplarda yüzde 10 ve üzeri orandaki cevaplar rapora dahil edilmiştir.

Anketin sağladığı bilgileri tamamlamak amacıyla KİHEP grup yönlendiricileri ile yüz yüze ve odak grup görüşmeleri yapılarak deneyim ve görüşleri alınmıştır. Toplam 18 görüşme yapılmış ve bu görüşmelerden yapılan alıntılar rapor bulgularına dahil edilmiştir.

2.5. Programın işbirliği yapılan kurumlar üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan yöntemler:

Araştırma KİHEP'in işbirliği yaptığı dört kurum üzerindeki etkisini ele almıştır: KİH-YÇ ile işbirliği 2011 itibariyle 13 yıldır devam eden Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), ve pilot uygulamaların yapıldığı Diyanet İşleri Başkanlığı ile Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Bürosu (ILO) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu (İŞKUR).

Etki değerlendirmesi, SHÇEK'a bağlı merkezler ve KİHEP ile ilişkideki personelin çalışmalarında toplumsal cinsiyet bakış açısının etkisini de incelemiştir. Buna ilişkin veriler büyük ölçüde grup yönlendiricisi anketleri ve görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Ek olarak SHÇEK'de çalışan beş yönetici ile görüşülerek, KİH-YÇ ile süren işbirliğinin kurumlarına ve mesleki çalışmalarına etkisi ile ilgili düşünceleri sorulmuştur.

KİH-YÇ, bu araştırmanın yapılmasından hemen önceki yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Ankara Bürosu ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) gibi farklı kurumlarla pilot çalışmalar gerçekleştirmiştir. Tıpkı SHÇEK yöneticileri ile yapıldığı gibi bu kurumların da üst düzey yöneticileri ile görüşmeler yapılarak KİHEP uygulamaları ve bu uygulamaların kurumlarına etkileri konusunda görüşleri alınmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşad Bürosu, ILO ve İŞKUR direktörleri ile görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma, KİH-YÇ'nin talebi üzerine, KİHEP'in pilot çalışmalarda yer almış vaizeler ve ILO-İŞKUR projesine katılan kadınlar üzerindeki etkisini de belgelemeye çalışmıştır. Her iki örnekte de, katılımcı anketi ancak küçük bir örneklem grubuna ulaştırılabildiği görülmüştür. Bu küçük örneklem içerisinde anketi cevaplama oranları oldukça düşük kalmıştır. Dolayısıyla bu anketlerden alınan niceliksel veri analizlerine raporda yer verilmemiştir.

Pilot proje katılımcılarına ilişkin veriler tamamen nitelikseldir; araştırmanın sonuçları üst yönetim ve projede yer almış grup yönlendiricilerinin (vaizelerle yapılan çalışmada yer alan üç grup yönlendiricisinin ve ILO-İŞKUR projesinde yer alan iki grup yönlendiricisinin) görüşleriyle, üç vaize ile gerçekleştirilen odak grup çalışmasına dayanmaktadır.

2.6. Araştırmanın yapısı gereği ortaya çıkan sınırlamalar

Başlıca iki tür niceliksel temelli etki değerlendirmesi bulunmaktadır:

- Deneysel: birincil kaynakların rastgele seçimi; program öncesi ve sonrası veri toplama; ve hem deney grubu hem de kontrol grubu incelemelerini kapsar.
- Deneysel olmayan: birincil kaynakların rastgele olmayan seçimi; program öncesi ve sonrası veri toplama; ve hem deney grubu hem de karşılaştırma grubu incelemelerini kapsar.

KİHEP etki değerlendirmesi deneysel olmayan yaklaşımın niteliklerini kısmen karşılamaktadır. Örnek olay çalışması kapsamında Nisan 2011 tarihinde tamamlanan iki KİHEP grubunun katılımcılarından toplanan grubun başlangıç dönemi ve grubun bitiş dönemine dair veriler istatistiksel olarak anlamlı karşılaştırmalar yapmaya yeterli olmasa da, değerlendirmede kullanılmıştır. Bazı veriler için, istatistiki analizler kullanılarak, 2004 yılına ait etki değerlendirmesinde elde edilen sayısal sonuçlar ile şimdiki araştırmadan elde edilen sonuçları karşılaştırma olanağı doğmuştur. Ancak, KİHEP'ten faydalananlardan elde edilen sayısal bulguları karşılaştıracak ayrıca bir kontrol veya karşılaştırma grubu bulunmamaktadır.

Katılımcıların ve grup yönlendiricilerinin açık uçlu sorulara verdiği cevaplardan elde edilen niteliksel bilgiler, sayısal olarak toplanan verilerin doğruluğunu pekiştirmektedir. Ayrıca 2004 yılı etki değerlendirmesinin verdiği sonuçlarla bu araştırmanın sonuçları arasında büyük ölçüde tutarlılık bulunmaktadır. Öte yandan, katılımcılar ve grup yönlendiricilerinin kadının insan haklarına dair sergilediği bilgi, tutum ve davranışların ne dereceye kadar KİHEP eğitiminin geliştirdiği bir kapasite olduğu, ne kadarının KİHEP ile ilişkili olmayan deneyimlere dayandığı, etki değerlendirmesinin kapsamına alınamamıştır.

Kontrol grubunun bulunmayışına ek olarak, bu çalışmanın başlıca kısıtlarından biri de, **örneklem seçimlerinin rastgele olmayan, belli bir düzene göre yapılmasıdır.** Araştırmanın kümeleme örneklem içeren yapısı, araştırmada yer alacak grup yönlendiricilerinin, katılımcıların ve KİHEP gruplarının, grup yönlendiricisinin aktif olup olmaması, bölge ve yıl dağılımları gibi farklı etmenler göz önüne alınarak KİH-YÇ tarafından seçilmesini gerektirmiştir. KİHEP'ten sonra ankete katılmaya gönüllü olan grup yönlendiricisi ve katılımcılar büyük olasılıkla programa gönül veren ve takdir eden kişiler olacağından, program hakkında olumlu düşünmeye de yatkın olacaklardır. Bunun sonucu olarak özellikle de kapalı uçlu sorulardaki değerlendirmelerde KİHEP'in kişisel düzeydeki etki değerlendirmesi programa katılan herkesi değil daha çok programla bağıni koparmamış, programa gönül veren ve takdir eden kişileri temsil etmektedir denilebilir. Dürüst cevaplar verilmesini teşvik etmek üzere ankete katılanların kimlikleri ve cevaplarının gizli kalmasını sağlayacak önlemler alınmıştır.

Araştırmanın kümeleme örneklem içeren yapısı gereği, şimdiye dek KİHEP'e iletişime geçmiş tüm katılımcı ve grup yönlendiricilerini kapsayan geniş örneklem havuzuna dair herhangi bir etkiye ilişkin genelleme yapılamamaktadır. Yine de, farklı yöntemlerle toplanan bulguların kendi içerisinde tutarlılık göstermesi, sonuçların geniş örneklem havuzu için geçerli olacağını akla getirmektedir, ancak bu bulguların ne ölçüde genelgeçer olduğunu öngörmek mümkün değildir.

Bu çalışmanın yapısal sınırlamalarından bir diğeri de katılımcılar ve grup yönlendiricilerinin aile içi şiddet gibi travmatik ve iz bırakan son derece kişisel konulardaki görüşlerini dile getirmekte gösterdiği isteksizliktir. Aile içi şiddete ilişkin deneyimlerin eksik bildirilmiş olabileceğinin göstergelerinden biri, ankette bu tür deneyimler yaşadığını bildiren katılımcıların yüzdesinin Türkiye genelinde yapılan araştırmalarda kadına yönelik aile içi şiddet yüzdelerine göre düşük kalmasıdır. Bu gibi muhtemel bilgilendirme eksikliklerini tespit etmek mümkün olmadığından, dikkate değer sayıda katılımcı tarafından “eksik bırakılmış” anket soruları not edilmiştir.

Elde edilen verilerin geçerliliğini etkilemiş olabilecek bir diğer faktör de lisandır. Bütün anketler Türkçe hazırlanmış ve İngilizceye çevrilmiş, açık uçlu anket sorularının cevapları da yine İngilizceye çevrilerek araştırmacıya ulaştırılmıştır. Saha ziyaretlerinde yapılan görüşmelerde çevirmenlerden faydalanılmıştır. KİH-YÇ'nin çevirmen seçiminde gösterdiği bütün titizliğe rağmen, İngilizce'ye yapılan çevirilerin teknik açıdan ne ölçüde birebir tercüme edilebildiği ve bu çeviriler sırasında kaynakların aslında kastettiği anlamın dilbilimsel ve kavramsal farklılıklar yüzünden ne kadar değiştiği bilinmemektedir.

Değerlendirmenin yapısal sınırlamalarını aşmak amacıyla çeşitli yaklaşımların harmanlanmasına ve veri kaynaklarına farklı açılardan yaklaşılmaya çalışılmıştır. Programın etkileri belgelenirken çok sayıda kaynaktan yararlanılmıştır. Anketlerde katılımcılara KİHEP'in kendileri üzerindeki etkilerini sormanın yanı sıra, görüşmeler ve anketler aracılığıyla grup yönlendiricilerine de, programın eğitim alanları üzerindeki etkisi sorulmuştur. İşbirliği yapılan kurumlarda oluşan etkiler, ilgili kurum paydaşlarının yanı sıra KİH-YÇ ekibiyle de yapılan destekleyici görüşmeler yoluyla araştırılmıştır.

Raporun bulgularına ilişkin hatırlatılması gereken son bir nokta daha bulunmaktadır. Her ne kadar örnek olay çalışmaları araştırmaya katılan her iki KİHEP grubunun yapısını bütünsel bir yaklaşımla belgelemeye çalışmış olsa da, bu grupların içinde buldukları yerel bağlam ve grup profilleri göz önüne alındığında, katılımcı ve grup yönlendiricilerinden gelen genel anket verileri, KİHEP'in belirleyici nitelikleri ile saptanan etkileri arasında doğrudan bir ilişki kurulmasına yetmemektedir.

Anketler yoluyla elde edilen veriler daha çok bireysel etkileri ve bu etkilerin belli profil özelliklerine sahip katılımcılar için ne şekilde farklılaşabildiğini ayrı ayrı ele almamıza olanak vermektedir. Bu doğrultuda, grup yönlendiricileri ve katılımcıların (eğitim durumu, medeni hali gibi) belli profil özellikleri kırılımında programın etkilerine ilişkin sonuçlar almak amacıyla varyans analizi testleri yapılmıştır.

3.0. KİHEP'İN KATILIMCILAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Program gerçekten –ama gerçekten- “ben kimim?” sorusunun cevabını bulmama yardımcı oldu. İstek ve inançlarımın benim için ne kadar önemli olduğunu anladım. Bazı şeyleri başkaları ya da ailem istediği için değil, ben istediğim için yapmayı öğrendim. Amaç ve hedeflerimi belirledim ve şimdi onlara doğru ilerliyorum... Bu eğitime katılmadan önce “dünyaya erkek olarak gelmek varmış” derdim ama şimdi böyle düşünmüyorum. “İyi ki kadın olmuşum” diyorum.

-Katılımcı anketinden bir alıntı⁷

⁷ Anketleri cevaplayan ve görüşmelere katılan kişilerin kimlikleri saklı tutulmaktadır.

3.1. Katılımcıların profil özellikleri

Tablo 4 ve 5'te görüldüğü gibi, anketi tamamlayan katılımcıların dörtte üçü evlidir ve bunların yarısından fazlasının evlilik yaşı 21'in altındadır.

Tablo 4. Katılımcıların medeni durumu

MEDENİ DURUM	N:	Yüzde (%)
Hiç evlenmemiş	43	17
Evli	189	75
Dul	4	2
Ayrı yaşıyor	3	1
Boşanmış	13	5
TOPLAM	252⁸	100

Tablo 5. Katılımcıların evlilik yaşı

EVLİLİK YAŞI	N:	Yüzde (%)
<18	30	16
18-20	69	36
21-25	64	34
26-30	25	13
>30	3	2
TOPLAM	191	101

Anketi tamamlayan kadınların yüzde 80'i çocuk sahibidir. Tablo 6'da görüldüğü gibi hane halkı sayısı değişiklik göstermekle birlikte, katılımcıların yarısından fazlasının evlerinde kendileri dahil en az dört kişi yaşamaktadır.

Tablo 6. Katılımcının evinde yaşayan kişi sayısı

Hane Halkı Sayısı	N:	Yüzde (%)
1-2	45	18
3	66	27
4	94	38
5 ve üzeri	41	17
TOPLAM	246	100

Tablo 7'de anket katılımcılarının eğitim düzeyi gösterilmiştir. Kadınların yaklaşık dörtte üçü ortaokul veya liseyi bitirmiştir, neredeyse üçte biri üniversite mezunudur. Anketi tamamlayan kadınların yaklaşık yüzde 55'i evde veya ev dışında gelir getiren bir işte çalıştıklarını belirtmiştir.

⁸ Cevap veren sayısı 253'ün altına düştüğünde eksik veri kabul edilmiştir.

Tablo 7. Katılımcının eğitim durumu

EĞİTİM DÜZEYİ	N:	Yüzde (%)
Okula hiç gitmemiş	1	-
İlkokula kısmen gitmiş	2	1
İlkokul mezunu	61	25
Ortaokul veya lise mezunu	112	46
Üniversite mezunu – (lisans veya yüksek lisans)	70	29
Okuma yazması yok ya da çok az		
TOPLAM	246	101

Katılımcıların yasal okuryazarlık ve toplumsal cinsiyet bakış açısı konularında KİHEP dışında başka eğitim programlarından etkilenme ihtimalini araştırmak için katılımcılara KİHEP öncesinde veya sonrasında başka örgütlerin kadın hakları eğitimlerine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Ankete cevap verenlerin yüzde 15’inden azı KİHEP öncesi veya sonrası böyle bir eğitime katıldıklarını belirtmişlerdir; bu durum kadınların büyük çoğunluğunun aldığı yegâne kadın hakları eğitiminin KİHEP olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. Programın katılımcılar üzerindeki etkisi

3.2.1. Bilgi sahibi olma ve farkındalık

Katılımcılara bilgi sahibi olma ve farkındalık başlıklarına ilişkin bir dizi önerme verilerek, bunlara ne derecede katıldıkları (1-Hiç katılmıyorum, 2-Biraz katılıyorum, 3-Oldukça katılıyorum) sorulmuştur. Tablo 8’de görüldüğü üzere, katılımcıların tamamına yakını, özellikle de KİHEP’in temel niteliklerinden biri olan yasal okuryazarlık konusuna ilişkin ifadelerle verdikleri yüksek puanlarla, bu kategoride yüksek kazanımlar bildirmişlerdir. Kadınlar arası dayanışma başlığı altında daha sonra ele alınacak bir ifade dışında, bilgi sahibi olma ve farkındalık kategorisinde elde edilen kazanımlar diğer tüm kategoriler arasında katılımcılardan en yüksek puanı almıştır.

Tablo 8. Bilgi sahibi olma ve farkındalık – Kadın bakış açısı ve yasal haklar

KİHEP’e katılmış olmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Kadın bakış açısını daha iyi anlamamı sağladı	%3	%12	%86
Türkiye’de kadınların haklarını koruyan yasaları öğrenmemi sağladı	%1	%10	%89
Haklarımı korumak için devlet kurumları ve sivil toplum örgütlerini nasıl kullanabileceğimi öğrenmemi sağladı	%2	%12	%86

Haklarını korumak için Türkiye'deki kanunları (örneğin koruma emri) uygulamamı sağladı ⁹	%6	%21	%73
---	----	-----	-----

İstatistiki analizler, ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamış kadınların, kadın bakış açısını anlama ve haklarını korumak için var olan mekanizmalardan yararlanma konularında diğerlerine nazaran dikkat çekecek ölçüde yüksek sonuçlar elde ettiğini göstermiştir.¹⁰ Benzer şekilde, kadın haklarını koruyan yasaların nasıl kullanılacağı konusundaki kazanımlar da hem ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamış, hem de eğitim düzeyi görece düşük kadınlarda çarpıcı bir şekilde daha yüksektir.¹¹

Anketteki açık uçlu soruyu cevaplayan kadınların yüzde 36'sı (69 kişi) gibi önemli bir kısmı, eğitimin kendileri üzerindeki en önemli etkisinin kadın hakları ve toplumsal cinsiyet bakış açısı konularında edindikleri bilgiler olduğunu ifade etmiştir.

Aşağıda değerlendirme anketinden yapılan bir alıntı ile grup yönlendiricisi görüşmesinden yapılan bir alıntı yer almaktadır:

Kendisini başkalarına adayan ve onların kurdukları düzende yaşayan biri olarak hayatımı geçirdikten sonra anladım ki aslında benim de haklarım var ve ben de bir bireyim. (Katılımcı)

Aldıkları bilgiyi akıllarında tutamasalar bile ihtiyaç duydukları zaman nereden alabileceklerini biliyorlar. (KİHEP Grup Yönlendiricisi, Kocaeli)

Açık uçlu soruyu cevaplayan kadınların yüzde 14'ü (27 kişi) ise programın en önemli etkisinin, kadına yönelik şiddete ilişkin yasalar ve bu yasaları nasıl kullanacakları konusunda bilgi sahibi olmak olduğunu söylemiştir. KİHEP katılımcısı bir kadın şöyle demektedir:

Bir kadın olduğumu ve benim için de kanunlar ve yasalar olduğunu bilmek, başım derde girerse nereye başvurup yardım alacağımı bilmek... KİHEP'ten öğrendiğim her şeyi burada yazıp açıklayamam çünkü bunların sonu yok.

KİHEP koordinatörü Zelal Ayman, KİHEP'in temel kazanımlarından birinin kadınların ulusal ve uluslararası yasalarla belirlenen haklarını öğrenmesi olduğunu ifade etmektedir. Zelal Ayman'a göre haklarından haberdar olan kadınlar için bu bilgiye sahip olmanın çok güçlü bir etkisi olmaktadır. Kendi kendine yetmenin ve öğrenilmiş çaresizliğin üstesinden gelmenin desteklenmesi, dönüştürücü öğrenme yaklaşımıyla ilişkilendirilen "güçlenme" kazanımlarıdır. Van'da bulunan bir grup yönlendiricisi kendisiyle yapılan görüşmede şöyle demektedir:

Bu bilgiyi öğrenmek kadınlara güç ve kendine güven telkin ediyor –hem de, eğitimin anayasal ve medeni haklardan söz ettiğimiz daha ilk haftalarında. Kadınlar "Biz bilmiyorduk ki" diyorlar.

⁹ Bu soruyu cevapsız bırakanların oranı %16'dır. Ankette bazı soruların cevapsızlık oranı diğerlerine göre daha yüksekti. Bu soruların katılımcılar açısından hassas konulara değindiği düşünülebilir.

¹⁰ Ev dışında çalışma: $F=4.08, p<.04$ ve $F=6.01, p<.01$.

¹¹ Ev dışında çalışma: $F=10.06, p<.002$ ve eğitim düzeyi: $F=4.71, p<.01$.

KİH-YÇ eski yönetim kurulu başkanı Liz Erçevik Amado'ya göre edinilen bilginin kendisi başlı başına güçlendirici bir etki yaratmaktadır. Kartal'da çalışan bir eğitici ise, kadınların (zaten) böyle bir bilgiyi kullanmasının beklendiği bir çevreye aktarıldığında, bu bilgilerin etkisinin pekiştigiğine dikkat çekmektedir.

Ankara'da çalışan bir eğitici, kadınların sadece kendilerini koruyan yasalar konusunda değil, Türkiye'de yapılan yasal reformlarda kadın hareketinin rolüne dair de bilgi sahibi olmasının önemini vurgulamaktadır:

Bir başka önemli nokta da yasaların nasıl yapıldığını öğrenmeleri... Özellikle de kadın hareketinin birçok yasal reformun arkasındaki itici güç olmasından bahsettiğimizde. Buna inanamıyorlar. Ben de onlara şunu soruyorum: 'Peki sizce bu kanunlar nasıl değişti? Erkekler aniden 'bu yasaları kadınlara göre düzeltelim' mi dediler?

Bilgi sahibi olma ve farkındalık ile ilgili katılımcı anketinde ele alınan son başlık kadınların cinselliği ve doğurganlık haklarıyla ilgilidir. Raporun daha ilerideki bölümlerinde detaylandırılacağı üzere, bu başlık KİH-YÇ'nin işbirliği yaptığı kimi devlet kurumlarında hassasiyet yaratabilmektedir.

Tablo 9. Bilgi sahibi olma ve farkındalık – Kadın cinselliği ve doğurganlık hakları

KİHEP'e katılmış olmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Doğurganlık haklarım hakkında daha fazla bilgi edinmemi sağladı	%5	%17	%78
Kendi cinselliğim hakkında daha bilinçli olmamı sağladı	%6	%20	%74
Kadınların cinselliği ve doğurganlık kapasitelerinin, hükümet politikalarını ne şekilde etkilediğiyle ilgili bilgimi artırdı.	%7	%27	%66

Eğitim düzeyi görece düşük kadınlar ve ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamış olanlar, kendi cinselliklerinin farkına varmak konusunda diğer katılımcılara oranla daha yüksek kazanımlar bildirmiştir.¹²

3.2.2. Duygu ve yaklaşımlar

Bilgi sahibi olma ve farkındalık kategorisinde olduğu gibi, kendi kendine yetme/yararlı olmaya ilişkin duygu ve yaklaşımların sorulduğu sorularda da katılımcıların neredeyse tamamı olumlu etkiler bildirmiştir. Özellikle de açık uçlu sorulara verilen cevaplar, KİHEP'in kadınların kişisel, duygusal hayatlarındaki etkisini ortaya koymaktadır. Anket sonuçları kadınların yaklaşık dörtte üçünde kendine güven duygusunun “oldukça” arttığını ve kendilerine “çok daha fazla” değer verdiklerini göstermektedir. Bildirilen kazanımlar neredeyse eşit dağılmıştır.

¹² Eğitim: $F=6.13, p<.002$ ve Ev dışında çalışma: $F=10.94, p<.001$.

Tablo 10. Katılımcının kendisi hakkındaki duyguları

KİHEP'e katılmış olmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Genel anlamda özgüvenimin artmasını sağladı	%4	%26	%70
Daha cesur olmamı sağladı	%5	%28	%67
Kendime daha fazla değer vermemi sağladı	%7	%18	%75

Bütün bu alanlardaki etkilenme düzeyleri, ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamış kadınlar ve eğitim düzeyi görece düşük kadınlarda, istatistiksel olarak daha yüksektir.¹³

Açık uçlu soruyu cevaplayan kadınların yüzde 36'sı (69 kişi) gibi önemli bir oranı, eğitimin en önemli etkisini kendine güven duygusunun artması olarak ifade etmişlerdir:

Kendime güvenim arttı. Kendi ayaklarım üzerinde durmayı öğrendim. Mesela şiddete maruz kaldığımda ne yapmam gerektiğini biliyorum. Kendi yolumu çizebilirim.

Kendime güvenim arttı. Daha aktif ve daha olumlu bir hayata başlamama olanak verdi... İhtiyaçlarımı karşılamak ve kendime ait bir şeyler yaratmak arzusuyla hayata daha hızlı sarıldım.

KİHEP uygulayan grup yönlendiricilerinde de benzer sonuçlar gözlemlenmiştir. Çanakkale'de çalışan bir grup yönlendiricisinin gözlemi şu şekildedir:

Türkiye'de kadınlar genellikle küçümsenir. Bu program size değerli olduğunuzu, önemli olduğunuzu söyler. Bilgi sahibi olmak önemlidir, evet; ama kendini değerli hissetmek de önemlidir.

KİHEP koordinatörü Zelal Ayman, eğitimin dinamikleri hakkında şunları ifade etmektedir:

Oturmaların sonunda KİHEP, kadınların kendilerini değerli, özel ve sevmeye layık hissetmelerine yardımcı oluyor. Kendilerine olan saygılarını geri kazanıyorlar. Çoğu kadın hayatları boyunca çok örselenmiş ve KİHEP onlar için aynı zamanda bir iyileşme süreci... Eşleriyle, çocuklarıyla ve komşularıyla yeni ilişkiler kurabiliyorlar.

¹³ Kendine güven sorusunun sonuçları - Eğitim: $F=7.04, p<.001$ ve Ev dışında çalışma: $F=4.86, p<.03$. Cesaret sorusunun sonuçları - Eğitim: $F=4.95, p<.01$ ve Ev dışında çalışma: $F=5.55, p<.02$. Kendine verdiği değer sorusunun sonuçları: Eğitim: $F=9.46, p<.001$ ve Ev dışında çalışma: $F=6.83, p<.01$.

Bir başka etki alanı da KİHEP grup üyeleri arasında güven ve grup dayanışmasının oluşmasıyla ilgilidir. Anketi tamamlayan kadınların tamamı, KİHEP'in diğer kadınlarla dayanışma duygularını geliştirdiğini ifade etmektedir. Kadınların yüzde 82'si bu ifade için "oldukça katılıyorum" seçeneğini işaretlemiştir.

Dayanışmanın artmasına dair belirtilen olumlu etki KİHEP'e katılan tüm kadın grupları arasında tutarlıdır. Anketteki açık uçlu soruya cevap veren kadınların yüzde 9'u (17 kişi), programın en önemli etkilerinden birinin kadın dayanışmasına daha fazla değer vermeleri veya kadın örgütlenmesinin önemini fark etmeleri olduğunu belirtmektedir. İki katılımcı şöyle demektedir:

Güçlerimizi birleştirirsek yetkililere isteklerimizi daha kolay kabul ettirebileceğimizi gördüm. Sorunlarımızı tekrar tekrar ve yılmadan dile getirerek karar verme mekanizmalarını baskı altına almamız.

Birlik ve dayanışmanın ne olduğunu gördüm. Birlikte hareket ettiğimiz ve paylaştığımız zaman her şeyin çok daha güzel ve heyecan verici olduğunu fark ettim.

Araştırma, kadınların kendilerini sadece KİHEP grubundaki diğer kadınlara değil genel olarak bütün kadınlara daha yakın hissettiğini ve bu dayanışma duygusunun kadın örgütlenmesine verilen değerle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

3.2.3. Beceriler

Ankete cevap veren kadınların en az yüzde 90'ı, kendini ifade etme, karar verme ve sorun çözme becerilerine ilişkin konularda olumlu etki bildirmiştir. Tablo 13 ve 14'te görüleceği üzere, kadınlar yüzde 64 ile yüzde 69 arasında değişen bir oranla, bu becerilerinin "oldukça" geliştiğini düşünmektedir.

Tablo 11. Katılımcıların kendini ifade etme ve karar verme becerileri

KİHEP'e katılmış olmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Düşüncelerimi ifade etme becerilerimi artırdı	%6	%29	%65
Kendi adıma karar verebilme becerilerimi artırdı	%9	%23	%69

Düşüncelerini ifade etme ve kendi adına karar verme alanlarındaki etkiler, eğitim düzeyi görece düşük kadınlar ve ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamış kadınlarda daha yüksektir.¹⁴

Açık uçlu soruya cevap veren katılımcıların yüzde 18'i (34 kişi) çevresindekilerle iletişim becerilerinin geliştiğini söylemekte ve kendini ifade edebilmenin dikkate değer bir kazanım olduğunu belirtmektedir. Katılımcılardan alıntılar şu şekildedir:

¹⁴ Kendini ifade etme sorusunun sonuçları – Eğitim: $F=9.12, p<.001$ ve Ev dışında çalışma: $F=6.45, p<.01$. Karar verme sorusunun sonuçları – Eğitim: $F=13.13, p<.01$ ve Ev dışında çalışma: $F=6.24, p<.01$.

Eskiden duygularımı ifade edemiyordum. Şimdi kendimi daha iyi anlatabiliyorum. Eskiden hiçbir şey konuşmazdım çünkü kimsenin beni anlamayacağını düşünürdüm. Şimdi öyle değil. Ve en güzeli de, artık kendime güveniyor ve kendimi seviyorum.

Eskiden eğer konuşursam beni sustururlar veya beni dinlemezler diye düşünür, ne evde, ne dışarıda pek konuşmazdım. Ama artık kadınlar olarak başımızı dik tutmamız, kendimize güvenmemiz ve kendimizi hiç çekinmeden, istediğimiz gibi ifade etmemiz gerektiğini öğrendim.

Başkalarıyla konuşurken utanır ve duygularımı açıkça ifade edemezdim. Konuşmanın ortasında ne demek istediğimi unuturdum. Şimdi hiç çekinmeden kendimi ifade edebiliyorum.

Ankette katılımcılardan KİHEP'e katılmanın hem kendi yaşadıkları sorunları hem de başkalarının sorunlarını belirleyip çözmeye becerilerini ne kadar etkilediğini belirtmeleri istenmiştir. Sorun belirleme ve çözmeye, dönüştürücü öğrenme yaklaşımının "bakış açısı dönüşümü" özelliğiyle yakından ilişkilidir.

Tablo 12. Katılımcıların sorunu belirleme ve çözmeye becerileri

KİHEP'e katılmış olmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Hayatımdaki sorunları farketmemi sağladı	%5	%27	%68
Hayatımdaki sorunları çözebilmeme yardımcı oldu	%8	%29	%64
Çevremdeki başka insanların sorunlarını çözebilmeme yardımcı oldu	%5	%30	%65

Kişinin kendi hayatındaki sorunları belirlemesi ve çözmeye ilişkin etkiler, eğitim düzeyi görece düşük kadınlarda daha yüksektir.¹⁵

Açık uçlu soruya cevap veren katılımcıların yüzde 9'u (17 kişi), sorun çözmeye becerisinin gelişmesini dikkate değer bir etki olarak değerlendirmiştir. Katılımcılardan gelen yazılı cevapların bazıları şunlardır:

Bakış açım tümüyle değişti. Bu eğitimi bundan 20 yıl önce alabilmiş olsaydım, hayatımda çok şey değişirdi. Bu eğitimden sonra sorunlarımı daha iyi görmeye ve onlarla başa çıkabilmeye başladım.

Eskiden sorunlarımı kime ve nasıl anlatacağımı bilemezdim. Kendimi dengesiz hissederdim. Şimdi rahatım. Sorunlarımla baş edebiliyorum.

¹⁵ Sorun belirleme sorusunun sonuçları – Eğitim: $F=8.85, p<.0001$. Kişinin kendi hayatındaki sorunları çözmeye becerisine ilişkin sonuçlar – Eğitim – $F=4.88, p<.01$.

Ankara’da çalışan grup yönlendiricilerinden biri, katılımcıların KİHEP’e devam ettikleri süre içinde geçirdikleri değişimlere ilişkin gözlemlerini son derece etkili ve anlaşılır bir şekilde dile getirmektedir:

KİHEP grubuna gelen kadınlar başlangıçta, sanki tek sorunları o sırada ne yaşıyorlarsa oymuş gibi, kendi sorunlarına odaklanmış olarak geliyorlar. Ama grup içinde deneyimlerini paylaştıkça, önce yalnız olmadıklarının fark ediyor ve sonra, aslında başka sorunlar da yaşıyor olabileceklerinin farkına varıyorlar –sorunların adını koymak farkındalık yaratıyor ve hayata başka açılardan bakabiliyorlar ve bu da kendilerine olan güvenlerini artırıyor.

3.2.4. Aile üyeleriyle ilişkiler ve aile içi şiddete dair davranış ve eylemler

Programın etkilerinin incelenmesinde daha zorlayıcı alanlardan biri, katılımcıların değişen davranış ve eylemlerine ilişkin kanıtların toplanmasıdır. Çalışma hem özel hem de kamusal alandaki muhtemel etkileri programın başlıca amaçları uyarınca ele almıştır. Etki değerlendirmesi için aile ilişkileri, aile içi şiddet, iş ve/veya eğitim arayışı ve aktivizm, kadın hakları savunuculuğu alanlarına bakılmıştır.

Katılımcıların yaklaşık yüzde 90’ı KİHEP sayesinde aile üyeleriyle ilişkilerinin geliştiğini ve aile içinde alınan kararlarda daha fazla söz sahibi olduklarını ifade etmektedir. Aynı zamanda ankete katılan kadınların yüzde 40’tan fazlası programa katılmanın aile ile yaşadığı çatışmaları artırdığını ifade etmektedir.

Tablo 13. Katılımcıların aile üyeleriyle ilişkilerine dair davranış ve eylemler

KİHEP’e katılmış olmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Aile üyeleriyle daha iyi ilişkiler kurmamı sağladı	%10	%29	%60
Aile içinde alınan kararlarda daha fazla söz sahibi olmamı sağladı	%11	%28	%61
Ailemle daha fazla çatışma yaşamama neden oldu	%57	%21	%22

Eğitim düzeyi görece düşük olan kadınlar ve ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamış kadınlar, aile üyeleriyle ilişkilerin iyileşmesi ve aile içinde alınan kararlarda daha fazla söz sahibi olmaya dair daha güçlü etkiler bildirmiştir.¹⁶ Katılımcılardan bazı alıntılar:

¹⁶ Aile üyeleriyle gelişen ilişkilere ilişkin sonuçlar – Eğitim: $F=8.11, p<.004$ ve Ev Dışında Çalışma: $F=12.88, p<.0004$. Aile kararlarında daha fazla söz sahibi olmaya ilişkin sonuçlar için – Eğitim: $F=10.19, p<.0001$ ve Ev Dışında Çalışma: $F=5.50, p<.02$.

Şimdi mali açıdan da daha iyi durumdayım. Başlangıçta kocam izin vermiyordu çalışmama, kızıyordu. Ama şimdi, onunla konuşup açıklayarak bu işi (yapmamı) kabul etmesini sağladım. Evde daha rahat, daha huzurlu bir hayatımız var.

Sekiz aydır evliyim ve bu eğitim sayesinde evliliğimi zenginleştirerek mutlu bir hayat sürüyorum. Evlenmeden önce bu eğitimi almamın bende çok önemli bir etkisi oldu.

Ankara’da çalışan bir grup yönlendiricisi, iletişim modüllerinin katılımcılar açısından özellikle önemli olduğunu ifade etmektedir:

En önemli şeylerden biri de, iletişim becerileri üzerinde çalışıyoruz ve bunları sadece iki modülde değil tüm program boyunca pekiştiriyoruz. Böylece insan ilişkileri gelişiyor. Bu da kadınların haklarının neler olduğunu ve birer birey olarak nasıl var olabileceklerini sorgulamalarına neden oluyor.

İnsan ilişkilerinin gelişmesine ilişkin bulgularla aile içindeki çatışmaların artması, birbiriyle çelişen durumlar olmayabilir. Görüşme yapılan grup yönlendiricileri, KİHEP’in aile içindeki eşitsizlikler ve öteden beri var olan şiddet konusunda bazı kadınların “gözlerini açtığını” ifade etmektedir. Grup yönlendiricileri -kadınlara verdikleri doğrudan desteğin yanı sıra- iletişim modülünü uygulamanın kadınlara ihtiyaçlarını dile getirme, eşleriyle yapıcı diyaloglar kurma ve aile içinde daha fazla eşitlik sağlama konusunda yardımcı olduğunu belirtmektedir. Evli kadınlar evde var olan güç ilişkilerini eşleriyle tartışarak yeniden oluşturmakta, bu süreçte aileler çoğu zaman -genellikle geçici- bir çatışma dönemi yaşamaktadır.

Antalya’da çalışan bir grup yönlendiricisi, kadınların KİHEP’e katılımından dolayı artan çatışmaları şu şekilde ifade etmektedir:

Bunca zaman içinde kocasını terk edip kendi ailesiyle yaşamaya geri dönen sadece bir katılımcım oldu. Zaten mutsuz bir evliliği vardı... Uygulama sırasında kadınlar tabii ki bazı zorluklarla karşılaşılıyorlar ama grup kolaylaştırıcısının programı nasıl yürüttüğü çok önemli. Başlı başına olumsuz hiçbir deneyimim gerçekten olmadı. Tam tersine, toplum merkezine gelip “eşim programa katıldığı için çok memnunum. Aile hayatımız daha iyi bir hale geldi, daha iyi iletişim kurabiliyoruz ve cinsel hayatımız da çok daha iyi” diyen kocalar oldu. Bu size bir mucize gibi gelebilir ama kolaylaştırıcılar bu işe yüreklerini ve mesleki birikimlerini koydular, dolayısıyla sonuçlar da mucize gibi.

Anket, ev içindeki cinsiyet rollerine ilişkin iki soru içermektedir; kocanın ev işlerine katkısı ve toplumsal cinsiyete duyarlı çocuk yetiştirme. Bu soruları tamamlayan evli katılımcıların üçte ikisinden fazlası kocalarının ev işlerine daha fazla katıldığını, yüzde 90’dan fazlası da çocuklarını yetiştirirken toplumsal cinsiyet rolleri konusuna daha duyarlı olmaya başladıklarını belirtmektedir.

Tablo 14. Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine dair davranış ve eylemleri

KİHEP’e katılmış olmam....

SORU	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Eşimin ev işlerine daha fazla katılmasında faydalı oldu	%33	%31	%36

Çocuklarımı yetiştirirken toplumsal cinsiyet rollerine daha duyarlı olmamı sağladı	%8	%21	%70
--	----	-----	-----

Örneğin katılımcılardan biri anketi cevaplarırken şöyle demektedir: “KİHEP’e katıldıktan sonra kızlarımı okula gönderdim ve her birinin bir mesleği olacağına emin oldum.”

KİHEP’in başlıca hedeflerinden biri, kadınlara **aile içi şiddet** de dahil olmak üzere karşılaştıkları insan hakları ihlalleriyle baş edebilmeleri için ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve araçları kazandırmaktır. Anket kadınlara KİHEP öncesi fiziksel, duygusal veya ekonomik şiddete¹⁷ maruz kalıp kalmadıklarını ve eğer kaldıysa, programı tamamladıktan sonra bu şiddeti durdurmayı veya azaltmayı başarıp başaramadıklarını sormaktadır.

Tablo 15 ve 16’da görüldüğü gibi, fiziksel ya da duygusal şiddete maruz kalan katılımcıların en az dörtte üçü, KİHEP sonrası yaşadıkları şiddetin azaldığını veya sona erdiğini ifade etmektedir.

Tablo 15. Fiziksel şiddete dair veriler

Fiziksel şiddet...	N:	Yüzde (%)
Eskisi gibi devam etti	3	8
Arttı	2	5
Azaldı	11	28
Sona erdi	24	60
TOPLAM	40	101

Ankete cevap veren kadınların sadece yüzde 16’sı (40 kişi) KİHEP’e katılmadan önce aile içi **fiziksel şiddet** gördüklerini belirtmişlerdir. Bu kadınların yüzde 88’i eğitimden sonra şiddeti durdurmayı veya azaltmayı başarmıştır.

Tablo 16. Duygusal şiddete dair veriler

Duygusal şiddet...	N:	Yüzde (%)
Eskisi gibi devam etti	12	5
Arttı	5	6
Azaldı	39	47
Sona erdi	27	33
TOPLAM	83	101

Katılımcıların yüzde 33’ü (83 kişi) programa katılmadan önce aile içi **duygusal şiddete** maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Bu kadınların yüzde 80’i eğitimden sonra duygusal şiddeti durdurmuş veya azaltmıştır.

¹⁷ $F=7.02, p<.001$

Tablo 17’de gösterildiği gibi, katılımcıların yüzde 23’ü (60 kişi), aile içinde **ekonomik şiddete** maruz kaldıklarını söylemiştir. Ekonomik şiddete maruz kalan katılımcıların yaklaşık dörtte üçü, eğitimden sonra şiddetin azaldığını veya sona erdiğini ifade etmiştir.

Tablo 17. Ekonomik şiddete dair veriler

Ekonomik şiddet...	N:	Yüzde (%)
Eskisi gibi devam etti	15	25
Arttı	1	2
Azaldı	28	47
Sona erdi	16	27
TOPLAM	60	101

3.2.5. KİHEP’in katılımcıların eğitim, çalışma hayatı ve aktivizme dair davranış ve eylemlerine etkisi

Anketi tamamlayan katılımcıların yüzde 95’ten fazlası eğitim sayesinde **potansiyellerini gerçekleştirdiklerini** ve bu kişilerin yüzde 64’ü bu süreçte KİHEP’in kendilerine “fazlasıyla” yardımcı olduğunu bildirmektedir. İzmir’de çalışan bir grup yönlendiricisi kendisiyle yapılan görüşmede, kapasitesi ve yeteneği olan ama önleri kesilmiş katılımcılarla karşılaştığını söylemektedir:

Bazıları şarkıcı, sosyal hizmet uzmanı ya da bilim insanı olmak istiyordu. Ama mesela 13 yaşında evlendirilmişlerdi. Şimdi “eskiden yapamazdım ama artık yapabiliyim” gibi cümleler kuruyorlar. [KİHEP]okula geri dönmelerine, kendi gelirlerini kazanmalarına önayak oluyor. Geçen seneki eğitim grubunda, gençken babalarının dans etmeyi yasakladığı 40’lı yaşlarında katılımcılar vardı. Bir halk oyunları ekibi kurdular, hatta sokakta gösteri bile yaptılar.

Eğitim düzeyi görece düşük olan kadınların, kendi potansiyellerini gerçekleştirmede KİHEP’in katkısından diğerlerine nazaran daha fazla etkilendikleri görülmektedir.¹⁸

Ankette katılımcılara, KİHEP’in bir sonucu olarak eğitimlerine veya iş hayatına geri dönme veya kendi işlerini kurma kararı alıp almadıkları sorulmuştur. Katılımcıların üçte birinden fazlası KİHEP’e katılmanın bir sonucu olarak eğitimlerine devam ettiklerini belirtmektedir.

Tablo 18. Katılımcıların davranışlarına etkisi – Eğitim

KİHEP’e katılmış olmam...

İFADELER	Evet	Hayır
Eğitimime yeniden başlamama/devam etmeme neden oldu	%35	%65

¹⁸ $F=7.02, p<.001$.

Katılımcılardan alıntılar:

Aldığım bu eğitimden sonra fark ettim ki en zor durumlarda, kendimi tamamen çaresiz hissettiğim zamanlarda bile oturup ağlamaktan başka seçenekler de var. Bu konuda ilk adımımı, eğitimime geri dönerek attım. Umarım mezun olduğumda hayatım da daha farklı olur.

Haklarımı biliyorum ve herkes ne derse desin, kendi ayaklarımın üzerinde durabilmek için eğitimime devam ediyorum. Kadınların toplumdaki her şeyden sorumlu tutulmasını artık istemiyorum ve dolayısıyla kendimi geliştiriyorum.

Odak grup görüşmelerinde yer alan grup yönlendiricilerinin çoğu, eğitim alanındaki bu sonuçları doğrulamıştır:

Ailesindeki bütün erkekler okula gitmiş bir katılımcı vardı. Mali olanakları elvermesine rağmen onu okula göndermemişler. KİHEP onun eğitim arzusunu ortaya çıkardı. Altı – yedi yıl içinde tüm eğitimini tamamladı; ilkokuldan başladı, liseyi bitirdi, hatta üniversite sınavına girip iki yıllık bir yüksekokul bile kazandı. (Ankara’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

“Ben niye okula gidemedim?” sorusunu kendilerine ilk kez sordukları andan itibaren “bu konuda ne yapabilirim?” diye düşünmeye başlıyorlar. Bu farkındalık dönüşüme neden oluyor. Mesela toplum merkezine gelen çok sayıda kadın eğitimlerini tamamlamak istedi ve toplum merkezlerine gidip eğitimlerini tamamlamak üzere kurslara kaydoldular. (Ankara’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Ekonomik haklarını kullanma ve gelir getirici bir işte çalışma konularında, katılımcıların üçte biri KİHEP’e katıldıktan sonra gelir karşılığında çalışma hayatına geri döndüklerini belirtmişlerdir. Bu kadınlar ya ücret karşılığında çalışmaya başlamış ya da kendi işlerini kurmuşlardır.

Tablo 19. Katılımcıların davranışlarına etkisi – Çalışma hayatı

KİHEP’e katılmış olmam...

İFADELER	Evet	Hayır
Gelir karşılığında çalışma hayatına geri dönmeme/çalışmaya başlamama neden oldu ¹⁹	%26	%74
Kendi işimi kurmama neden oldu	%7	%93

Katılımcılardan alıntılar:

¹⁹ Araştırmada, KİHEP eğitiminin ardından çalışma hayatına dönme konusunda isteklilik gösteren kadınların, (örneğin ILO projesinin katılımcıları gibi) KİHEP eğitimine zaten çalışmayı düşünerek katılan kadınlardan olmadığı farz edilmiştir. Ayrıca, çalışmaya geri dönme veya kendi işini kurmaya ilişkin sorulara cevap vermeyenlerin oranı (sırasıyla %11 ve %15) beklenmedik şekilde yüksektir.

KİHEP'e katılmış olmak özgür düşünmemi sağladı. Gelir getiren bir işte çalışma isteğimi pekiştirdi ve başardım.

KİHEP'ten önce çocuklara bakan, evi temizleyen biriydim; aslında hizmetçi gibiydim. Şimdi ekonomik özgürlüğüm var, kendi param var, dertlerim bitti.

Katılımcıların profil özellikleri göz önüne alındığında, eğitim düzeyi görece düşük kadınlarda meydana gelen etkinin daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum Tablo 20'de detaylandırılmıştır.²⁰

Ev dışında hiç çalışmamış kadınlarda ise eğitime yeniden başlama veya geri dönme eğilimi diğer kadınlara göre daha yüksektir.²¹

Tablo 20. Katılımcıların eğitim düzeyine göre KİHEP'in eğitim ve çalışma durumuna etkisi

KİHEP'e katılmış olmam...

EĞİTİM DÜZEYİ	Eğitimime yeniden başlamama/devam etmeme neden oldu		Gelir karşılığında çalışma hayatına geri dönmeme/çalışmaya başlamama neden oldu	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Okula hiç gitmemiş/ilkokula kısmen gitmiş (n=3)	%100	-	%66	%33
İlkokul mezunu (n=58)	%47	%52	%40	%60
Ortaokul veya lise mezunu (n=100)	%35	%65	%28	%72
Üniversite mezunu (n=57)	%18	%83	%9	%91 ²²

Programın kamusal alandaki etkilerinin incelendiği son başlık, **kadın hakları savunuculuğudur**. KİH-YÇ etki değerlendirmesinde kadın hakları savunuculuğuna ilişkin, bir kadın örgütünde çalışmak da dahil olmak üzere (ancak bununla sınırlı kalmayan) bir dizi muhtemel etkiyi ölçme konusuyla özellikle ilgilenmektedir. Dolayısıyla ankete KİHEP katılımcılarının kendi

²⁰ Eğitime geri dönme/devam etme sonuçları – Eğitim: $F=5.84, p<.003$ ve çalışma hayatına geri dönme/başlama sonuçları – Eğitim: $F=7.06, p<.001$.

²¹ $F=7.32, p<.01$.

²² Üniversite eğitilmiş kadınların iş hayatına geri dönme oranlarının düşük çıkması zaten çalışıyor olduklarının göstergesi olarak okunabilir.

çevrelerinde kadınların insan haklarına destek vermeye ilişkin davranışlarındaki değişimi ölçmeyi amaçlayan ifadeler dahil edilmiştir.

Tablo 21’de görüldüğü gibi, ankete cevap verenlerin neredeyse tamamı kendi çevrelerinde kadın hakları konusunda kaynak kişi haline geldiklerini belirtmektedirler. Ayrıca, KİHEP katılımcılarının çoğu program sonrasında bir kadın örgütüne katıldıklarını ve/veya siyasi anlamda daha aktif olduklarını ifade etmektedir.²³

Tablo 21. Katılımcıların davranışlarına etkisi – kadın hakları konusunda aktivizm

KİHEP’e katılmış olmam...

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Çevremdekilerle kadın hakları konusunda bilgi paylaşmamı ve tavsiyelerde bulunmamı sağladı	%3	%21	%77
Mevcut bir kadın örgütüne aktif olarak katılmama yol açtı	%41	%23	%36
Çevremde siyasi açıdan daha aktif olmama yol açtı (örneğin oy kullanmak, seçimlerde aday olmak, gibi).	%34	%33	%34

Açık uçlu anket sorusunu yanıtlayan kadınların yüzde 12’si (23 kişi) programın önemli etkilerinden birinin diğer kadınlar için kaynak kişi haline gelmeleri, çevreleriyle bilgi paylaşım onlara destek olmaları olduğunu ifade etmektedir. Bu etki görece düşük eğitimli kadınlarda dikkat çekecek şekilde daha güçlü gerçekleşmiştir.²⁴

Örnek alıntılar:

KİHEP’te ne öğrendiysem çevremdekilerle, hem en yakın arkadaşım ile hem de hiç tanımadığım insanlarla paylaştım. Kadınların baskı altında yaşadığı bu ülkede ben de bir yaranın sarılmasına yardımcı olabilirim, ne mutlu bana...

Gerçekten zor durumda olan kadınlara, özellikle de şiddete maruz kalanlara en azından rehberlik edebiliyor ve devletin sağladığı yardımlardan haberdar ediyoruz. Onları doğru mercilere veya grup yönlendiricilerimize yönlendiriyoruz.

Kadın olmam dolayısıyla hiç şiddete maruz kalmadım ama gerçekten şiddet görenler ya da görebilecek olanlar aslında benden çok uzak değil. Bu durum beni hem üzdü hem de

²³ Kadın hakları savunuculuğuna ilişkin sorularda cevapsız bırakma oranının yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Katılımcıların yüzde 10 ile 13’ü bu soruları atlamıştır.

²⁴ $F=3.52, p<.03$.

şasırttı. Şimdi yeni tanıştıklarım veya uzun zamandır tanıdıklarım da dahil herkesle konuşmak ve haklarımızı anlatmak istiyorum. Ve bunu her fırsatta yapıyorum.

Ankette kadın hakları savunuculuğuna ilişkin ek sorular da mevcuttur. Bu soruların cevapları, KİHEP katılımcılarının neredeyse yarısının Türkiye'deki kadın hareketine dolaylı da olsa katıldığını göstermektedir. Ancak her 5 kadından sadece biri var olan (doğrudan kadın haklarıyla ilgili çalışan veya çalışmayan) bir örgüte resmen katılmış ve sadece yüzde 6'sı yeni bir girişim/örgüt kurduklarını ifade etmiştir.

Tablo 22. Katılımcıların davranışlarına etkisi – kadın hakları konusunda aktivizm (devamı)

KİHEP'e katılmış olmam...

İFADELER	Evet	Hayır
Türkiye'deki kadın hareketine daha aktif olarak katılmama yol açtı (seminerler düzenlemek, imza dilekçelerine katılmak, gibi).	%47	%54
Mevcut (ama ille de kadın hakları konusunda çalışmayan) bir derneğe veya örgüte katılmamı sağladı.	%21	%80
Yeni bir örgüt veya dernek kurmama yol açtı.	%6	%94

Aşağıdaki alıntılar anketteki açık uçlu soruların cevaplarından ve grup yönlendiricileriyle yapılan görüşmelerden alınmıştır. Bu alıntılar KİHEP'e özgü sonuçlarla dönüştürücü öğrenme yaklaşımı, yani bakış açısının dönüşümü, kendi kendine yetme/öğrenilmiş çaresizliğin aşılması, dayanışmanın oluşturulması ve katılımcıların eylemleri arasındaki bağları göstermektedir.

KİHEP'ten sonra kendime güvenimi kazandım. Sosyal bir kadın oldum. Kendimi ev işlerinden kurtardım, kendime zaman yaratmaya ve seminerlere katılmaya başladım. Hâlâ kadın kollarının toplantılarına ve kadın hakları seminerlerine katılıyorum.

Hayatımda çok şey değişti... İnsanlara yardım edebilmeyi, kadınlara destek olmayı, çözüm yaratmayı ve olumlu bir bakış açısına sahip olmayı öğrendim... Sosyal Hizmetler'de önce gönüllü, sonra maaşlı çalışmaya başladım. Çok da mutlu oldum.

Geçen yılın katılımcıları şimdi bir dernek kurmaya çalışıyorlar. Bu kadınlar siyasete girdi ve seçilmemiş olsalar da, seçimlerde aday oldular. (Kocaeli'nde çalışan bir grup yönlendiricisi)

Bir başka örnek de, eşitsizliklere karşı çok duyarlı ama nasıl mücadele edeceğini bilmeyen bir kadındı. Sonunda muhtar oldu.²⁵ Yani KİHEP bu kadınları, karşılaştıkları

²⁵ Türkiye'de köyün seçilmiş temsilcisine muhtar adı verilir.

sorunlara cevap arayan kadınları güçlendiriyor. (Ankara'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

3.2.5. Beklenmeyen sonuçlar

Odak grup görüşmelerinde grup yönlendiricilerinden KİHEP katılımcılarında gözlemledikleri beklenmedik ve olumsuz olarak tanımlanabilecek sonuçlar konusunda yorum yapmaları istenmiştir. Buradaki amaç, görüşmeye istekli olan grup yönlendiricilerinin potansiyel olarak sahip olabilecekleri olumlu önyargılarını aşmak ve aynı zamanda 2004 yılı değerlendirme araştırmasında belgelenmeyen etki alanlarını açığa çıkartmaktır.

Cevaplarda tanımlanabilir ve birbiriyle örtüşen sonuçlar oluşmamıştır ancak eğiticilerin bazı gözlemleri, kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin bakış açısının dönüşümüyle, yakın çevrelerinde cinsiyet eşitliğini sağlamak konusunda karşılaştıkları güçlükler arasındaki çelişkiden kaynaklanan duygusal tepkilerin olduğu yönündedir. Aşağıdaki alıntılar, eğiticiler tarafından bazı katılımcılarda gözlenen diğer olumsuz etkilerin, KİHEP'in dışında kalan çok çeşitli şartlara bağlanabileceğini akla getirmektedir.

“Sihirli değnek” sendromu

Bazen bazı kadınlarda dikkatimi çeken ve beni üzen bir durum, KİHEP'in sanki sihirli bir değnek olduğunu düşünmeye başlamaları. “Haklarımızı öğrendik, şimdi haklarımızı kullanabiliriz” diyorlar. Ama bunu nasıl uygulamaya koyacaklarını bilemeyebiliyorlar. (Ankara'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Edilgenlik

İstenmeyen bir başka etki de, bazı kadınların var olan çevrelerini değiştiremeyeceklerine inanmaları ki, bu da umutsuzluk hissetmelerine yol açıyor. Mesela, çok geleneksel bir ailede yaşıyorsa, “yaşadığım bu olabilir ama bu hayatı yaşamaktan başka seçeneğim yok” diyebilir. Böyle düşünen kadınlar söz konusu olduğunda grup sürecini uzatmamamız ve kadını grup ortamının dışında da desteklemeniz gerekir. Ben kesinlikle bunu yapıyorum; ya kişisel olarak ben ya da toplum merkezindeki çalışma arkadaşlarımdan biri. Kendisi uzman bir psikologdur. (Ankara'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Soyutlanma

KİHEP'i tamamlayan kadınlar yalnızlık çekebiliyorlar çünkü belli bir sosyal ortamdan ve kültürden gelirlerken, bildikleri şeyler değişiyor. Bu olduğu zaman, hayata dair bildikleri her şey değişiyor... Dolayısıyla kadınlar bir şekilde bocalıyor. Öğrenmiş oldukları toplumsal cinsiyet rolleri var. Ve sonra siz onlara eğitim hakları olduğundan, çalışma hakları olduğundan vs. bahsediyorsunuz ki bunlar, daha önceden öğrendiklerine bir son veriyor. Bu yüzden katılımcılar diğer eğitimlere katılmak için toplum merkezine gelmeye devam ediyorlar, çünkü burada, grup ortamında kendilerini güvende hissediyorlar.

Bunun sebebi, akrabaları veya komşularıyla kendi kişisel çevrelerinde farklılaşıyorlar ve daha yalnızlaşıyorlar. Kaynak kişi ya da diğer kadınların gelip sorular sorduğu biri haline geliyorlar. Bu durum onları gururlandırıyor ama kendileri gidip bu konular hakkında sorular soramıyorlar veya KİHEP'e katılmamış kişilerle sorunlarını paylaşamıyorlar... Kendilerini toplum merkezine bağımlı hissediyorlar. Toplum merkezinin müdavimi haline geliyorlar. (İstanbul'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Katılımcıların bu ihtiyaçlarını dile getiren grup yönlendiricileri, eğitim sonrası desteğe devam etmenin önemli olacağını ifade etmektedir. Bu gibi etkiler değerlendirme anketinde ayrıca sorgulanmadığı için, bu gibi sonuçların katılımcılar arasında yaygın olup olmadığı hakkında daha detaylı bilgi bulunmamaktadır.

3.3. 2004 tarihli ilk KİHEP Bağımsız Değerlendirme Araştırması ile karşılaştırma

2011 yılında yapılan etki değerlendirmesinin tasarımı pek çok açıdan 2004'te yapılan bağımsız değerlendirmeden farklılaşmaktadır. 2011'de yapılan çalışma, grup yönlendiricileri ve işbirliği yapılan kurumlar da dahil olmak üzere daha geniş bir paydaş grubu üzerindeki etkileri ele almakta ve karma yöntem kullanılarak yapılan iki örnek olay çalışması analizlerinin sonuçlarını içermektedir. 2011'de yapılan araştırma, kadınların KİHEP sonrası kendi çevrelerindeki davranışların niteliksel ayrıntılarını derinlemesine belgelemekle birlikte, değerlendirme anketleri program sonrasına da dair bir dizi kapalı uçlu, kapsamlı soru içermektedir. Benzer sonuçların sistematik olarak araştırılması amacıyla katılımcılara iletilen anketin bir bölümü 2004 yılında yapılan çalışmanın sonuçlarına ve KİH-YÇ ekibiyle yapılan görüşmelere dayandırılarak hazırlanmıştır.

2004 yılında yapılan bağımsız değerlendirme, programa 2000-2003 yılları arasında katılan kadınlara ilişkin bir dizi bulguyu belgelemektedir. Bunlar arasında hem özel hem de kamusal alandaki davranış ve eylemler de bulunmaktadır. Değerlendirmeci ve KİH-YÇ ekibinin 2011 çalışmasında da ele alınmasını önemseydiği sonuçlara ilişkin sorular, iki çalışma arasında bir karşılaştırma yapabilmek amacıyla daha önceki çalışmada olduğu haliyle ankete dahil edilmiştir. Seçilen 10 soru kendine güven, sorun çözme becerisi, aile içerisinde alınan kararları etkileyebilme, aile içi şiddete dair davranış ve eylemler, iş hayatına veya öğrenime başlama/geri dönme ve kadın örgütlenmelerine katılım gibi başlıkları içermektedir.

3.3.1. Katılımcıların profil özelliklerinin karşılaştırılması

Bulguları karşılaştırmadan önce, 2004 yılından bu yana KİH-YÇ'nin grup yönlendiricilerinin seçimi ve eğitim süreçleri, KİHEP'in uygulanma yöntemi, oturum içerikleri veya 16 haftalık format gibi sonuçlarını etkileyecek alanlarda önemli değişiklikler yapmadığını belirtmekte fayda var. Diğer bir deyişle, program tasarımı ve metodolojisi, Türkiye'de değişen yasal mevzuat, politika ve uygulamalar ile günlük hayattan yapılan örneklere dair bazı içerik güncellemeleri dışında büyük ölçüde aynı kalmıştır.

Ancak, iki değerlendirme de farklı KİHEP katılımcı gruplarını ele aldığından, bulguların karşılaştırılmasında dikkatli davranmak gerekmektedir. Prensipite, 1995-2003 dönemiyle 2005-2011 dönemindeki KİHEP katılımcılarına ilişkin sonuçlar karşılaştırılırken sadece genel eğilimler dikkate alınmalıdır. Dahası, bulguları karşılaştırmadan önce, 2011 araştırmasına katılan katılımcıların profil özellikleriyle daha önceki araştırmaya katılanların profil özelliklerinin ne kadar benzeştiğini anlamak da gerekmektedir. Yukarıdaki bölümlerde açıklanan bulgular, görece düşük eğitim düzeyine sahip veya ev dışında hiç çalışmamış katılımcılarda, kendine değer verme, özgüven ve girişkenlik konularında daha etkin sonuçlar alındığını gösterdiğinden, özellikle eğitim düzeyi ve çalışma durumu başlıkları çalışılırken bu durumu göz önünde bulundurmak çok önemlidir.

Her iki değerlendirme çalışması katılımcılarından toplanan temel profil özellikleri karşılaştırıldığında, medeni duruma ilişkin benzer istatistikler ortaya çıkmaktadır. Ancak Tablo 23'te görüleceği gibi, 2011 araştırmasına katılanların eğitim düzeyi genel olarak daha yüksektir.

Tablo 23. Katılımcıların eğitim durumu – 2011 ve 2004

EĞİTİM DÜZEYİ	N: (2011)	Yüzde (2011)	Yüzde (2004)
Okula hiç gitmemiş	1	-	
İlkokula kısmen gitmiş	2	%1	
İlkokul mezunu	61	%25	%33
Ortaokul veya lise mezunu	112	%46	%43
Üniversite mezunu – lisans ya da yüksek lisans	70	%29	%13
Okuma yazması yok ya da çok az			%11
TOTAL	246	%101	%100

Anketlere cevap verenler arasındaki bir başka fark da, KİHEP dışındaki diğer kadın hakları eğitimlerine katılma konusunda ortaya çıkmaktadır. 2011 tarihli araştırmaya katılanların sadece yüzde 15'i KİHEP dışında kadın hakları eğitimlerine katılmışken, 2004 araştırmasında bu oran yarısından fazladır. Özet olarak, 2004 yılında yapılan değerlendirmeye katılan KİHEP katılımcılarının eğitim düzeyi genel olarak 2011 çalışmasına katılanlardan daha düşük ancak kadının insan haklarına ilişkin farklı eğitimlere katılmış olma ihtimalleri daha yüksektir. Ne yazık ki bu farklılıkların değerlendirme çalışmalarının sonuçlarını nasıl etkilemiş olabileceğini belirlemek mümkün değildir.

3.3.2. 2004 ve 2011 katılımcı bulgularının karşılaştırması

Hem 2004 hem de 2011 anketlerinde sorulan 10 sorunun karşılaştırmalı bulguları bu bölümde incelenmektedir. 2011 anketinde yer alan bir soru bu bölümde belirtilmediyse, bu ya o sorunun 2004 yılı anketinde sorulmadığı ya da doğrudan karşılaştırma yapılamayacak bir şekilde sorulduğu anlamına gelmektedir.

İstatistiki bulgular karşılaştırılırken neyin “benzer” kabul edilmesi gerektiğine ilişkin yaygın kabul görmüş bir standart yoktur. Araştırmacı, bu iki araştırmada sorulan soruların sonuçlarını karşılaştırırken, birbirinden en fazla yüzde 5 oranında farklılaşan bulguları “benzer” kabul etmiştir. Dolayısıyla, örneğin kendini ifade etmeyle ilgili soruya 2004 yılında yüzde 93 oranında “oldukça” cevabı verilmiş, 2011 yılında aynı oran yüzde 88 olarak gerçekleşmişse, bu sonuçlar “benzer” kabul edilmiş ve bir eğilimin göstergesi sayılmıştır.

Bu kriterlere göre, sorulan on sorudan sekizi her iki değerlendirme çalışmasında da benzer sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlar, KİHEP’in bu iki araştırma ile temsil edilen 15 yıllık tarihinde, program sonuçları bakımından kayda değer bir tutarlılık göstermektedir.

Tablo 24. 2004 ve 2011 araştırmalarının karşılaştırmalı sonuçları – Benzerlik gösterenler

KİHEP’e katılmış olmam....

İFADELER	2004	2011
Genel anlamda özgüvenimin artmasını sağladı.	%93	%96
Fikirlerimi ifade etme becerilerimi artırdı	%91	%94

Hayatımdaki sorunları çözebilememe yardımcı oldu	%90	%93
Fiziksel şiddet sona erdi veya azaldı	%85	%88
Duygusal şiddet sona erdi veya azaldı	%75	%80
Ekonomik şiddet sona erdi veya azaldı	%69	%74
Çevremdeki insanlarla kadın hakları konusunda bilgi paylaşmamı, tavsiyelerde bulunmamı sağladı.	%96	%97
Türkiye’deki kadın hareketine daha aktif olarak katılmama yol açtı (seminerler düzenlemek, imza dilekçelerine katılmak, gibi).	%41	%47

Sonuçlar, KİHEP’e katıldıktan sonra özel alanda gerçekleşen, kendine yeterlilik/yararlılığın artması ve aile içi şiddette azalma gibi temel alanlarda etkilerin tutarlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar ayrıca her iki araştırmada da, kamusal alanda kadınların neredeyse tamamının kendi çevrelerinde kadın hakları konusunda kaynak kişi haline geldiklerini belirttiklerini ancak yarısından azının Türkiye’deki kadın hareketine aktif olarak katıldığını ortaya koymuştur.

Karşılaştırmada yalnızca iki sorunun sonuçları yüzde 5’ten fazla oranda farklılaşmaktadır. Bu sonuçlar, KİHEP’in aile içi ilişkilere etkisine dair 2011 araştırmasında daha iyi sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir.

Tablo 25. 2004 ve 2011 araştırmalarının karşılaştırmalı sonuçları – Farklılaşanlar

KİHEP’e katılmış olmam....

İFADELER	2004	2011
Aile içinde alınan kararları daha fazla etkileyebilmemi sağladı	%74	%89
Eşimin ev işlerine daha fazla katılmasında faydalı oldu	%41	%67

3.3.3. Araştırmaların sonuçlarının farklılaştığı konulara grup yönlendiricilerinin getirdiği açıklamalar

Yapılan görüşmelerde araştırmacı grup yönlendiricilerine bazı kadınlarda KİHEP’ten etkilenmeye daha açık olmalarını sağlayan nitelikler gözlemleyip gözlemlemediklerini sormuştur. Katılımcı seçimleri KİH-YÇ’den bağımsız olarak grup yönlendiricileri veya işbirliği yapılan kurumlar tarafından gerçekleştirildiği için, bu soru, KİH-YÇ’nin programın bu bileşenini daha iyi anlayabilmesini sağlamak amacıyla sorulmuştur.

Grup yönlendiricilerinin tümü, programdan bütün kadınların faydalandığını ifade etmektedir.

Yaş, eğitim durumu, konum, hiç fark etmiyor. Program tüm kadınlar üzerinde etkili oluyor. Mahalle grubundan bir kadın kocasının çayına attığı şekeri karıştırmayı reddedebiliyor ve bir üniversite öğrencisi erkek arkadaşının “şunu giyme, bunu giy” demesine izin vermemeye başlayabiliyor. Sonuçta, programın etkisi aynı. (Antalya’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Ancak bazı grup yönlendiricileri, daha etkin sonuçlar alınmasıyla ilişkilendirilebilecek bazı nitelikler gözlemlediklerini belirlemiştir. Bu nitelikler katılımcıların kişisel özellikleri veya kişisel deneyimlerinden kaynaklanabilmektedir.

Çoğu eğiticiye göre **motivasyon** kilit bir öneme sahiptir ve bu açıdan bakıldığında kadınların KİHEP gruplarına katılmayı kendileri seçmeleri grup süreçlerinde katılımcı olmaları açısından önemli bir unsur gibi görünmektedir. Feminist bakış açısını hayata geçirmeye yatkın olan kadınlarda KİHEP'in özellikle güçlü bir etkisi olabilmektedir. KİHEP koordinatörüne göre "kadınların hayatlarını kendi ellerine almaları ve buna göre davranmaları; gerek kendileri, gerekse başkaları ve çevreleri adına harekete geçmeleri adına önemlidir." Kartal'da çalışan bir grup yönlendiricisine göre katılımcıların **öğrenmeye** ve kendilerini geliştirmeye **hazır olmaları**, programın etkisine katkıda bulunmaktadır. Çanakkale ve Ankara'da çalışan grup yönlendiricileri ise daha **açık fikirli** kadınların, programı daha geniş alanlarda hayata geçirebildiğine vurgu yapmaktadır.

Bazı grup yönlendiricileri zamanlamanın da önemli olduğunu ifade etmektedir. KİHEP eğitimi, hayatlarında **bir geçiş dönemi yaşayan kadınlarda** görece olarak daha etkili olmaktadır. Grup yönlendiricilerinden bazı alıntılar:

KİHEP, hayatlarında bir geçiş dönemi veya değişim yaşamakta olan kadınlarda özellikle etkili oluyor... Etkilerini son derece hızlı gösteriyor, kadınların bir karar vermesini ve bu kararın onların yararına olmasını sağlıyor. (Van'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Hayallerini ve isteklerini yerine getirmenin, okula gitmenin veya çalışmaya başlamanın yollarını arayan kadınlar. Bazı kadınlar değişikliklere açık ve dinamiktir. Patlamış mısır gibi. Yeteri kadar ısıttığınızda mısır pırıl pırıl, bembeyaz patlar. İşte bu açık ve değişmeye hazır bir kadındır. (İstanbul'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Bazı grup yönlendiricilerine göre **travmatik deneyimler geçiren veya aile içinde sürekli çatışma yaşayan** kadınlarda KİHEP'in daha güçlü kişisel etkileri olabilmektedir. Van'da çalışan bir grup yönlendiricisi "kat edecek mesafesi daha çok olan" kadınların programdan daha fazla yararlanabildiğini düşünmektedir. İstanbul ve Ankara'da çalışan grup yönlendiricileri **evli** kadınların genellikle günlük hayatta daha fazla sorunla karşılaştığına ve konuları dolayısıyla programda geliştirilen becerileri daha fazla kullandıklarına inanmaktadır. Birkaç grup yönlendiricisi, **programa kişisel sorunlarla, yardım almak üzere katılan kadınların kişisel iyileşme ve kazanımlar elde etmesinin mümkün olabildiğini** gözlemlemiştir. Ancak **bu kadınlar her zaman kazanımlarını kendi çevrelerinde paylaşmak üzere liderlik yapabilecek yetiye sahip kadınlar olamayabilmektedir.** Birkaç grup yönlendiricisi yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip kadınların, diğerlerine göre daha hızlı örgütlenme aşamasına geldiğini gözlemlemiştir.

Grup yönlendiricilerinden biri, KİHEP sayesinde bekar kadınların evlilikten önce sevgilileri ile ilişkilerine ilişkin prensipler koyabildiğini belirtmektedir. Program bu anlamda ayrımcılığa ve kadına yönelik şiddete karşı önleyici/koruyucu işlev görmektedir.

Bekar kadınlar bu bilgiye daha açık ve kullanabiliyorlar. 40 yaş üstü kadınlar "keşke eğitimi daha önce alabilseydik" diyorlar. (Van'da çalışan grup yönlendiricisi)

Araştırmacı, grup yönlendiricileri ile yapılan görüşmelerde, katılımcıların programa katılmasını aksatan ve dolayısıyla programın etkisinin daha kısıtlı olmasına sebep olan özellikler veya

çevresel şartlar gözlemleyip gözlemlediklerini de sormuştur. Görüşmeler sırasında grup yönlendiricileri, kadınların KİHEP eğitimlerine katılmasını zora sokan ve buna bağlı olarak sonuçları etkileyen birkaç durum tespit etmişlerdir.

Bu şartlardan biri, **lisandır**. Bazı katılımcılar Türkçeyi iyi konuşamayabilmekte ve eğer grup yönlendiricisi onların dilinde, örneğin Kürtçe konuşmadığı müddetçe, eğitimde “boşluklar” olmaktadır.

Birkaç grup yönlendiricisi, **eğitimden önce zaten birbirini tanıyan kadınların aynı grup çalışmasında yer alması** ile ilgili bazı olumsuzluklardan söz etmektedir. Böyle bir durumda kadınlardan bazıları, grup dışında başka insanlarla da paylaşılır korkusuyla, kişisel bilgilerini paylaşmaktan çekinmektedirler. Aynı çevreden gelen, aynı fikirde kadınlardan oluşan homojen gruplarda, düşünce çeşitliliği az olduğundan, kazanım da az olabilmektedir.

Gruplara **isteksiz/gönülsüz katılım** da sorunlara yol açabilmektedir. Görüşmelerde grup yönlendiricileri nadiren de olsa yöneticiler tarafından “önceden oluşturulan” gruplarda programı tamamlamadan terk eden katılımcı oranının yüksek olduğundan söz etmektedir. Buna benzer bir olay araştırmanın saha çalışmasında yaşanmıştır. Örnek olay çalışmasında yer alması planlanan gruplardan biri, toplum merkezinin müdürü tarafından, aslında dikiş kursuna gelen kadınlar ile toplum merkezi çalışanlarından oluşturulmuştur. Bu grup, katılımcıların grup yönlendiricisine gösterdikleri direnç nedeniyle dördüncü oturumdan sonra dağılmıştır.

Grup yönlendiricileri gruplara katılımın, çocuk bakımı, yaşlı ve engelli aile bireylerinin bakımı ve ev içi sorumluluklar gibi toplumsal cinsiyet rolleri kaynaklı **ailesel baskılar/yükümlülükler** yüzünden engellenebildiğini ifade etmektedir. Çalışan katılımcılar için de mesai dışındaki zamanı ayarlamak sorun olabilmektedir. Bazı katılımcılar her oturuma gelememekte veya oturumun sonuna kadar kalamamaktadır. KİH-YÇ, devamlılığın önemini vurgulamak üzere, mazeretli ve mazeretsiz devamsızlık sayılarına ilişkin net kurallar getirmiştir. Grup yönlendiricilerinden biri bu tip zorlukların aslında faydalı olabileceğine inanmaktadır:

Kadınlarla oturup “bunu nasıl çözümleyebiliriz?” diye soruyorum. Bir çözüm bulup uygulamaya koyuyoruz. Dolayısıyla bu tür engeller iyi geliyor ve programın hedeflerinden birine, yani grup bilinci ve dayanışma geliştirmeye yardımcı oluyor.

Bazı durumlarda aile üyelerinin, özellikle de kocaların karşı çıkması katılımı engelleyebilmektedir. Bazı kadınlar gruplara gizli saklı gelmekte veya eğitimin içeriğini aile üyelerinden saklamaktadır. Grup yönlendiricilerinden çoğu, gruba devam etmeyen kadınları telefonla arayarak nedenlerini araştırmaktadır. Aile üyelerinin katılımı engellediği durumlarda bazen grup yönlendiricileri sosyal hizmet uzmanlığı becerilerini kullanarak duruma müdahale etmektedir. Ancak Van’da çalışan (sosyal hizmet uzmanı eğitimi almamış, STK kökenli) bir grup yönlendiricisi, kadınların aile içinde karşılaştıkları sorunları kendilerinin çözmek zorunda kaldıklarını ve bazen zorlandıklarını belirtmektedir. Bu yüzden her oturuma “geçen hafta kendiniz için ne yaptınız?” diye sorarak başlamayı önemli bulmaktadır.

Bazı durumlarda ise kadınlar sadece diğer sorumlulukları nedeniyle veya iş değiştirme ya da taşınma gibi hayatlarında meydana gelen değişiklikler yüzünden eğitimi yarıda bırakmışlardır.

4.0 ÖRNEK OLAY ÇALIŞMALARI: İSTANBUL (KARTAL) VE VAN

Bu bölümde iki örnek olay çalışması ele alınmaktadır. Saha gözlemleri ve grup yönlendiricileri ile bazı katılımcılarla yapılan görüşmelere dayanan bu çalışmalar Ocak – Nisan 2011 tarihleri arasında yapılan KİHEP gruplarının kısmi “hikâyeleridir”.

4.1. İstanbul (Kartal)

4.1.1. Arka plan

Yaklaşık yarım milyonluk nüfusuyla Kartal, İstanbul'un kalabalık bölgelerinden biridir. Bir sanayi bölgesi olan Kartal'ın bazı bölümlerinde "çevre dostu" kentsel dönüşüm çalışmaları devam etmektedir.

KİHEP grubu kısa süre önce yapımı tamamlanan bir devlet binasında, SHÇEK'e bağlı bir sosyal hizmet uzmanı tarafından yönetilmekteydi. Yepyeni, ferah toplantı odasının yüksek pencerelerinden ilerideki deniz manzarası görülüyordu. Sandalyeler, her katılımcının birbirini görmesine olanak verecek şekilde, çember şeklinde yerleştirilmiş, grup yönlendiricisi de bu çemberin bir parçası olarak yerini almıştı. Eşyalar nispeten yeni görünümündü ve oturma ortalarına doğru verilen "teneffüste" iştah açıcı atıştırmalıklar, çay ve kahve ikram edilmekteydi. Samimi ve rahat bir ortam vardı.

Kartal'daki KİHEP grubuna katılan 17 kadının çoğu çevre mahallelerden gelen ve Kartal belediyesiyle bir şekilde bağlantısı olan kadınlardı. Ayrıca, bu 17 kadından 6 tanesi, kadın bakış açısını kendi meslekleriyle bütünleştirmek, özellikle de yeni bir kadın sığınağı oluşturma çalışmalarına hazırlık yapmak amacıyla eğitime katılan danışmanlardı. Dolayısıyla grupta genç, çalışan kadınlarla 50'li yaşlarındaki ev kadınları bir araya gelmişti.

Grup üyelerinin medeni durumu çeşitlilik gösteriyordu; katılımcıların yüzde 65'i evli ve çocuk sahibi, yüzde 18'i bekar ve yüzde 18'i de boşanmış veya ayrı yaşıyordu. Evli olan kadınların yaklaşık yarısı 20 yıl veya daha uzun süredir evliydi ve 20 yaşından önce evlenmişlerdi. Kadınların onbiri ortaokul mezunu, dördü üniversite mezunuydu. Bir katılımcı ise ilkokulu yarıda bırakmak durumunda kalmıştı. Eğitim düzeylerinden bağımsız olarak, kadınların büyük çoğunluğu ev dışında gelir getirici herhangi bir işte çalışmıyorlardı.

T. adındaki grup yönlendiricisi, evli ve iki çocuk sahibi, 43 yaşında bir sosyal hizmet uzmanıydı. Eskiden toplum merkezlerinde çalışırken yönetici pozisyonuna terfi etmişti ve kimsesiz çocuklar için açılan okul öncesi eğitim biriminin müdürlüğünü yapıyordu.

T. bundan önce 6 KİHEP grup çalışması yürütmüştü. Kendi açtığı gruplara katılan kadınların yaklaşık yarısının (kendisi gibi) Kürt kökenli veya Alevi olduğunu söyledi. T.'ye göre şimdiki gruptaki kadınların çoğu çalışmıyor olmasına rağmen sosyo-ekonomik düzeyleri, daha önce yürüttüğü gruplara kıyasla daha yüksekti.

4.1.2. Oturumlar

Araştırmacı bu grubu iki kere, 4. ve 16. (son) oturumlarda, ziyaret etti. Grup yönlendiricisiyle yapılan görüşmeler karma araştırma yöntemlerini bir arada kullanan bir yapıdaydı ve grubun yapısı ve dinamiklerine dair açık uçlu bir soru da içeriyordu.

T. ilk görüşmede, kadınlara özgü bir sorun olarak kendini ifade etme ögesi üzerinde yoğunlaştı. Grup içinde kadınların birbirine açılmasını sağlamanın şart olduğunu biliyordu. (Ancak) bu grup özelinde bunun biraz daha uzun süre alacağını hissediyordu. Daha önceki tecrübelerine göre, sosyo-ekonomik düzeyi nispeten yüksek (burada belki gruptaki danışman kadınlardan bahsediyordu) kadınlar böyle kamusal mekânlarda hemen açılmıyordu. Üstelik T.'ye göre Kürt veya Alevi kadınlar azınlık oldukları için kamusal ortamlarda kendilerini ifade etme deneyimleri

daha azdı. (Ancak) çalışma kapsamında ziyaret edilen ilk oturum olan 4. oturumda, daha şimdiden gelişme kaydedilmişti.

Kendilerini ifade ediyorlar ve diğerlerinin ve neler yaptığının farkındalar. Grupta bir karşılıklı etkileşim ve öğrenme süreci var. Herhangi bir hakim veya avukat yasal haklar konusunda bilgi verebilir ama bunu grup içerisinde gerçekleştirmek farklı. Katılımcılar diğerlerinin ne düşündüğünün bilincindedeler. Bilgiyi sadece teorik olarak değil, etkileşimli oyunlar aracılığıyla da öğreniyorlar.

Programın son oturumunda yapılan görüşmede T., katılımcıların aktif olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Grupta bir tür aidiyet hissinin gelişmesine ve dostluklar oluşmasına şahit olmuştu. T., kadınların çoğunda kendine güven duygusunun güçlendiğini hissetmişti.

Grupta kendini ifade konusunda alınan mesafeye rağmen, T. yine de kadınların bir ölçüde otosansür uyguladığını fark etmişti. Katılımcıların çoğunun (hem ev kadınlarının hem de danışmanların) aynı çevrelerden geldiğini ve birbirlerini iyi tanıdıklarını biliyordu. Bazı kadınlar KİHEP grubu dışında da duyulur korkusuyla, grup içinde “gizlilik” mutabakatı olmasına rağmen, kişisel bilgilerini paylaşmaktan çekinmiş olabiliirdi.

(Aşağıda), her oturumda gerçekleştirilen faaliyetlerin gruba özgü akışını gösteren kısa bir özet, yukarıda sayılan kategorilere uygun örneklerle sunulmaktadır. Araştırmacı, dönüştürücü öğrenme yaklaşımını temsil eden kısımlara dair yorumlarını özetlere eklemiştir.

4. Oturumun Özeti: İletişim

Kartal KİHEP grubunun gözlemlenen ilk oturumu, grubun dördüncü oturumuydu ve konu başlığı “İletişim”di. Grup yönlendiricileri yerelde veya gruba özgü ihtiyaçlara göre eğitim modüllerinin akışında değişiklik yapma olanağına sahiptir. KİHEP koordinatörüne göre grup yönlendiricilerinin çoğu grubun sağlıklı yürütülmesi ve birlikte çalışabilmek için gereken temel becerileri geliştiren bu modülü eğitim programının başlarında uygulamayı tercih etmektedir.

T. oturuma, o gün kimin gelmediğini ve gelmeme sebeplerini sorarak başladı. Oturuma zamanında gelmenin ve devamlılığın önemini vurguladı. Ardından T. gruptakilere nasıl olduklarını, haftayı nasıl geçirdiklerini ve grupta öğrendiklerini başkalarıyla paylaşım paylaşmadıklarını sordu. Örnek olay çalışması kapsamında görüşülen kadınlardan biri olan H., hakları olduğunu ve kendisi için “daha fazla alan” istediğini kocasına söylediğini dile getirdi. Oğlunun da daha sonra babasıyla konuştuğunu ve eğer (annesine) bir daha şiddet uygularsa iki sene hapis cezası alacağını söylediğini anlattı. H.’ye göre kocası oğullarından, aynı bilgiyi diğerleriyle de paylaşmasını istemişti. Gruptaki diğer kadınlardan bazıları da aile içinde ve arkadaşlarıyla kadın haklarını nasıl konuşmaya başladıklarını paylaştılar.

[Araştırmacının notu: Grup yönlendiricisi, tüm grup üyelerini katılımın sağlanması ve gerçek hayat deneyimlerinin paylaşılması konusunda teşvik etti.]

T. daha sonra oturumun esas başlığı olan iletişim konusuna geçti ve iletişimin farklı biçimlerine girişten sonra iki kısa alıştırma yaptırdı. Alıştırmalardan biri, iki grup üyesinin doğaçlama olarak “pasif” ve “aktif” dinleme durumlarını canlandırdığı bir rol yapma oyunuydu. Grup her iki durumu nasıl ayırt edeceklerine ilişkin çözümlemeler yaptı ve rol yapma oyununa katılan iki katılımcı, rollerini oynarken neler hissettiklerini paylaştılar. Grup yönlendiricisi daha sonra gruba, basılı malzemeler de içeren ve katılımcıların yanlış iletişimin nasıl meydana geldiğini

tartışmalarını sağlayan iki kısa alıştırma daha yaptırdı. Bunlar, moladan sonra yapılması planlanan daha yoğun alıştırma ve tartışmaların temelini oluşturdu.

[Araştırmacının notu: Rol yapma oyunu yönteminin kullanılması.]

Ara verildikten sonra T. “Ben kimim?” alıştırmasını başlattı. Kadınlardan gözlerini kapatmalarını ve sessiz kalmalarını istedikten sonra çocukluk anılarına yönelik bir dizi soru sorarak kadınların geçmişe dönmelerine rehberlik etti. Küçükken anne ve babalarının onlara neler dediğini veya nasıl isimler taktığını sordu ve anne ve babalarından kim olduklarına ilişkin nasıl mesajlar aldıklarını düşünmelerini istedi. Katılımcılar daha sonra bu mesajları yazdılar ve yanlarında oturan kadınlarla paylaştılar. Sessiz ve dokunaklı bir ortam vardı.

T. daha sonra kadınlardan kendilerini nasıl gördüklerine ilişkin ipucu veren çizimler yapmalarını ve bu çizimlerin içine anne ve babalarından aldıkları mesajları yerleştirmelerini istedi. Grup çizim yapmayı bitirdikten sonra T. çizimlerini paylaşacak gönüllüler aradı. Kadınlar hikâyelerini paylaşmaya başladılar. Bazı alıntılar:

Çok yaramazdım. Babamın gözlerinin dolduğunu ve “Allahım bana niye böyle bir kız evlat verdin?” dediğini hatırlıyorum. “Eğer bu erkek olsaydı hapse atılırdı” derlerdi.

Çok zayıftım ve hayvanlardan korkardım. Yemek yemekten hoşlanmazdım. Çok inatçı ve kıskançtım. Diğer insanlardan çok çekinirdim. Tek çocuktum.

Annem ve babam bana “He-Man” ve “deli” derlerdi çünkü kendi başımın çaresine bakardım ve oğlanlarla vakit geçirmeye başlamıştım.

Kadınlar kişisel hikâyelerini anlatırken T. sessiz kalıyor ve nadiren ne düşündüklerini veya ne hissettiklerini soruyordu. Gruba, kendilerini şimdi de küçükken gördükleri gibi mi gördüklerini; küçükken anne ve babalarından aldıkları mesajların bugünkü hayatlarında da geçerli olup olmadığını sordu.

Çocukluğumu hatırlıyorum. Kişisel özelliklerim annemle babaminkilerden çok farklı.

Güçlü bir insan olduğumu unutmuşum. Bana “oğlan çocuğu” derlerdi. Öyleydim. Kötü tecrübeler, içime kapanmama sebep oldu. Ama bu ben değilim. Ben güçlüyüm.

Annemle babamın bana davranışlarıyla, benim çocuklarımla ilişkiyi karşılaştırdığımda, ben aynı şeyleri yapmıyorum... Ama onların aldığı eğitim böyleydi.

[Araştırmacının notu: Erken hayat deneyimleri ve bunların bugünkü benlik imajı ile ilişkisi üzerine eleştirel düşünme ve diyalog yöntemlerinin kullanılması. Bakış açısı dönüşümüne hazırlık.]

T. oturumu bitirmek üzere konuyu toparlarken katılımcılara, kimlik ve kişiliğin kısmen çocuklukta anne ve babalarımızdan aldığımız mesajlarla oluştuğunu hatırlattı. Tercih ettiğimiz iletişim yönteminin, iç dünyamızın bu yönünü yansıttığını söyleyerek iletişim başlığıyla bağlantı kurdu.

T. oturumu kapatırken gruba, eğitim programının haklarını öğrenmekle ilgili olduğunu hatırlattı; ancak bu hakları uygulamaya koyabilmek için kadınların mutlaka kendilerini ifade edebilmeleri gerekiyordu.

16. Oturumun Özeti: Feminizm ve Kadın Hareketi

Kartal'daki KİHEP eğitiminin son oturumunda, kadınların artık birbirlerini gayet iyi tanıdıkları son derece belirgindi. Oturum başlamadan önce bütün grup kendi arasında kaynaşıyor ve sohbet ediyordu. Bir önceki Cuma akşamı, gelebilenler için “kızlar gecesi” düzenlenmiş ve birlikte yemeğe çıkılmıştı. Grup üyeleri arkadaşlıklarını devam ettirebilmek için eğitim sonrası bir sosyal aktivite düzenlemeye çalışıyorlardı.

[Araştırmacının notu: Grup üyeleri KİHEP sonrası birbirleriyle bağlarını sürdürme girişiminde bulunuyor - grup oluşturmanın ve dayanışmanın bir göstergesi.]

Grup yönlendiricisi, araştırmacının yanı sıra kendisi de bir kadın olan ve programı yürekten destekleyen Kartal Belediye Başkan Yardımcısı'nın da grubu ziyaret edeceğini duyurdu. T. grubu belediye başkan yardımcısının ziyaretine hazırlarken, Kartal Belediyesi başkan yardımcılarının üçünün yanı sıra belediye çalışanlarının yüzde 39'unun da kadın olduğunu ve başkan yardımcısının kadınları ve kadın haklarını kişisel olarak çok desteklediğini anlattı.

T. oturuma başlarken kadınlardan, “feminizm” ifadesinden ne anladıklarını paylaşmalarını istedi. Grup üyeleri beyin fırtınası yaparak geliştirdikleri “kadın dayanışması”, “kadınlar için özgürlük”, “kadın hakları”, “eşitlik” ve “mor” gibi çağrışımlar paylaştılar. T. bundan sonra toplumsal cinsiyet eşitliği başlığını ele alarak, kadınların karar alma gücünün erkeklere kıyasla nasıl kısıtlandığı ve hareketlerinin nasıl kontrol altına alındığını örneklerle anlattı.

Erkekler para kazandığı zaman kimse bu parayı nasıl kazandığını ya da ne kadar kazandığını sormaz. Ama bir kadın, parayı kendisi de kazanmış olsa, hesabını vermek zorundadır. Bir arkadaşıyla kahve içmeye çıkan bir kadın, nerede olduğunu bildirmek zorundadır (...) Nerede yaşanılacağına karar verilirken, erkek yeni işine göre bir yer belirler ve ailesine danışmaz.

[Araştırmacının notu: Katılımcıların “feminizm” çağrışımlarının ortaya çıkartılması.]

T. gruptan başka örnekler vermelerini istedi ve grup üyeleri açık sözlü davrandı. Grup üyeleri paylaşımlarını tamamladıktan sonra T. vurgulamak istediği noktayı açıkladı: “Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının farkında olan, bu bilince sahip herkes feministtir.” Daha sonra yapılan grup tartışmalarında, erkeklerin de feminist olabileceği ve feministlerin “çirkin”, “erkek düşmanı”, “Batılı” veya “lezbiyen” olduğuna ilişkin her türlü basmakalıp ifadenin yanlış olduğu sonucuna varıldı.

Kadınlar, “feminist” ifadesi ile nasıl bir bağ kurduklarını tarif etmeye başladılar. Bu bazı kadınlar için karmaşık bir ilişkiydi.

Lezbiyen değilim ve çirkin de değilim ama feministim!

Ben de feministim. kocamın yaptığı şeyleri yapmak istiyorum –çatıya çıkıp çatıyı temizlemek gibi. kocam bana engel oluyor ama o yüksekte korktuğu için sonunda işi yapan yine ben oluyorum!

Ben de bu görüşlerden bazılarında katılıyorum ama politik anlamda feminist değilim. Ben “doğuştan feministim.”

Kadın sorunu toplumsal bir sorun ve bir şekilde çözümlenmeli. Ama senin [grup yönlendiricisi]okuduğun tanıma göre hepimiz feministiz. Burada yaptığımız şey feminist grup çalışmasının bir parçası. Bu tanıma dayanarak, hepimiz toplumsal cinsiyet ayrımına karşıyız ama aktif olarak ben feministim diyemem.

[Araştırmacının notu: Katılımcıların “feministler” ile ilgili çağrışımlarının ortaya çıkarılması, grup üyelerinin üzeri kapalı şekilde daha önceki çağrışımlarını, eğer olumsuz iseler, gözden geçirmeye davet edilmesi ve “feministlerin” kendi benlik algılarıyla ilişkilendirilmesi.]

T. grubu sahip oldukları feminist imgeleri üzerine düşünmeye yönlendirirken, kadınlar da tek tek kendi ayrımcılık hikâyelerini paylaşmaya devam ettiler. Son oturumda bile, hikâyelerin sonu gelmiyordu.

Trafikte bile bir kaza olduğunda insanlar “kadın sebep oldu” derler. Kızım Deniz Harp Okulu'na gitmek istedi. Ona, “bu stresli bir iş, neden istiyorsun?” diye sordum. Ama “okula git, oku, nasıl gidiyor bir bak” dedim. “Sana inanıyorum ve güveniyorum” dedim. Kocam bu kararını desteklemedi ve okula gitmesi için gereken izin kâğıtlarını imzalamadı. Onun yerine ben imzaladım. Kızım Deniz Harp Okulu'ndan mezun oldu ve 5 yıldır donanmada çalışıyor!

Grup çalışmasının bitmesine yakın Belediye Başkan Yardımcısı geldi ve 20 dakika gruba konuştu, belediyeye ait pozisyonlarda kadınların varlığına ilişkin bilgi verdi ve KİHEP grubu hakkında bilgi aldı. Topluca fotoğrafların çekilmesi ve Belediye Başkan Yardımcısı'nın gitmesinin ardından kadınlar oturumun son dakikalarını tamamlamak üzere yerlerine döndüler.

T. Türkiye’de feminizmi, 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak 20. yüzyıla kadar anlattı. Gruba geçtiğimiz 10 yılda yapılan Medeni Kanun ve Türk Ceza Kanunu reformları hakkında bilgi vererek, bu reformları kadın hareketinin ve mücadelesinin kazanımları olarak niteledi. “Haklar size verilmez. Haklarınızı siz alırsınız.” KİH-YÇ'den 2004 Ceza Kanunu reformunun ardındaki örgütleyici güç olarak söz etti. Ayrıca Türkiye’deki kadın hareketini, İngiltere, ABD ve Hindistan’da gerçekleştirilen kadın hakları mücadeleleriyle ilişkilendirdi. T. kadınların eşitlik mücadelesinin sürekli bir mücadele olduğunu vurguladı.

[Araştırmacının notu: Kamusal alanda eylemlilik vurgusu.]

4.1.3. Katılımcı Kadınlar

Kartal KİHEP grubuna katılan 17 kadından 10 tanesi eğitim öncesi ve sonrası yapılan anketleri tamamlamıştır. Aşağıdaki tablolarda aksi belirtilmediği sürece, ilk anketteki soruları cevaplayanların sayısı 17, ikinci ankette aynı soruyu cevaplayanların sayısı 10’dur.

Kartal KİHEP grubunun tümü haklar konusunda görece daha bilgili ve daha olumlu bakış açısına sahip olarak başlamış ve KİHEP süresince bunları geliştirmiştir. Programın başlangıcında kadınların düşük puan verdiği (örn. örgütlenme hakkı gibi) başlıklarda görece yüksek kazanımlar elde edilmiştir.

Tablo 26. Haklardan haberdar olma- 1

Lütfen aşağıdaki konular hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğunuzu belirtiniz. Her bir ifadeyi 1 ile 5 arasında numaralandırınız. 1: konuyla ilgili bilgim yok, 5: konu hakkında yeterince bilgi sahibiyim anlamına gelmektedir.

	Eğitim hakkı	Çalışma hakkı	Kadın olduğum için uğradığım şiddetten kurtulabilme hakkı	Cinsel haklar ve doğurganlık hakkı	Özgürce hareket edebilme hakkı
Program öncesi ortalama puan	4.1	4.2	4.4	4.3	4.6
Program sonrası ortalama puan	4.7	4.7	4.7	4.6	4.6
Toplam kazanım	0.6	0.5	0.3	0.2	0

Tablo 27. Haklardan haberdar olma – 2

Lütfen aşağıdaki konular hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğunuzu belirtiniz. Her bir ifadeyi 1 ile 5 arasında numaralandırınız. 1: konuyla ilgili bilgim yok, 5: konu hakkında yeterince bilgi sahibiyim anlamına gelmektedir.

	Dernek kurma hakkı	Siyasete katılma hakkı	Devletten bana karşı sorumluluklarını yerine getirmesini isteme hakkı	Kendimi ifade edebilme hakkı	Çocuk hakları
Program öncesi ortalama puan	3.2	3.6	3.8	4.6	4.5
Program sonrası ortalama puan	4.1	4.6	4.6	4.6	4.7
Toplam kazanım	0.9	1.0	0.8	0	0.2

Ankette ayrıca aynı hak alanlarına ilişkin sorularda kadınlara bu haklardan hangilerini kişisel olarak daha önemli buldukları sorulmuştur.

Tablo 28. Haklar konusuna yaklaşım - 1

Aşağıda belirtilen haklar sizin için ne derecede önemli? 1: önemli değil, 5: çok önemli anlamına gelmektedir.

	Eğitim hakkı	Çalışma hakkı	Kadın olduğum için uğradığım şiddetten kurtulabilme	Cinsel haklar ve doğurganlık hakkı	Özgürce hareket edebilme hakkı
--	--------------	---------------	---	------------------------------------	--------------------------------

			hakkı		
Program öncesi ortalama puan	5.0	4.8	4.5	4.9	4.9
Program sonrası ortalama puan	4.9	5.0	4.9	4.8	4.8
Toplam kazanım	0.1 ²⁶	0.2	0.4	0.1	0.1

Tablo 29. Haklar konusuna yaklaşım – 2

Aşağıda belirtilen haklar sizin için ne derecede önemli? 1: önemli değil, 5: çok önemli anlamına gelmektedir.

	Dernek kurma hakkı	Siyasete katılma hakkı	Devletten bana karşı sorumluluklarını yerine getirmesini isteme hakkı	Kendimi ifade edebilme hakkı	Çocuk hakları
Program öncesi ortalama puan	3.8	3.9	4.8	4.9	4.8
Program sonrası ortalama puan	4.5	4.5	4.9	4.9	4.7
Toplam kazanım	0.7	0.6	0.1	0	0.1

Ankette ayrıca kadınların kendilerini nasıl algıladıkları ve aile üyeleriyle ilişkilerine dair yedi soru sorulmuştur. Bu sorular, (kadınların ayrıca tamamladığı) katılımcı anketinde yer alan sorulardan farklı şekilde formüle edilmiş ve beş puanlı Likert ölçeği kullanılarak KİHEP grubundaki kadınların belirttiği kısa dönemli etkilerinin araştırılmasına olanak vermiştir.

Kartal grubu, kendileri ve kişisel ilişkilerine dair tutumlarında, hak alanlarıyla ilgili bilgilenmelerine kıyasla daha yüksek oranda yüksek kazanımlar göstermiştir.

Tablo 30. Kendine yönelik yaklaşımlar

Aşağıda belirtilen ifadelere ne derece katılıyorsunuz? 1: kesinlikle katılmıyorum, 3: biraz katılıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum anlamına gelmektedir

	Kendine güvenen biriyim	Sorunları çözebilirim	Kadın olmayı seviyorum	Toplumda yararlı biri olmak önemlidir
--	-------------------------	-----------------------	------------------------	---------------------------------------

²⁶ Başlangıçta katılımcıların oldukça yüksek puanladığı (örn. 4.8 ve üstü) alanlarda, eğitim sonrası verilen puanlar bazı örneklerde düşüş göstermiştir. Aradaki fark sadece 0.1 puan olduğundan bu sonuç “değişiklik yok” şeklinde yorumlanmıştır.

Program öncesi ortalama puan	2.9	3.0	3.4	2.7
Program sonrası ortalama puan	4.3	3.6	4.7	4.4
Toplam kazanım	1.4	0.6	1.3	1.7

Tablo 31. Aile üyelerinin katılımcıya karşı yaklaşımları

Aşağıda belirtilen ifadelere ne derece katılıyorsunuz? 1: kesinlikle katılmıyorum, 3: biraz katılıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum anlamına gelmektedir.

	Kocam bana iyi davranır	Çocuklarım bana iyi davranır	Ailenin diğer üyeleri bana iyi davranır
Program öncesi ortalama puan	2.9 (n=14)	3.0 (n=14)	4.2
Program sonrası ortalama puan	4.3 (n=7)	3.6 (n=7)	4.1
Toplam kazanım	1.4	0.6	0.1

Araştırmacı, kadınların KİHEP grubuna katılımlarını nasıl gördükleri ve değerlendirdiklerine ilişkin niteliksel bir anlayış geliştirmek üzere daha küçük bir katılımcı grubuyla eğitim öncesi ve sonrası görüşmeler yapmıştır. Başlangıçtaki görüşmelerde kadınlardan kişisel özgeçmişlerini anlatmaları istenmiş, KİHEP grubundan nasıl haberdar oldukları ve önümüzdeki bir sene içinde hayatlarında nelerin değişmesini istedikleri sorulmuştur. Açık uçlu olan son sorular, eğitime başlarken kadınların en önemli bulduğu sorunların neler olduğunu ve KİHEP'e katıldıktan sonra bunların nasıl değişiklik gösterdiğini görebilmek üzere geliştirilmiştir. Sorun belirleme ve sorun çözme, dönüştürücü öğrenme ile ilişkilendirilen becerilerdir.

Eğitimin sonunda yapılan görüşmelerde kadınlara bir kez daha, hayatlarında çözmeleri gereken sorunlar olup olmadığı ve kendilerine yeni hedefler belirleyip belirlemedikleri sorulmuştur. Bunlara ek olarak, katılımcılardan KİHEP'in sonucu olarak kendilerinde gerçekleşen "en önemli değişimin" ne olduğunu paylaşmaları istenmiştir. Ayrıca, eğitimin kadınlar tarafından özellikle olumlu bulunan özellikleriyle, zor veya zorlayıcı bulunan özelliklerini araştıran ek sorular da sorulmuştur.

H.

54 yaşındaki H., kendisini iki yetişkin çocuğu ve emekli bir kocası olan bir ev kadını olarak tanıttı. Başka bir konu için belediyeye geldiğinde KİHEP eğitimini tesadüfen duyduğunu söyledi. Kendisine eğitim programından bahseden T. ile karşılaşmıştı. (KİHEP'in) kadın hakları konusunda olması ilgisini çekmişti. Bunun sadece kadınlara yönelik, "bizim hakkımızda" bir eğitim olması fikrini sevmiştir.

H. İlk görüşmede çözmesi gereken aile içi bir sorunu bulunmadığını söyledi. Ancak fikirlerini dile getirmeye yatkın olmayan "sessiz" bir insan olduğunu kabul etti. Bu durumu Anadolu'nun geleneksel ortamında yetiştirilmiş olmasına bağlıyordu. Kendisini daha fazla ifade edebilmek istediğini söyledi.

Önümüzdeki bir yıl içinde hayatında nelerin değişmesini istediği sorulduğunda, H. aile üyelerinin ihtiyaçlarından söz etti. Önce eşi ve eşinin ailesiyle sorunlar yaşayan ve mali açıdan zorluklar içinde olan büyük oğluya ilgili endişelerini dile getirdi. Kendi hayatında değişmesini istediği şeyler hakkında sorular sorulduğunda, bir iş bulabilirse iyi olacağını söyledi. Böylece hem daha aktif bir hayatı olabilecek hem de çocuklarına daha faydalı olacaktı. H.'ye çocuklarına faydalı olmaktan ne kastettiği sorulduğunda, hem kendisinin hem de çocuklarının ekonomik açıdan kocasına bağımlı olduklarını anlattı. Paraya ihtiyaçları olduğunda kocasından istemek zorunda kalıyorlar ve parayı verip vermeyeceğine kocası karar veriyordu. H. kendisi bizzat istemesine rağmen kocasının çocuklarına mali destek vermeyi reddettiği durumlardan örnekler verdi. Ekonomik açıdan yeterince bağımsız olabilmeyi ve gerektiğinde çocuklarına para verebilmeyi istiyordu.

Eğitimin son oturumunda yapılan (ikinci) görüşmede H. çok hareketli ve hayat dolu görünüyordu. Görüşmeye "Artık 'biz' demeyeceğim, 'ben' diyeceğim!" diyerek başladı ve eğitimin çok faydalı olduğunu ancak hayatına çok geç girdiği için üzüldüğünü söyledi. Kendine güveninin arttığını ve artık "her şeyi yapabilirim" gibi cümleler kurduğunu söyledi.

KİHEP eğitiminin sonucu olarak kendinde meydana gelen en önemli değişikliğe odaklanması istendiğinde, H. başlangıçtaki amacı olan iş bulma arzusuyla ilgili kendine güveninin artmış olmasını dile getirdi. Aynı zamanda bir iş bulmanın zorluklarıyla ilgili gerçekçi ifadeler de kullandı.

En önemlisi kendine güvendi. Bu arttı. Bir şeyler yapabileceğim bilgisi de... Örneğin şu anda bir işim yok ama biliyorum ki, fırsatım olsaydı bir işim olabilirdi. Ama yaşından dolayı artık çok geç. Bir iş kadını olmak istemiyorum.

H. kendini ifade edebilme konusunda daha önceki özgüven eksikliği ve bu durumun kocasıyla ilişkilerini nasıl etkilediği konusunda (ikinci görüşmede) daha açtı.

Kocam doğulu. Oradaki gelenekleri benimsemiş; ben de öyle. Her zaman kocam ne derse onu yapardık. Ama eğitimden sonra kendime güvenim arttığından artık "ben" diyebiliyorum. Kocama eski kafalı olduğunu ve benim de düşüncelerimi dile getirmeye hakkım olduğunu söyledim. Bunu daha önce yapabilmemiş olsaydım, çocuklarımı daha iyi yetiştirebilirdim.

H. ilk görüşmeden bu yana çözülmesi gereken yeni sorunlar belirlememiştir. Ancak yeni bir hedefi vardı. Kadın örgütlerinde çalışanlarla bağlantısını sürdürmek istiyordu. Bulunduğu bölgede kadın alanında çalışan kurum ve örgütler olduğunu biliyordu ve bu kurum ve örgütlerin iletişim bilgilerini KİHEP eğitiminde öğrenmişti.

G.

G. 36 yaşında iki çocuklu bir ev kadınıydı. İlk görüşmesinde liseden mezun olduğunu ama 19 yaşında evlendiğini söyledi. Beş yıl boyunca butik işletmecisi olarak çalışmıştı ancak artık tüm zamanını evde çocuklarıyla geçiriyordu. İlk görüşmenin yapıldığı sıralarda üniversite giriş sınavlarına hazırlanıyordu.

G. KİHEP eğitimini bir arkadaşından duymuştu. Geçmişte kadın hakları konusunda bir şeyler öğrendiğini ve daha fazla bilgi sahibi olmak istediğini söyledi. Karşılaştığı sorunlar finansaldı. Geçtiğimiz üç sene içinde kocasının çalıştığı işyeri kapanmış ve geçinmekte zorlanır hale gelmişlerdi. Aile içi ilişkilerinin iyi olduğunu ancak önümüzdeki bir yıl içinde kendini “iki ayağı üzerinde durabilen, çalışan ve mutlu bir ailesi olan” bir kadın olarak görmek istediğini söyledi.

Eğitimin son oturumunda gerçekleştirilen görüşmede G. hayatında çözülmesi gereken sorunlar veya kendisine koyduğu hedefler konusunda herhangi bir değişiklik tespit etmemişti. KİHEP’in ele aldığı temalarla kendi hedefleri olan okula geri dönmek ve bir iş bulmak arasında bağlantılar kurmuştu. Hatta, bir kadın örgütünde çalışmanın iyi olabileceğini söylüyordu. Kadınların kendileri için örgütlenmelerini ve arzularını dile getirmelerini değerli olduğunu düşünüyordu. KİHEP grubunda paylaşılan bilgilerin mesleki eğitimle bir araya gelerek kadınların iş bulmasına katkısı olacağına inanıyordu.

G. son görüşmesinde, eğitimde yaşananlarla ilgili izlenimlerini aktardı. Kadın hakları konusunda, yasal süreçler de dahil epey bilgilendiğini ifade etti. Daha önce kadına karşı şiddet olaylarını (yetkililere) nasıl bildireceğini ve savcılık kanalıyla durum takibini nasıl yapacağını bilmiyordu. Geçmişte bu tür olayları televizyonda duyduğunu ama KİHEP grubundaki bazı kadınların da şiddete maruz kaldığını fark ettiğini dile getirdi. “Bunu öğrendiğimde çok etkilendim” dedi. Siyaset gibi çeşitli alanlarda çalışan kadın sayısının görece olarak az olduğunu da öğrendiğini söyledi. Kadın örgütleri tarafından yürütülen farkındalık çalışmalarına hayran kalmıştı. Gelecek seçimlerde Meclis’e 275 kadın gönderilmesini hedefleyen kampanyadan ve kadın gruplarından söz ederek “Kadınlar Meclis’e giremeye de bu fikir hayat bulmuş oldu” dedi.

4.2. Van

4.2.1. Arka plan

Van, Türkiye’nin doğusunda, ülkenin en büyük gölü olan Van gölü kıyısında kurulmuştur. Van’ın nüfusu yaklaşık olarak 400 bin kişidir ve Van şehir merkezinde yaklaşık bir milyon kişi yaşamaktadır. Van’ın tarihi ve demografik yapısı farklı kültürlerden insanların karışımından oluşmuşsa da kent nüfusunun büyük çoğunluğu Kürttür; ayrıca Türkler, Ermenilerin yanısıra İranlı ve Afgan sığınmacılar da vardır. Yerel siyaset Kürt hareketinin etkisi altında olduğundan devlet destekli toplum merkezlerinin sayısı azdır. KİHEP eğitiminin yerelde bağımsız bir kadın örgütü olan Van Kadın Derneği (VAKAD) tarafından veriliyor olmasına gösterilen sebeplerden biri de bu durumdur.

VAKAD, Türkiye’deki ilk KİHEP uygulamalarının katılımcıları tarafından 1990’lı yılların sonlarında, kadın hareketi ülkenin bu bölgelerinde henüz yeni yeni gelişmeye başlarken ve aile içi şiddet vakalarında kadınların başvurabileceği pek az kurum varken kurulmuştur. Örgüt, KİH-YÇ’nin bölgedeki kurumsal partnerlerinden biridir ve bu bölgede yaşayan kadınlarla düzenli olarak KİHEP eğitimleri yürütmektedir.

KİHEP eğitimi VAKAD'ın ofisinde, şehir merkezine yakın bir binanın birinci katında verilmekteydi. Oda 20 kadının oturabileceği bir konferans masasını ancak alacak büyüklükteydi ve odanın arka tarafında birkaç sandalye daha vardı. Pencereden dağların oluşturduğu muhteşem bir manzara görünüyordu. Toplantı odasından biraz ileride derneğin giriş kısmı ve eğitime ara verildiğinde kadınların sosyalleşmek için kullandıkları mutfak bulunmaktaydı. İlan panosundaki duyurularda VAKAD'ın çalışmaları sergileniyor, gelecek etkinlik duyuruları ve takip edilen kadına karşı şiddet davalarını gösteren gazete kupürleri bulunuyordu.

N. adındaki grup yönlendiricisi VAKAD'da çalışan bir gönüllüydü ve yürüttüğü KİHEP grubunun, birkaç hafta önce başlayan ve başka bir VAKAD çalışanı tarafından yürütülen gruba çok fazla talep olmasından dolayı açıldığını anlattı. 41 yaşındaki N. evli ve iki çocuk sahibiydi. Muhasebeci olarak çalışıyor, aynı zamanda üç sene sonra müşavirlik sertifikası almak üzere eğitim alıyordu. Bu yönlendiriciliğini yaptığı dördüncü KİHEP grubuydu.

4.2.2. Oturumlar

Araştırmacı, Van'da 3. ve 16. (son) olmak üzere iki oturum gözlemledi. Grup yönlendiricisi N., ilk görüşmesinde bu KİHEP grubunun ayırt edici özelliklerinden birinin, katılımcıların neredeyse yarısının iyi eğitilmiş ve bir sivil toplum örgütüyle bir şekilde bağlantılı kadınlar olduğunu söyledi. Katılımcıların üçte biri VAKAD gönüllüsü olmak istiyordu ve bu da KİHEP eğitimini tamamlamayı gerektiriyordu. N., katılımcıların eğitim geçmişleri ve ilgi alanları göz önüne alındığında grupta tartışma ortamının kolay oluşmasını bekliyordu.

Katılımcılar tarafından tamamlanan ilk ankete göre, kadınların yüzde 80'i bekar ve üçte ikisi ise üniversite mezunu ve halen çalışmakta olan kadınlardı. Çalışan 10 kadından yedisi (öğretmen, avukat, danışman gibi) profesyonellik gerektiren işlerde çalışan kadınlardı; ikisi STK çalışanıydı ve biri de el sanatlarıyla uğraşıyordu.

Örnek olay çalışması kapsamında STK bağlantısı olmayan az sayıdaki katılımcılardan biriyle görüşme yapıldı. Eğitici (V. adındaki) bu kadının okuma yazma bilmediğini ve eğitimde kullanılan terminolojiye yabancı olduğunu söyledi. Buna rağmen N. bu katılımcının gruptaki tartışmalarla bağlantı kurmasına yetecek "bol bol gerçek hayat deneyimine" sahip olduğunu düşünüyordu.

N. grup içinde canlı tartışmalar yapılabilmesiyle ilgili endişelerini dile getirdi. Daha önceki KİHEP gruplarında kadınların konuşmalara katılımını sürdürmekte zorlandığı zamanlar olmuştu ve bu duruma getirdiği birkaç açıklama vardı: Bazı kadınların eğitim düzeyinin diğerlerine göre düşük olması hem özgüvenlerini olumsuz etkiliyor hem de görüşlerini dile getirme konusunda isteksizliğe neden olabiliyordu; bazı kadınlar eğitim içeriğini kendi üzerlerinde uygulamak yerine sosyalleşmek amacıyla gruba gelmek istemiş olabiliyorlardı; eğitimin SHÇEK'e bağlı bir toplum merkezi yerine bir STK'da veriliyor olması; ve Kürt milliyetçiliğine ilişkin zaman zaman yükselen siyasi tansiyon da grup dinamiğini etkiliyordu.

Van ve çevresindeki bölgelerdeki Kürtler uzun yıllardır vatandaşlık hakları için mücadele vermekte ve bazıları da ayrı bir devlet kurmak istemektedir. Sonuç olarak Türkiye'de Kürtler'in durumuna ilişkin hayli siyasileşmiş bir ortam bulunmaktadır. Grup yönlendiricisi bu durumun grup çalışmalarını etkilediğini söylemektedir:

Bazı katılımcılar Kürt sorunu çözüldüğünde kadınların sorunlarının da çözüleceğine inanıyorlar. Dolayısıyla öncelikleri Kürt sorununu ele almak oluyor.

Kendisiyle yapılan son görüşmede grup yönlendiricisi, grup tartışmalarının iyi gittiğini söylemiştir. Grup yönlendiricisine göre grupta hatırı sayılır “karşılıklı paylaşım” olmuş ve tartışmalar “verimli” geçmişti. N. gruptaki kadınlara saygı duyduğunu dile getirdi ve grup yönlendiricisi olarak kendisinin de tartışmalardan faydalandığı zamanlar olduğunu belirtti:

Oturumlardan birinde kadın olmanın getirdiği olumsuz deneyimlerden bahsediyorlardı. Geçmişte yaşanan sorunlar. Sonra katılımcılardan biri, “Sorunları tekrar tekrar yinelemek yerine tartışmayı farklı bir boyuta taşıyalım. Evet ataerki düzen, baskıcı toplumsal ve ahlaki değerler mevcut ama bunu bir adım öteye taşıyalım ve yeni tartışmalar yaratalım” dedi. Yöntemlerimizi değiştirmemizi öneriyordu. Bir beyin fırtınası yapmamızı önerdi. Bu benim ufkumu genişletti.

Eğitimin sonunda gruptan bahsederken, N.’nin bu grubun politik bir grup olduğu yönündeki görüşü devam ediyordu.

Gruba yüksek lisans ve doktora dereceli, Kürt mücadelesinde son derece aktif veya Türk katılımcılar vardı. Hassasiyetleri birbirinden çok farklıydı. Bu eğitimde, ortak bir paydada buluşmaya, birbirlerini anlamaya ve grup içine bir mutabakat oluşturmaya çalıştılar. Örneğin –Türkiye’nin batısından gelen- bir kadın daha önce “Kürtler’den nefret ediyorum, Van’da yaşamaktan nefret ediyorum” derken, şimdi “Bu grup Kürt halkını anlamamı sağladı” diyor.

3. Oturumun Özeti: Anayasal ve Medeni Haklar

Araştırmacının gözlemlediği ilk oturum, Van KİHEP grubunun üçüncü oturumuydu ve konu başlığı Anayasal ve Medeni Haklar’dı. Grup yönlendiricisi gözlem için bu konu başlığının seçildiğini çünkü kadınların yabancılar önünde tartışmaktan çekinecekleri hassas kişisel konuların gündeme alınmasının uygun olmadığını söyledi.

[Araştırmacının notu: Grup yönlendiricisi grup üyelerinin özel hayatlarını koruyor.]

N. oturuma bazı katılımcıların neden gelmediğini açıklayarak başladı ve (eğitimin) mazeretli devamsızlık politikasını anlattı. Daha sonra gruba bir önceki oturumdan beri “kendileri için ne yaptıklarını” sordu. Kadınlardan biri sınavlara hazırlandığını, diğeri bir sanat sergisine gittiğini söyledi. Birkaç kadın işlerinin çok yoğun olmasından dolayı kendileri için bir şey yapmadıklarını ifade ettiler.

[Araştırmacının notu: Grup yönlendiricisi grup üyelerini katılımının sağlanması ve “gerçek hayat” deneyimlerinin paylaşımını konusunda teşvik ediyor.]

Daha sonra N. oturumun konu başlığını açıkladı –Anayasal ve Medeni Haklar - ve kadınlara bir önceki oturumda kadın hakları ve uluslararası normlardan bahsettiklerini hatırlattı. Bugünkü oturumda kadınların haklarını koruyan ulusal yasa ve yönetmelikler üzerinde yoğunlaşılacaktı.

Grup yönlendiricisi gruba Anayasa ile ilgili basılı materyal dağıttı ve Anayasa’nın devlet ve vatandaşların birbirlerine karşı sorumluluklarının çerçevesini çizen bir belge olduğunu açıkladı. Türkiye Anayasası’nın bütün yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini belirlediğini ve 10. Madde’nin eşitlik ilkesine vurgu yaptığını söyleyerek, 10. Madde hakkında şöyle bir giriş yaptı:

Bu Anayasa'nın en temel ilkelerinden biridir. Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir ve yasa bunu emretmektedir. Fakat yasanın uygulanması konusunda sorunlar var...

N., ana hatları Anayasa'da belirtilen temel ilkeleri anlatmaya devam etti ve kadın örgütlerinin kadına karşı ayrımcılığı özellikle yasaklayan Anayasa'nın 10. Maddesi'nin uygulamaya geçirilmesi için çalıştıklarını söyledi.

Çeşitli çalışma grupları feminist avukatlarla birlikte her şeyin daha iyiye doğru değişmesi için çalışıyorlar. Eğer imzanıza ihtiyaç duyduğumuz bir dilekçe ya da kampanya metni olursa sizden imza vermenizi ve imza toplamanızı isteyeceğim.

N., her katılımcıdan elindeki basılı malzemede yer alan Anayasa maddelerinden birini yüksek sesle okumalarını istedi. Maddeler yüksek sesle okunurken, anayasa hukukunun amaçladığı anlam ve uygulamaları hakkında bir tartışma başladı.

Yasanın uygulanması, sorunlu olan nokta bu...

Türkiye'de her şey böyle. Her şey amaçlandığından farklı bir hale geliyor. Anladığım kadarıyla hukuk sistemimiz o kadar da kötü değil.

Hakime bağlı çok şey var. Geçtiğimiz on yıl içinde yasalarda çok sayıda değişiklik oldu. Bazı hakimler bu değişikliklerin hepsinden haberdar bile olmayabilir.

(Grup yönlendiricisi) Kanunlar açık seçik yazılmadığı zaman böyle oluyor.

N., gruba kanunların değiştirilmesinde ve uygulanmasını sağlamada kadınların rol oynayabileceğini hatırlattı. Sonraki bir saat boyunca grup Anayasa maddeleri üzerinde çalıştı: iletişim hakkı, yerleşme ve seyahat hakkı, dini inanç ve ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı. (Bu sırada) grup yönlendiricisi Van ve Türkiye'nin diğer bölgelerinden çeşitli tutarsızlık ve çelişiklere ilişkin gerçek hayattan örnekler verdi.

[Araştırmacının notu: İçeriğe odaklanırken, kanunla uygulaması arasındaki tutarsızlıkları gösteren günlük hayattan örneklerle bağlantı kurma. Kanunların herkes tarafından bilinmesi ve anlaşılması gerektiği iması.]

Grup tartışması, kadınların Anayasa'nın (ilgili) tüm maddelerinin üzerinden geçmesine zaman bırakmadı; dolayısıyla N. gruptan okumayı daha sonra bitirmelerini ve soracak soruları olursa bir sonraki oturumda gündeme getirmelerini istedi. Grup yönlendiricisi daha sonra Türkiye siyasi sisteminde demokratik katılım modelleri konusuna geçti. Temsili ve doğrudan demokrasi ilkelerini gözden geçirdikten sonra temel vatandaşlık haklarını genel olarak açıkladı: Dilekçe hakkı, bilgi edinme hakkı, Ombudsmanlık sistemi, referandumlar, dernek ve STK'lar, siyasi partiler ve seçilmiş temsilciler. N. vatandaş eylemleri ve sivil toplumun önemini vurguladı ve Van'da düzenlenen etkinliklere göndermeler yaptı. "Bu sene dilekçe hakkımızı kullanacağız ve Van'da bir çocuk mahkemesi kurulması için başvuracağız" dedi.

Oturumun içeriği yoğun olmasına rağmen kadınlar dikkatle takip ettiler. Eğitimin son bölümünde N., Türk Medeni Kanunu'na odaklandı. Kanunla ilgili basılı materyal dağıtırken bunun evlilik ve boşanmaya dair temel bir düzenleme olduğunu söyledi. 2001 yılının başlarında gerçekleşen

reform çalışmalarının dinamiklerini özetledikten sonra grup kanun metni üzerinde çalışmaya başladı.

Yasal evlenme yaşı konusuna gelindiğinde grup canlandı. Kanun hem kadın hem de erkeklerin en az 17 yaşında olmasını öngörmekteydi. Grup içinde varılan mutabakata göre 17 bile çok genç bir yaştı. Gruptaki daha geleneksel ailelerden gelen ve genç yaşta evlenen iki kadından biri söz aldı. Kendi mahallesinde 14 yaşındaki kızların bile evlendirildiğini söyledi. Asgari evlenme yaşının fazla yüksek tutulması konusunda fazla katı davranmak istemiyordu: “Henüz 18 yaşında ama olgunlaşmış insanlar ne olacak?” Ama asgari evlenme yaşının ne olması gerektiğine karar veremedi: “18 yaş çocuk sahibi olmak için çok erken olabilir, 20 iyidir.”

[Araştırmacının notu: Grup tartışmaları fikir ayrılıkları ve çözümlenmeyen karmaşık yaklaşımlarla sonuçlanabiliyor.]

Grup, Medeni Kanun maddeleriyle boğuşurken görücü usulü evlilik konusuna gelindi. Grupta sık sık söz alan kadınlar görücü usulü evlenmelerin hiçbir zaman aşk evliliği olmadığına inanıyordu. Gruptaki avukat zorla evlendirmeye karşı direnç olduğu durumlarda bölge savcısına şikâyetle bulunulabileceğini anlattı. Eğer kadın bu evliliğe zorlanmışsa cinsel ilişkiyi reddetme ve evliliğini iptal ettirme hakkı yasal olarak vardı. N., kadınların çoğunun haklarından haberdar olmadığını vurguladı. Zorla evliliğin iptali boşanmaktan çok daha kolay olabilirdi.

[Araştırmacının notu: Grup üyeleri birbirleriyle sorun çözme stratejileri paylaşıyorlar.]

Oturumun sonuna doğru “geleneksel” bir aileden geldiğini belirten ve erken yaşta evlilikler konusunda fikir beyan eden bir katılımcı, kocasını terk ettiğini çünkü adamın üzerine kuma getirmek istediğini açıkladı. Kızını yanına almış ve bir daha evine dönmemişti. Gruptaki avukat bu konuda hukuki yardım verebileceğini söyledi.

N. oturumu bitirirken herkesten oturumla ilgili duygularını paylaşımlarını istedi. Grup, kişisel tecrübeleri yazılı kanunlarla birleştirmenin her şeyi çok daha somut ve kolay öğrenilir hale getirdiğini onayladı. N. bir sonraki hafta kadına karşı şiddet konusunu ele alacaklarını duyurdu.

16. Oturumun Özeti: Kadın Örgütlenmesi

N. eğitimin son oturumuna her oturumda yaptığı gibi başlayarak grup üyelerinden bir önceki oturumdan beri neler yaptıklarını paylaşımlarını istedi. Kadınlar başka bir eğitime katılmak, hasta olmak ve bahar temizliği yapmak gibi şeyler söylediler. N. kendisinin VAKAD kuruluş yıldönümüne ilişkin etkinliklere katıldığını paylaştı ve ailesi hakkında bir hikaye anlattı.

[Araştırmacının notu: Grup yönlendiricisinin gruba katılımı ve kendi özelini açması grup içindeki eşitlik algısına katkıda bulunuyor.]

N. araştırmacıyla daha önce yaptığı bir görüşmede, kadınların ailelerinde var olan sorunları ele almalarını sağlamanın, KİHEP grubunun başarısında kilit önem taşıdığını düşündüğünü söylemişti. Her hafta oturuma “geçen hafta kendiniz için ne yaptınız?” sorusuyla başlamasının nedeni buydu. N. eğitim programının başlıca çıktılarından birinin dayanışmanın içselleştirilmesi olduğu kadar, grup içinde kadınların sorunlarına yönelik stratejiler geliştirilmesi olduğuna inanıyordu. “Birisini daha önce kullandığı bir stratejiden söz eder ve bir başkası bunu denerse, ufkumuz genişliyor.”

Son oturumda N. kadın örgütlenmesi konusuna geçti ve grup üyelerine bu ifadeyi duyunca akıllarına ne geldiğini sordu. Bu soruyu takip eden, entelektüel düzeyi oldukça yüksek tartışmada katılımcılar kadınların kurumlar içinde örgütlenmesine ilişkin bağlantılar kurdular: Kanunların sağladığı korunma ve örgütlenme hakkı, örgütlenmenin bağımsız bir kadın örgütü mü yoksa sendika üzerinden mi gerçekleştiği gibi. N. konuşmaya müdahale etmeden akmasına izin verirken arada bir yoklayıcı sorular soruyordu: “Örgütlenmenin tabandan veya yukarıdan başlaması arasında fark var mı? Hangisi daha önemli?” Grup yönlendiricisi ayrıca grubun eşit bir üyesi gibi kendi görüşlerini de paylaştı:

Yukarıdan aşağıya örgütlenme karar verme mekanizmalarında bir tür hiyerarşi demek. Aşağıdan yukarıya doğru çalışma kişisel emeğe bağlı; VAKAD gibi yapılar. Bizde hiyerarşi yok... Mesela sendikalarda kadınların çalışma alanı sınırlı.

Grup tartışması, yerel yönetimler, kadın komisyonları ve taban örgütlenmesinin nasıl geliştirilebileceği gibi başlıklarla devam etti. Kadınlar şöyle konuştu:

Taban örgütlenmelerini daha etkin hale getireceksek hiyerarşiyi daha şeffaflaştırmalıyız ki yıkılabilsin.

Tabandan örgütlenme geliştirilmeli. Burada iletişim ağlarından söz ediyorum.

Hiyerarşi ve örgütlerin etkinliğinin nasıl analiz edilmesi gerektiği üzerine yapılan uzun tartışmalardan sonra N., tüzel kişiliği olan örgütlerin dışında da hak savunuculuğu yapılabileceğini söyledi. Kadınlar komşularıyla gayriresmi bir şekilde örgütlenebilirlerdi. Daha sonra Türk Ceza Kanunu ile ilgili basılı malzemeler dağıttı ve 2004 yılında yapılan reformun arka planındaki çalışmaları anlattı; kadın hareketinin nasıl savunuculuk yaptığı ve politikacılarla birlikte çalışarak kanunun kadınları korumasını nasıl garanti altına aldığını açıkladı. O dönemde yapılan tüm talepler kabul edilmemiş olsa da kanunda cinsel suçların yeniden tanımlanması (toplumun ahlaki değerlerinden ziyade beden bütünlüğünün ihlal edilmesinin öne çıkması); şiddetin en hafif formlarının netleştirilmesi; evlilik içi tecavüzün suç sayılması; ve kadının onayı olmadan bekaret testi yapmanın suç haline getirilmesi gibi kazanımlar elde edilmişti.

[Araştırmacının notu: Taban örgütlenmesine ilişkin akademik yaklaşımın pratik bakış açısıyla birleştirilmesi.]

Kadınlar hemen, bekaret testleri ve bu testler için kadının rızasını alma konusunda kanun ve uygulama arasındaki çelişkiler üzerine hararetli bir tartışmaya giriştiler. Daha önce grup yönlendiricisinin dikkat çektiği, Ceza Kanunu'nun reformdan önceki halinde kadınları cezalandırmak için kullanılan “hayâsızca hareketler” gibi ifadeler konusuna değindiler.

Önceki kanunda geçen “hayâsızca hareketler” ne anlama geliyordu?

(Grup yönlendiricisi) Toplum içinde içini gösteren bir sutyen takmak veya dekolteyi açıkta bırakan bir gömlek giymek. Artık sadece “teşhirciler” vücutlarını gösterdikleri için ceza alıyorlar.

Hayâsızca hareket dendiğinde aklımıza kadınlar geliyor. Ama teşhircilik dendiğinde erkekleri anlıyoruz.

Topluluk içinde sevgisini göstermesi veya mini etek giymesi – bu ayıp bir hareket mi, teşhircilik mi?

[Araştırmacının notu: Çözümlememiş konularda toleranslı davranarak, grup içinde farklı değer yargıları ve görüşlerin paylaşımı.]

Eğitici konuşmaları tekrar Ceza Kanunu'na yönlendirerek, kadın örgütlerinin önerdiği ve kanun koyucular tarafından yasaya dahil edilmeyen, cinsel yönelime dayalı ayrımcılığın ayrımcılık kapsamında suç olarak tanımlanması gibi taslak maddeleri grupla paylaştı. 2001 Medeni Kanun Reform'undan önce kadınlar aile reisi olan erkeğin (koca veya baba) izni olmadan işgücüne katılamıyordu. Yeni kanunda bu izin şartı ortadan kaldırıldı ancak eşlerden birinin aile üzerinde olumsuz etkisi olacağı gerekçesiyle diğerinin çalışmasına karşı çıkmasına olanak veren bir madde bırakıldı.

[Araştırmacının notu: Daha fazla yasal değişikliğe ihtiyaç olduğu uyarısı ve kadınların bu konuda savunuculuk yapabileceği bilgisi.]

Aradan sonra N. kadınları iki gruba ayırdı. Görevleri yerel örgütlenme için bir plan geliştirmektir. Her bir kadına ele alınması gereken planlama aşamalarının listelendiği (planın amacı, kadınlara yaklaşımı ve dataylı iş planı) basılı materyaller dağıttı. Araştırmacı, görüşme yapılan üç kadının bulunduğu küçük grup çalışmasına katıldı. Bu grupta V. sessiz kaldı ancak S. ve M. tarafından önerilen planlama fikirlerini dikkatle dinledi.

S. ve M. aile içinde kız çocuklarının cinsel istismarı konusunu ele alan bir planlama yapmaya karar verdiler. Bunu bir çağrı merkezi, yasal destek ve danışma merkezi kurarak yapacaklardı. M. herhangi bir tehdit söz konusu olduğunda kızların gelebilecekleri güvenli bir yer sağlamanın önemli olduğuna işaret etti. V. kızların ekonomik olarak kendi ayaklarının üzerinde duracak şekilde desteklenmesi gerektiğini fikrini ortaya attı. Bu, grup tartışmasına V.'nin yaptığı tek katkı oldu. 20 dakika içinde çevredeki diğer örgütlerle işbirliği yapacak yeni bir STK'nın kuruluş planı ana hatlarıyla hazırlanmıştı. Plan, nerede olacakları, hangi saatler arası çalışacakları, nasıl fon bulacakları, destek programını nasıl uygulayacakları, nasıl insanları işe alacakları ve örgütün karar alma süreçlerinin nasıl olacağını kapsıyordu. Kadınlar planları konusunda oldukça heyecanlıydılar.

[Araştırmacının notu: Kadın örgütlenmesine ilişkin pratik örnekler.]

4.2.3. Katılımcı kadınlar

Van'daki KİHEP grubuna katılan 15 kadından dokuzu eğitim öncesi ve sonrası anketleri tamamlamıştır. "Haklardan haberdar olma" ile ilgili aşağıdaki tablolar için, aksi belirtilmediği takdirde ilk anketteki soruyu cevaplayan KİHEP grup üyelerinin sayısı 15, ikinci ankette aynı soruyu cevaplayanların sayısı 9'dur.

Kartal KİHEP grubundaki kadınlardan farklı olarak Van'daki katılımcılar yasal haklara ilişkin bilgi ve yaklaşım sorularında kendilerine yönelik tutumlara oranla daha yüksek kazanımlar bildirmiştir.

Tablo 32. Haklardan haberdar olma - 1

Lütfen aşağıdaki konular hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğunuzu belirtiniz. Her bir ifadeyi 1 ile 5 arasında numaralandırınız. 1: konuyla ilgili bilgim yok, 5: konu hakkında yeterince bilgi sahibiyim anlamına gelmektedir.

	Eğitim hakkı	Çalışma hakkı	Kadın olduğum için uğradığım şiddetten kurtulabilme hakkı	Cinsel haklar ve doğurganlık hakkı	Özgürce hareket edebilme hakkı
Program öncesi ortalama puan	3.9	3.9	3.7	3.4	4.1
Program sonrası ortalama puan	4.1	4.6	4.7	4.6	4.2
Toplam kazanım	0.2	0.7	1.0	1.2	0.1

Tablo 33. Haklardan haberdar olma - 2

Lütfen aşağıdaki konular hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğunuzu belirtiniz. Her bir ifadeyi 1 ile 5 arasında numaralandırınız. 1: konuyla ilgili bilgim yok, 5: konu hakkında yeterince bilgi sahibiyim anlamına gelmektedir.

	Dernek kurma hakkı	Siyasete katılma hakkı	Devletten bana karşı sorumluluklarını yerine getirmesini isteme hakkı	Kendimi ifade edebilme hakkı	Çocuk hakları
Program öncesi ortalama puan	3.6	3.5	3.4	4.3	3.5
Program sonrası ortalama puan	3.9	4.0	4.7	4.3	3.8
Toplam kazanım	0.3	0.5	1.3	0	0.3

Ankette hak alanlarına ilişkin sorularda kadınlara bu haklardan hangilerini kişisel olarak daha önemli buldukları sorulmuştur. Hak konusuna yaklaşımlar ile ilgili aşağıdaki tablolar için, ilk ankette soruyu cevaplayan KİHEP grup üyelerinin sayısı 15, ikinci ankette aynı soruyu cevaplayanların sayısı 8'dir.

Tablo 34. Haklar konusuna yaklaşım - 1

Aşağıda belirtilen haklar sizin için ne derecede önemli? 1: önemli değil, 5: çok önemli anlamına gelmektedir.

	Eğitim hakkı	Çalışma hakkı	Kadın olduğum için uğradığım şiddetten kurtulabilme hakkı	Cinsel haklar ve doğurganlık hakkı	Özgürce hareket edebilme hakkı
Program öncesi ortalama puan	4.7	4.9	4.7	4.9	4.9
Program sonrası ortalama puan	4.7	4.9	5.0	5.0	4.8

Toplam kazanım	0	0	0.3	0.1	0.1
-----------------------	----------	----------	------------	------------	------------

Tablo 35. Haklar konusuna yaklaşım – 2

Aşağıda belirtilen haklar sizin için ne derecede önemli? 1: önemli değil, 5: çok önemli anlamına gelmektedir.

	Dernek kurma hakkı	Siyasete katılma hakkı	Devletten bana karşı sorumluluklarını yerine getirmesini isteme hakkı	Kendimi ifade edebilme hakkı	Çocuk hakları
Program öncesi ortalama puan	4.2	4.3	4.7	4.8	4.7
Program sonrası ortalama puan	4.8	4.6	5.0	5.0	5.0
Toplam kazanım	0.6	0.3	0.3	0.2	0.3

Kendine yönelik yaklaşımlar söz konusu olduğunda, Van'lı katılımcıların eğitim programının başında genel olarak kendileriyle ilgili algılarının Kartal grubuna kıyasla daha olumlu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, sorun çözme becerisi dışında, görece daha az kazanım bildirilmiştir.

Tablo 36. Kendine yönelik yaklaşımlar

Aşağıda belirtilen ifadelere ne derece katılıyorsunuz? 1: kesinlikle katılmıyorum, 3: biraz katılıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum anlamına gelmektedir

	Kendine güvenen biriyim	Sorunları çözebilirim	Kadın olmayı seviyorum	Toplumda yararlı biri olmak önemlidir
Program öncesi ortalama puan	4.4 (n=14)	4.0 (n=13)	4.4 (n=14)	5.0 (n=12)
Program sonrası ortalama puan	4.1 (n=8)	4.6 (n=7)	4.7 (n=7)	4.9 (n=7)
Toplam kazanım	0.3	0.6	0.3	0.1

Aile üyelerinin katılımcıya karşı yaklaşımı kategorisinde çocuklar ve eşle ilgili soruları sadece iki katılımcı (muhtemelen grubun evli olan iki üyesi) cevaplamıştır. Eşlerin kadınlara karşı tutumunda ortaya çıkan sonuçlar, ankete katılanların eğitimin sonuna doğru az da olsa bir gelişme kaydedildiğini bildirmesine rağmen, endişe verecek derecede düşüktür.

Tablo 37. Aile üyelerinin katılımcıya karşı yaklaşımları

Aşağıda belirtilen ifadelere ne derece katılıyorsunuz? 1: kesinlikle katılmıyorum, 3: biraz katılıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum anlamına gelmektedir

	Kocam bana iyi davranır	Çocuklarım bana iyi davranır	Ailenin diğer üyeleri bana iyi davranır
Program öncesi ortalama puan	1.0 (n=2)	4.0 (n=2)	4.2 (n=14)
Program sonrası ortalama puan	1.5 (n=2)	4.5 (n=2)	5.0 (n=8)
Toplam kazanım	0.5	0.5	0.8

S.

Bir STK'da gönüllü olarak çalışan 21 yaşındaki S. bekar ve otobüsle dört buçuk saat mesafede oturmaktaydı. Cumartesi günleri Van'da düzenlenen KİHEP eğitimine katılmak için her Cuma akşamı uzun bir otobüs yolculuğu yapıyordu. İlk görüşmesinde, yaşadığı ilçede kadına karşı şiddetin çok fazla olması nedeniyle bu eğitime katıldığını söyledi. Kadın hakları konusunda eğitim almanın, sorunun kökenindeki nedenlere inmesine yardımcı olacağına inanıyordu ve kadın haklarıyla ilgili daha detaylı bilgi sahibi olduğu takdirde kadınlara daha fazla destek verebileceğini düşünüyordu.

Eğitime katılmakla neyi amaçladığı sorulduğunda “erkeklerin kafalarını değiştirmek” istediğini söyledi. Erkekler hakkındaki deneyimi, kadınlara karşı zalim ve saldırgan oldukları yönündeydi.

Mesela dün derneğe bir kadın geldi. O kadar kötü dövülmüştü ki, inanamazsınız. Onu doktora götürdük ama bunun dışında hiçbir şey yapamadım. Bu beni çok üzdü, çok ağladım... Bu gece bende, Pazar gecesi de bir arkadaşım da kalacak. Pazartesi günü bir kadın sığınağına gidecek. Erkekler bunu yapıyor. Bu nasıl değişecek bilemiyorum. Ama kadın şu anda berbat bir durumda.

Bir sene içerisinde neyin değişmesini istediği sorulduğunda S. kendi eğitimine ve becerilerine odaklandı. Bir sanatçı olduğunu ama sanat eğitimi programlarından birini kazanamadığını söyledi. Resim yapmayı öğrenmeyi çok istiyordu.

Eğitimin son günü yapılan (ikinci) görüşmesinde S.'ye kendisindeki en dikkate değer değişimin ne olduğu soruldu. S. başlangıçta KİHEP programına, çevresindekilere daha fazla yardım edebilmek ve derneğine daha fazla katkıda bulunabilmek için katıldığını söyledi. Ama kadın haklarına ilişkin kendisinin de öğrenmesi gereken çok şey olduğunu fark etmişti. S. kendisine yeni bir hedef belirlediğini ve örgütündeki diğer kadınları da kadın hakları konusunda bilgilendirmek istediğini ifade etti.

Bu eğitim benim için çok önemliydi. Her hafta geri döndüğümde öğrendiğim her şeyi arkadaşlarımla paylaştım. Notları paylaşıyordum çünkü bunlar herkesin öğrenmesi gereken haklar. Dolayısıyla yeni hedefim, bu hakları diğerlerine öğretmek.

S. ayrıca, kendi kadın derneğinin çalışmalarında da kullanışlı olacak bilgiler öğrendiğini ifade etti.

Bir boşanma durumunda kadınların neler talep edebileceğini ve süreçlere ilişkin neler yapması gerektiğini biliyorum. Bunların hiçbirini daha önce bilmiyordum. Ayrıca CEDAW hakkında bilgi sahibi oldum. Bunu da bilmiyordum ve bu konuda okumaya devam ediyorum.

S. iletişim modülünün kişisel olarak kendisi üzerinde çok etkili olduğunu dile getirdi. Özellikle bu oturumda kolaylıkla sınırlanan ve aile üyelerine karşı fevri davranabilen biri olduğunun farkına varmıştı. İletişim modülünü aldıktan sonra;

Kendimi kontrol etmem ve biraz dizginlemem gerektiğini gördüm. Şimdi böyle yapıyorum. Benim için çok iyi oldu. Evdeki ilişkilerim gerçekten daha iyi.

V.

V. 31 yaşında ve beş çocuk annesiydi. Okul çağındaki çocuklarının yanı sıra, engelli olan görümcesinin bakımını da o yapıyordu. V. KİHEP grubundaki tek başörtülü kadındı. Grup yönlendiricisi araştırma kapsamında görüşülecek kadınlar arasından V.'yi özellikle seçtiğini, çünkü V.'nin ataerkil, geleneksel bir yapıdan gelen ve VAKAD'a yardım için başvuran kadınların tipik bir örneği olduğunu söylemişti.

V. ilk görüşmenin başında, kocasıyla geçinmekte zorluk çektiği için KİHEP grubuna katıldığını söyledi. Kocasıyla “hayat anlayışları farklıydı.” Evliliğinde kendini yalnız hissediyordu ve KİHEP grubuna diğer kadınlarla dayanışma içinde olmak için gelmişti. V. son görüşmesinde ise KİHEP grubuna devam ettiğini kocasına söylemediğini belirtti. Karşı çıkmaması için seramik kursuna geldiğini söylemişti.

Hangi sorunu çözmek istediği sorulduğunda V., kadına yönelik şiddetten bahsetti. 18 yaşından önce evlendiğini ve hayatında çok fazla baskı ve şiddet gördüğünü söyledi. Bir sene içinde kocası ve çocuklarıyla daha iyi ilişkiler geliştirmek, “huzurlu, mutlu bir evde” yaşamak istiyordu. Ancak, pek de iyimser bir tavır sergileyemiyordu.

Benim geldiğim yerde boşanamazsınız. [Köyde] bir deyiş vardır, “Evliliğe gelinlikle gelir, kefenle çıkarsın”.

KİHEP eğitiminin son oturumunda yapılan görüşmesinde V., kendinde gözlediği en büyük değişimin özgüvenindeki artış olduğunu söyledi. Özgüveninin özellikle de grubun kadına karşı şiddeti tartıştığı oturumda güçlendiğini ifade etti. Artık kendini daha güçlü hissediyor “karşı koymam gerektiğine inanıyorum” diyordu.

V., Van kentinin ve erkeklerin değişmesi konusunda karamsardı. Kadınların güçlenmek ve şiddet uygulayan erkeklere karşı durmak üzere kendilerini değiştirmeleri gerektiği sonucuna varmıştı. Çoğu zaman kendini çok kötü hissettiğini ama “kendi kaderini paylaşan çok sayıda kadın” olduğunu gördükten sonra, artık kendini daha az yalnız hissettiğini ifade etti.

Grup yönlendiricisi, kendisiyle yapılan ilk görüşmede, hemen birkaç KİHEP oturumundan sonra bile V.'nin bakış açısında değişiklikler olduğunu gözlemlediğini söylemişti.

Sadece fiziksel şiddet değil, maruz kaldığı diğer şiddet biçimlerinin de giderek daha fazla farkına varıyor. V. ve onun gibi kadınların programdan bu kadar faydalanmasının sebebi bence, kat edecek çok fazla mesafeleri olması. V. gibi hayatta şu anda hakettiği yerde olmayan kadınlar için (eğitimin) daha çok koruyucu işlevi var.

V. son görüşmesinde, ilk görüşmede dile getirmediği çok sayıda hedeften bahsetmesine rağmen, hayatında yeni sorunlar ya da kendisi için yeni hedefler belirlemediğini söyledi. “Buraya gelmeden ve eğitimden sonra” anne olmaktan söz etti. Dört oğlu için esas hedefi onların “iyi bir

eğitim almaları ve iyi bir hayat yaşamalarını” sağlamaktı. Bu hedef artık toplumsal cinsiyet eşitliğini de kapsıyordu.

Cinsiyet eşitliğini burada öğrendim. Artık onları farklı yetiştiriyorum. Artık hedefim, oğullarımın kadınla erkeğin eşit olduğunu anlamaları. Hedefim gelecekte eşitlerine eşit davranmaları. şimdiden bana evde yardım ediyor, kız kardeşlerine yardım ediyor, ev işine yardım ediyorlar. Hedefim huzurlu ve mutlu bir hayat yaşamaları, dünya görüşlerinde eşitlik olması.

V. görüşmeyi okumayı biraz bildiğini ama yazmayı bilmediğini söyleyerek bitirdi. Okuma-yazma kursuna katılmak istiyordu. Bunun, geleceği ačíısından çok önemli olduğunu düşünüyordu.

Çok zor bir hayatım oldu. Hayatla mücadele ettim. Kötü bir kocam vardı. Çok genç yaşta evlenmiştim. Fakirlik vardı. Ama bunlardan hiçbiri beni yazmayı bilmemek kadar kahretmedi. Sadece bunu söylemek istedim. Her şeyi kendi başıma yaptım ama yazabilmem lazım.

M.

M. öğretmenlik yapan 31 yaşında bekar bir kadındı. KİHEP’i duymadan önce de kadın konusuna ilgi duyduğunu söyledi. Üniversitede okurken bu konuyla ilgili eğitim faaliyetlerine katılmıştı. Kendisi de bir KİHEP eğiticisi olmayı ümit ediyordu.

İlk görüşmesinde hangi sorununu çözmek istediği sorulduğunda, kendisinin hem Alevi hem de Kürt olduğunu söyledi. “Toplumumuzun en hassas üç sorunu bende toplanmış; buna kadın olmam da dahil.” Bir yıl içinde neyin değişmiş olduğunu görmek istediği sorusuna gülerек cevap verdi. “Hayal gücümü serbest bırakayım mı” dedi ve cinsiyetler arasında eşitliğin olduğu ve bütün insanların ekonomik ve toplumsal ačíıdan eřit yaşadığı “eřit bir dünya” tarif etmeye başladı. Kendi hayatına ilişkin beklentisi öğretmen olarak başka bir yere atanmaktı. M. erkek arkadaşıyla mutlu bir birlikteliği olduğuna ve annesinin baskılarına rağmen evlenmek istemediğine değindi. Özellikle bu bakımdan “toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız” olmak istiyordu.

Eğitimin son oturumunda yapılan görüşmesinde M. kendisinde gerçekleşen en önemli değişimin, daha güçlü olmak olduğunu söyledi.

Güçlü kadınlarla bir arada olmak iyi geldi. Çünkü gerçekten güçlü kadınlardı ve onların gücü beni de güçlendirdi. (KİHEP’e) ilk katıldığımda, hayatımın zayıf bir dönemindeydim.

M. eğitimin sonucu olarak kendisine yeni bir hedef belirlemişti; okuldaki rehber öğretmenliğiyle KİHEP eğitiminin kazandırdığı bakış ačíısını bütünleştirecekti.

şimdi, karşılaştığım güçsüz kadınları –danışmanlık verdiğim ebeveynler veya anneler gibi- güçlü insanlara dönüştürmek üzere teknikler geliştirmeyi planlıyorum. KİHEP eğitiminde hem güçlü hem de güçsüz kadın profillerini gözleme fırsatım oldu. Bu süreçte kadınların özgüven kazanarak güçlendiğini gördüm... Planım özgüveni ortaya çıkartacak yöntemler geliştirerek güçsüzü güçlüye dönüştürmek... Artık kadınları belli

durumlarda güçlendirmenin önemli olduğunu düşünmüyorum; kadınlar her durumda güçlenmek zorunda.

4.3. Değerlendirme

KİHEP katılımcıları arasından seçilen grupla yapılan görüşmeler, katılımcıların gruba başladıklarında geniş bir yelpazede bir dizi beklenti içinde olduklarını ortaya çıkardı. Programın sonunda kadınların çoğu KİHEP'in hayatlarındaki anlık etkilerini fark etmiş ve yeni kişisel hedefler belirlemişlerdi. Bu sonuçlar KİHEP'in altında yatan dönüştürücü öğrenme modelini yansıtmaktadır. KİH-YÇ çalışanları ve eğiticilerle yapılan görüşmeler, bu yaklaşımın KİHEP'in tasarımı ve uygulamalarıyla bütünleştiğini teyit etmektedir.

KİH-YÇ çalışanları KİHEP eğitiminde meydana gelen bakış açısı değişiminde kendini tanıma ve kendini ifade etmenin temel olduğunu kabul etmektedir. Grup süreci, her bir grup üyesini katılımcı olmaya özendirilmektedir. Bazı grup yönlendiricileri görüşmelerinde şöyle demişlerdir:

Kadınların çoğu, başlarına gelenlerin sadece kendi ailelerinde yaşandığını düşünerek eğitime gelirler. Ama grup içinde diğer kadınların da bu sorunlarla karşılaştıklarını görürler. Artık kendilerini yalnız hissetmezler ve bu, bazen hayatlarında ilk defa birtakım şeyleri, hatta yıllardır gizledikleri şeyleri dile getirmelerine olanak verir. (Ankara'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Konuşabilmek ve kendini grup içinde ifade edebilmek çok önemli. Bu kadınların kendilerini değerli hissetmelerine neden oluyor –özellikle de tabu olan konular ve sormak isteyebilecekleri sorular söz konusu olduğunda... Hepsi ortaya çıkıyor. (Van'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

KİHEP grup yönlendiricileri, kişisel ve toplumsal dönüşüm örneklerini, Türkiye'deki insan hakları hareketinden örnekleri de içererek başarıyla aktarmaktadır. Grup yönlendiricisi görüşmelerinden alıntılar:

Kadın hareketinden çok sayıda örnek veriyorum; (üstelik) sadece Türkiye'den değil... Kadınların neler yapmayı başardığını, mücadeleyle elde ettiklerini duymak, hissettikleri gücü artırıyor. Haklarından haberdar olsalar bile, bu hakların kazanılması için verilen mücadeleyi öğrenmek onları güçlendiriyor. (Van'da çalışan grup yönlendiricisi)

Kapalı, feodal yapılı bir aileden geliyorum. Biz köyden geldik ve benim babam yoktu. 1998 yılındaki eğitici eğitimine kadar hiçbir zaman kısa kollu tişörtler, kolsuz atletler ya da dar kot pantolonlar giymemiştim. Eğitimde bize sorulan bir soru vardı; "kadın olduğunuz için yapamadığınız ama yapmak istediğiniz ne var?" Ben de "kolsuz atlet giymek" demiştim. Bütün grup bana bir sonraki oturuma atlet giyerek gelmemi söyledi – ben de giydim. Bu örneği veriyorum çünkü aile türleri ya da biçimleri bizi ve hayata bakışımızı etkiliyor. Ben bunu kırabilen bir kadınam. Ve grupta bunu kırmak isteyen diğer kadınları görünce kendimi onlarla fazlasıyla özdeşleştiriyor, kendimi onlara yakın hissediyorum ve daha fazla destekliyorum. (Ankara'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

KİHEP gruplarında kadınlar bir aidiyet duygusu ve yakınlık geliştirmektedir. İstanbul'da çalışan bir grup yönlendiricisi bu ortamın, kişisel deneyimlerin paylaşılmasını teşvik ettiğini gözlemlemiştir.

Oturumlarda kendilerini ifade edebilecekleri “güvenli bir alana” sahip oldukları için özgüvenleri artıyor. Burada yargılanmayacaklarını biliyorlar. Sözlerine kulak verileceğini biliyorlar.

Grup dinamiğinin öne çıkan özelliklerinden biri paylaşılanların gizli kalmasına verilen önemdir. Bazı kadınlar için, grup üyelerinin hiç birinin arkadaş veya akraba olmadığı, dolayısıyla kişisel bilgilerin başkalarına aktarılma endişesi olmadan paylaşılabilirdiği bir grupta yer almak önemlidir. Bazı oturum başlıklarının doğası gereği, kadınların birbirini önceden tanımıyor olması oturumlar için olumlu bir dayanak olabilir.

En son grubumdaki kadınlar birbirlerini hiç tanımıyorlardı. Komşu veya aynı aileye ya da aşirete mensup değillerdi. Grup içinde daha az sosyal baskı vardı. Kendilerini daha kolay ve rahat ifade edebiliyorlardı. Bu aynı zamanda akrabaları veya aile arasında maruz kaldıkları baskıyı da fark etmelerine yol açıyor. (Van’da çalışan grup yönlendiricisi)

Trabzon’da çalışan bir grup yönlendiricisi aynı gruba kardeş veya akrabaları almamaya dikkat ettiğini ve eğer mümkünse birbirini tanıyabilecek kadın sayısını iki veya üçle sınırlı tuttuğunu söylemektedir. Bir başka eğitici ise paylaşılanların gizliliğini sağlamanın sadece grup içinde kadınların paylaştığı sırdışlık duygusunu pekiştirmekle kalmadığını, aynı zamanda grubun bir “aile toplantısına” dönmesini engellediğini düşünmektedir.

KİHEP grubundaki kadınlar karşılaştıkları zorlukları ve mücadelelerini paylaşmaya başladıkça, kendi aralarında stratejiler geliştirmek üzere birlikte çalışmaktadır. Bu, Van grubunda açıkça görülebilen, doğal olarak gelişen bir süreç ve KİHEP kapsamında genel olarak öngörülen bir dayanışma biçimidir.

Bir kadın boşanma davası açtıktan hemen sonra gruba gelmeye başladı. Davanın sonuçları hakkında huzursuz ve endişeliydi. Grupta bir avukat vardı ve ona tavsiyelerde bulundu, yardımcı oldu. (Van’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Program dayanışmayı içselleştiriyor. Her bir modülde bu var. Aynı şey grup yönlendiricisi eğitiminde de var. Hem kadınlar olarak kendi aramızda hem de tüm kadınlarla dayanışma içinde olmak... (Van’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Görüşmeler, grup çalışmaları süresince deneyimlenen desteğin bazı kadınlar tarafından yeni arkadaşlıklar, STK’lar ile bağlantılar aracılığıyla ve eğiticilerle iletişime devam ederek sürdürüldüğünü göstermiştir.

Görüşmelerde grup yönlendiricilerinin çoğu, her bir KİHEP grubundan çok sayıda kadınla iletişimi sürdürdüklerini belirtmektedir. SHÇEK toplum merkezlerinde çalışan grup yönlendiricileri, katılımcılarla, hizmet almaya geldiklerinde görüşmeye devam etmektedir. STK’larda çalışan eğiticiler ise katılımcıların KİHEP gruplarından sonra STK’da ücretli çalışabildiğini veya gönüllü olabildiğini ve böylece hem grup yönlendiricisi ile iletişimi sürdürüp hem de kadın örgütlenmelerinde yer alabildiklerini ifade etmektedir.

5.0. KİHEP’İN EĞİTİCİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Artık eski Fatma değilim. Bu suya atılan taş ve neden olduğu dalgacıklar gibi... Ben iki ayağı üzerinde durmak için daha fazla direnen, zaman zaman isyankâr, çoğu zaman

empatiyle hareket eden ve hak odaklı düşünen bir Fatma'yım... Öyle görünüyor ki "ben bir bireyim, ben bir kadınıam" diyen cümleleri artık daha sık kuruyorum.

- Grup yönlendiricisi anketinden bir alıntı

5.1. Grup Yönlendiricilerinin Profil Özellikleri

Katılımcılar gibi grup yönlendiricilerinin de yaklaşık dörtte üçü evli ve çocuk sahibidir. Grup yönlendiricilerinin hemen hepsi üniversite (lisans ya da yüksek lisans) mezunudur. Anketi tamamlayan 87 grup yönlendiricisinin yüzde 77'si SHÇEK'de, yüzde 17'si bir kadın STK'larında ve kalan yüzde 6'sı ise başka bir kurumda çalışmaktadır.

Grup yönlendiricilerinin KİHEP Grup Yönlendiricisi Eğitimi'ni tamamladıkları yıllara ve yürüttükleri KİHEP grup sayılarına göre dağılımı Tablo 38'de gösterilmektedir.

Table 38. Grup yönlendiricilerinin Eğitimi Tamamlama Yılı ve KİHEP Grup Sayısı

EĞİTİMİNİN TAMAMLANDIĞI YIL	N:	Yüzde (%)	YÜRÜTTÜĞÜ KİHEP GRUBU SAYISI	N:	Yüzde (%)
1996-2000 arası	25	28	0 grup (grubu devam eden eğiticiler)	15	17
2001-2005 arası	30	34	1-3 grup	21	24
2006-2011 arası	33	38	4-6 grup	24	27
TOPLAM	88	100	7-9 grup	17	19
			10 ve üzeri grup	11	13
			TOPLAM	88	100

Anketi tamamlayan grup yönlendiricilerinin yarısından fazlası dört veya daha fazla sayıda grup çalışmasını yürütmüş KİHEP grup uygulamasında nispeten deneyimli grup yönlendiricileridir. Ankete katılanların yaklaşık yarısı grup yönlendiricisi eğitimine 2003 yılında yapılan etki değerlendirmesinden sonra katılmıştır.

5.2. Programın grup yönlendiricileri üzerindeki etkisi

Grup yönlendiricilerinin KİHEP ve KİH-YÇ ile ilişkileri grup yönlendiricisi eğitimine katılmak ve grup uygulamalarının yanı sıra ve KİH-YÇ tarafından düzenlenen süpervizyon ziyaretleri ve periyodik koordinasyon ve değerlendirme toplantıları aracılığıyla devam etmektedir. Bazı grup yönlendiricileri KİHEP'le ilk kez grup yönlendiricisi eğitimi sırasında, eğitimin bir katılımcısı olarak tanışmıştır. Bu yüzden programın grup yönlendiricileri üzerinde de bazı etkileri olması beklenmektedir. Üstelik çok sayıda grup yürüten grup yönlendiricilerinin program deneyimi de uzun süreli olacağından, bu deneyimin yarattığı etkinin daha fazla olması muhtemeldir; aynı zamanda sonuçlar çok sayıda grup yürüten yönlendiricilerin grup açma ve kadınlara destek olma konusunda daha motive olduklarını da göstermektedir.

Grup yönlendiricilerinden biri ankette KİHEP hakkında şunları belirtmektedir:

KİHEP hiç vazgeçemeyeceğim bir şey. Bir doğduğunuz tarih vardır ve bir de kim olduğunuzu fark ettiğiniz tarih vardır. Bu program bana bunu verdi... Paylaşmaya ve

*diğer kadınlara ulaşmaya ihtiyacım var... Bir [KİHEP] grubu açmadığım zaman kendimi huzursuz hissediyorum.*²⁷

Yürütölen KİHEP gruplarının sayısı arttıkça programın grup yönlendiricileri üzerindeki etkisi de artmaktadır. Bu doğrudan ilişki nedeniyle grup yönlendiricilerinin kaç grup açtıkları bilgisi anket sonuçlarının analizinde kullanılmıştır.

İlerleyen bölümlerde tüm anket sorularından elde edilen sonuçlar, bilgi sahibi olma ve farkındalık, duygu ve yaklaşımlar, eğiticinin kendisi hakkındaki duyguları, beceriler, davranış ve eylemler başlıklarına göre düzenlenmiştir. Sonuçlar ankete cevap veren tüm eğiticileri kapsayacak şekilde, sorgulanan ifadelere verilen “hiç katılmıyorum”, “biraz katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” cevaplarına göre tablolaştırılmıştır. Detaylı analizlerde ise eğiticilerin farklı profil özellikleri ile KİHEP’ten etkilenme düzeyleri arasında bir ilişki olduğunu düşündürecek sonuçlar raporlanmıştır.

5.2.1. Bilgi sahibi olma ve farkındalık

Grup yönlendiricilerine bilgi sahibi olma ve farkındalık başlıklarına ilişkin bir dizi önerme verilerek, bu ifadelere ne dereceye kadar katıldıkları sorulmuştur. Katılımcılardan alınan sonuçlara benzer şekilde, grup yönlendiricilerinin tamamına yakını, özellikle de KİHEP’in temel alanlarında biri olan yasal okuryazarlık konusuna ilişkin ifadelere verdikleri yüksek puanlarla, bu etki kategorisinde yüksek kazanımlar bildirmiştir. Kadınlar arası dayanışma başlığıyla ilgili daha sonra ele alınacak bir ifade dışında, bilgi sahibi olma ve farkındalık kategorisinde elde edilen kazanımlar diğer tüm kategoriler arasında grup yönlendiricilerinden en yüksek puanı almıştır.

Table 39. Bilgi sahibi olma ve farkındalık – Kadın bakış açısı ve yasal haklar

KİHEP’e katılmam...

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Türkiye toplumunda toplumsal cinsiyet rolleri konusunda eleştirel bir bilinç geliştirmeme yardımcı oldu	%0	%15	%85
Kadın bakış açısını daha iyi anlamamı sağladı.	%1	%13	%88
Türkiye’de kadınların haklarını koruyan yasaları öğrenmemi sağladı.	%1	%14	%85

Görüşmeler sırasında grup yönlendiricileri kadın hakları konusunda bilgi sahibi olmak ve kadın bakış açısına sahip olmak ile çevrelerinde meydana gelen olayları değerlendirirken bu bilgi ve bakış açısını nasıl kullandıklarına dair doğrudan göndermeler yapmışlardır.

Topluma bakışım değişti. Eskiden kadın ve çocuklara yapılan haksızlıkları görmek bana zor gelirdi. Şimdi artık hiç tahammül edemiyorum. (Ankara’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

²⁷ Bu türden alıntılar eğiticinin nerede olduğunun belirtilmediği (anonim) anketlerden alınmıştır. Eğiticinin nerede olduğunun belirtildiği alıntılar ise yüz yüze görüşmelerden alınmıştır.

KİHEP grubunu yürütürken kendimi de sorguluyorum. Evde, işte ve günlük hayatta haklarımı ne kadar kullanabiliyorum? Gruplar bu sürecin canlı kalmasını sağlıyor. Yoksa hayatın günlük rutini içinde böyle şeyler gözden kaçıyor. Gruptaki kadınlar bana güç veriyor... (Antalya’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Kapalı uçlu sorularda ele alınmayan bir etki kategorisi açık uçlu sorulara verilen cevapların kodlanması sırasında ortaya çıkmıştır: Bu, KİHEP sonrasında tüm kadınlara yönelik hassasiyetin genel olarak artması ve diğer kadınlara ve feminizme karşı var olan önyargıların ortadan kalkmasıdır. Çalışmaya katılan grup yönlendiricilerinin yüzde 15’i (11 kişi) bu etki kategorisinden söz etmektedir.

[...] hem erkeklerin hem de kadınların “kadının insan hakları” konusuna karşı ne kadar duyarsız veya önyargılı olduklarını görmeme sebep oldu. Bu önyargıları kendi çevremden başlayarak değiştirmem gerektiğine karar verdim.

Ankette grup yönlendiricilerinin kadın cinselliği ve doğurganlık hakları konularına ilişkin bilgi ve farkındalıkları sorgulanmıştır. Tablo 40’ta görüldüğü gibi, grup yönlendiricilerinin neredeyse tamamı bu alanlarda kazanımlar bildirmiştir.

Tablo 40. Bilgi sahibi olma ve farkındalık – Kadın cinselliği ve doğurganlık hakları

KİHEP’e katılmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Doğurganlık haklarım hakkında daha fazla bilgi edinmemi sağladı.	%3	%28	%69
Kendi cinselliğim hakkında daha bilinçli olmamı sağladı.	%7	%30	%63
Kadınların cinselliği ve doğurganlık yeteneklerinin hükümet politikalarını ne şekilde etkilediğiyle ilgili bilgimi artırdı.	%1	%9	%90

STK kökenli grup yönlendiricileri doğurganlık haklarıyla ilgili edinilen yeni bilgiler konusunda SHÇEK’e bağlı çalışan grup yönlendiricilerine kıyasla daha fazla etki bildirmiştir.²⁸

Açık uçlu sorulardan elde edilen cevaplar bilgi sahibi olma ve farkındalık başlığındaki sayısal sonuçların önemini desteklemektedir. Anketteki açık uçlu soruya cevap veren grup yönlendiricilerinin yüzde 29’u (20 kişi) programın kendileri üzerindeki önemli etkilerinden birinin yasal haklar konusunda kazanılan bilgiler ve eğitimlerdeki kadın bakış açısı olduğunu özellikle belirtmiştir.

²⁸ $F=4.59, p<.04$.

Program sayesinde (toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadına karşı şiddet ve şiddete karşı stratejiler gibi) zaten bildiğim konulardaki farkındalık düzeyim arttı. Ayrıca kanunlar konusunda nispeten az olan bilgilerimi geliştirerek medeni kanun ve anayasal haklar konusunda yeni bilgiler edindim.

5.2.2. Duygu ve yaklaşımlar

Bilgi sahibi olma ve farkındalık kategorilerinde olduğu gibi, duygu ve yaklaşımlara ilişkin sorgulanan ifadelerde de grup yönlendiricilerinin neredeyse tamamı olumlu etkiler bildirmiştir.

Grup yönlendiricilerinin hemen hepsi KİHEP'ten sonra **kadınlarla daha fazla dayanışma içinde** hissettiklerini belirtmektedir; bu durum, katılımcılardan alınan sonuçlara benzer düzeydedir. Dayanışma duygusunun “oldukça” arttığını bildirenler arasında en yüksek sonuçlar on veya daha fazla KİHEP grubu yürütmüş grup yönlendiricilerinden gelmiştir.

Açık uçlu soruya cevap veren grup yönlendiricilerinin yüzde 22'si (15 kişi), programın kendileri üzerindeki önemli etkilerinden birinin kadınlarla dayanışma duygusunun artması ve kadın örgütlenmelerinin önemini farketmek olduğunu ifade etmişlerdir. Yazılı cevaplardan örnekler:

Eskiden yaşadığım olumsuzlukların sistematik baskıdan ziyade kişisel sorunlarımdan kaynaklandığını ve bu sorunlarla kendi kendime başa çıkmam gerektiğini düşünürdüm. Durumun birey olarak beni aştığını ve bu sorunlardan çoğunun aslında ülke sorunları olduğunu ancak eğitimden sonra görebildim. Tek başıma değil, kadınlar olarak hep birlikte hareket etmemiz gerektiğini anladım.

Bazı şeylere sürekli itiraz eden ve reddeden bir kadın olarak, sorunların çözümünde grup bilinci ve birlikte hareket etmenin ne kadar önemli olduğunu fark ettim. Kadınların değişime ve yeniliğe ne kadar açık olduklarını gördüm.

Katılımcılardan elde edilen sonuçlara benzer şekilde, grup yönlendiricileri de KİHEP'in kendileri hakkındaki duyguları üzerinde olumlu etkileri olduğunu bildirmektedir. Tablo 41'de görüleceği gibi, anket sonuçları grup yönlendiricilerinin yaklaşık yarısının özgüven, kendilerine verdikleri değer ve cesaretlerinin “oldukça” arttığını göstermektedir.

Tablo 41. Eğiticinin kendisi hakkındaki duyguları

KİHEP'e katılmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Genel anlamda özgüvenimin artmasını sağladı	%6	%43	%51
Daha cesur olmamı sağladı	%7	%45	%48
Kendime daha fazla değer vermemi sağladı	%6	%32	%62

Bu sonuçlar, KİHEP'e katılmanın neden olduğu “en önemli değişim”in ne olduğu sorusuna grup yönlendiricilerinin verdiği cevaplarda da ortaya çıkmıştır. Ankete katılanların yüzde 23'ü (16 kişi)

açık uçlu soruya verdikleri cevaplarda kendilerini daha iyi veya daha güçlü hissettiklerini söylemektedir. Bir grup yönlendiricisi şöyle yazmaktadır:

Daha güçlü bir kadın haline gelmeme ve kadınların güçlenmesine destek olmak için daha fazla çalışmama olanak verdi.

Bu soruyu cevaplayanların yüzde 6'sı (11 kişi) KİHEP'e katılmanın özgüvenlerini artırdığını ifade etmiştir. Örneğin:

Özgüvenim arttı. Duygularımın farkına vardım ve ne istediğimi anladım. İstediklerimin hepsini yerine getiremesem de, zaman içinde bazı şeyleri çözümlerim.

5.2.3. Beceriler

Raporun daha önceki bölümlerinde ifade edildiği gibi, sorun belirleme ve sorun çözme, dönüştürücü öğrenme yaklaşımının bakış açısı dönüşümü süreçleriyle ilişkilendirilebilir. Katılımcı anketinde olduğu gibi grup yönlendiricisi anketinde de grup yönlendiricilerine, hayatlarındaki sorunları belirleme ve çözme gibi konularda kendilerinde olumlu gelişmeler gözlemleyip gözlemedikleri ve eğer öyleyse bu gelişmelerde KİHEP'in katkısının ne düzeyde olduğu sorulmuştur. Tablo 42'de görüleceği gibi, grup yönlendiricilerinin en az yüzde 85'i, problem çözümüne ilişkin becerilerde kazanımlar bildirmiştir.

Tablo 42. Grup yönlendiricilerinin sorunu belirleme ve çözme becerileri

KİHEP'e katılmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Hayatımdaki sorunları farketmemi sağladı	%9	%47	%44
Hayatımdaki sorunları çözebilmeme yardımcı oldu	%15	%50	%37
Çevremdeki başka insanların sorunlarını çözebilmeme yardımcı oldu	%1	%31	%68

Grup yönlendiricilerinin açık uçlu sorulara verdikleri cevaplarında ortaya çıkan ve kapalı uçlu sorulara yansımayan bir etki de iletişimle ilgilidir. Anketi tamamlayan grup yönlendiricilerinin yüzde 13'ü (9 kişi) açık uçlu soruya verdikleri cevaplarda iletişim ve kendini ifade etme becerilerini geliştirdiklerini belirtmektedir.²⁹

KİHEP, kendimi ifade etmemi, haklarımı talep etmemi ve her şeyden önemlisi, danışanlarıma daha net cevap vermeme sağladı.

Grup yönlendiricilerinin yüzde 12'si (8 kişi) sorgulayıcı kadın bakış açısını hayata geçirme becerilerinde artış bildirdi. Anketten alınan örnek bir alıntı:

²⁹ Katılımcı anketine kendini ifade ile ilgili bir soru konulmuş olmasına karşın, eğitici anketinde böyle bir soru yoktur.

“Kadın bakış açısı” kavramını içselleştirdim. Her şeye kadın gözüyle bakmak, eleştirme, sorgulama ve en önemlisi, talep etme becerisi....

5.2.4. Aile üyeleriyle ilişkiler ve aile içi şiddete dair davranış ve eylemler

Anketi tamamlayanların yüzde 95’ten fazlası eğitimin sonrasında **potansiyellerini gerçekleştirdiklerini** ve bu kişilerin yüzde 60’ı bu süreçte KİHEP’in kendilerine “oldukça” yardımcı olduğunu düşünmektedir.

Grup yönlendiricilerinin yaklaşık yüzde 90’ı aile ilişkilerinin daha iyi olmasına KİHEP’in katkıda bulunduğunu söylemektedir. Öte yandan ankete cevap veren grup yönlendiricilerinin üçte birinden fazlası programa katılmanın aile içindeki çatışmaları artırdığını söylemektedir, ancak bu çatışma oranı katılımcıların ifade ettiği kadar yoğundur (Bkz. Tablo 13).

Table 43. Grup yönlendiricilerinin aile üyeleriyle ilişkilerine dair davranış ve eylemleri

KİHEP’e katılmam...

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Aile üyeleriyle daha iyi ilişkiler kurmamı sağladı	%16	%55	%30
Ailemle daha fazla çatışma yaşamama neden oldu	%66	%26	%8

Evli olan grup yönlendiricileri bekar olanlara kıyasla daha fazla kazanım bildirmiştir.³⁰ Görüşmelerden bazı örnek alıntılar:

KİHEP eğitimine katıldığım sıralarda şimdiki eşim henüz erkek arkadaşımdı. KİHEP daha demokratik bir aile hayatı oluşturmama yardımcı oldu. (İstanbul’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Daha önce geleneksel aile yapısının neden olduğu eşitsizliklerin farkında değildim ve ailem, yetiştirilme şeklim ve evliliğimle ilgili her şeyi sorgulamaya başladım... Oğlumu sadece bir oğlan çocuğu veya erkek olarak değil, kendi kendine yetebilen bir birey -bir insan- olarak yetiştirmeye çalışıyorum. (Ankara’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Kızımın gerçekten akıllı ve kendine yeten bir birey olması için çok çalışıyorum. Evde, kocam entelektüel ve demokrat biridir. Dolayısıyla evde birbirimizi üzmeden, kırmadan, daha demokratik bir ilişki oluşturmaya çalışıyoruz. Dışarıdan insanlar “harika bir kocan var!” diyorlar. Ve kadın bakış açısına sahip de olsak, bu kocanın harika olmasını sağlamak kolay değil. (Antalya’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Eğitici eğitimine katılmamış olsaydım nasıl biri olurdu bilmiyorum ama yeni dikkat ettiğim bir şey, mesela oğluma hikayeler okurken, kadının kurban, erkeğin de kahraman olmayacağı biçimde değiştirdiğimi fark ediyorum. Bu, yani kalıplaşmış rolleri

³⁰ $F=6.87, p<.01$.

sorgulamak, gruplarda da vurguladığımız bir şey. (İstanbul’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

KİHEP’in temel amaçlarından biri de Türkiye’de kadına karşı şiddet sorununu ele almaktır. Ankette grup yönlendiricilerine KİHEP’e katılmadan önce fiziksel, ekonomik veya duygusal şiddet yaşayıp yaşamadıkları ve eğer yaşadılarsa, grup yönlendiricisi eğitimini tamamlamalarından sonra bu şiddetin düzeyinde bir değişiklik olup olmadığı sorulmuştur.

Herhangi bir şiddet türü için katılımcıların en az yüzde 80’i, şiddetin azaldığını veya sona erdiğini ifade etmektedir.

Ankette, grup yönlendiricilerinden sadece biri, grup yönlendiricisi eğitimine katılmadan önce evinde **fiziksel şiddete** maruz kaldığını belirtmiştir. Bu grup yönlendiricisi (eğitmeden sonra) şiddetin durduğunu ifade etmiştir.

Bir grup yönlendiricisi ile yapılan görüşmeden alıntı:

Bir keresinde, KİHEP’e katıldıktan sonra, kocam dışarı çıkmamı engellemeye yeltendi. Bana çok baskı yaptı ve her hareketimi kısıtlamaya çalıştı. Bunun, güçlenmenin ilk sonucu olduğunu ve evde yaşanan şiddeti artırabileceğini düşünüyorum. Ama programda kadına karşı şiddetle baş etme stratejilerini öğreniyoruz ki, bu çok önemli. Böyle bir tecrübe yaşadım ve buna getirdiğim çözüm, arkadaşlarımla dayanışma içinde olmak, onlardan güç almak ve kocama itiraz edip, hayır demek oldu... Bütün gruplarımda kendi tecrübelerimi paylaşıyorum çünkü (kadınlar) çoğunlukla bana imrenerek bakıyorlar – nasıl böyle yaşayabiliyorsun? Ben de onlara kendi hikâyemi anlatıyorum ki, kendileri de yaşamlarını değiştirebileceklerini görsünler. (Van’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Grup yönlendiricilerinin yüzde 31’i (27 kişi) KİHEP’e katılmadan önce evlerinde **duygusal şiddete** maruz kaldıklarını söylemiştir. Bu kişilerden sadece biri (%4) şiddetin aynen devam ettiğini belirtmiş, geri kalanı ya azaldığını (%63) ya da tamamen bittiğini (%33) söylemiştir.

Grup yönlendiricilerinin yüzde 14’ü (12 kişi) evde **ekonomik şiddete** maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Bu kişilerin çoğunun üniversite eğitimi, meslek sahibi kadınlar olduğu göz önüne alındığında, bu oranın düşük bir oran olmadığı söylenebilir. KİHEP’e dahil olmadan önce ekonomik şiddete maruz kaldığını söyleyenlerin yüzde 83’ü, KİHEP sonrasında ekonomik şiddetin ya azaldığını (% 33) ya da tamamen bittiğini (%50) belirtmiştir. Yalnızca bir grup yönlendiricisi maruz kaldığı ekonomik şiddetin aynen devam ettiğini, bir başka kişi ise arttığını ifade etmiştir.

5.2.5. KİHEP’in çalışma hayatı ve aktivizm konusunda davranış ve eylemlere etkisi

Grup yönlendiricilerinin tamamına yakını KİHEP’e katılımlarının profesyonel sorumluluklarını yerine getirme becerilerini artırdığını bildirmektedir.

Tablo 44. Grup yönlendiricilerinin davranışlarına etkisi – Çalışma hayatı

KİHEP’e katılmam...

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum

Mesleki çalışmalarında bana daha fazla motivasyon sağladı.	%1	%33	%66
Mesleki çalışmalarımı uygulama becerilerimi güçlendirdi.	%2	%31	%66
Mesleki çalışmalarımın diğer alanlarında da kadın bakış açısını uygulamama neden oldu.	%2	%17	%80
Çevremdeki insanların beni kadın hakları konusunda kaynak kişi olarak görmelerine yol açtı.	%1	%26	%72

Bugüne kadar yedi veya daha fazla KİHEP grubu yürüten grup yönlendiricileri, daha az sayıda grup açan yönlendiricilere oranla mesleki çalışmalarında motivasyon artışını daha yüksek oranda bildirmiştir.³¹ Daha çok grup açan grup yönlendiricileri ayrıca, çevrelerinde kaynak kişi haline gelme ve kadın bakış açısını mesleki çalışmalarının diğer alanlarında da uygulama başlıklarına dair daha yüksek etkiler kaydetmişlerdir.³²

Anketteki açık uçlu soruya verdikleri cevapta, grup yönlendiricilerinin yüzde 12'si (8 kişi) KİHEP'in mesleki çalışmalarında kadın bakış açısını uygulamalarına neden olduğunu ifade etmiştir. Bu kadınların çoğu kendi çevrelerinde kadın hakları konusunda kaynak kişi haline geldiklerini de ayrıca vurgulamıştır.

KİHEP Eğitici Eğitimine katılmam, mesleki kapasitemi artırdı. İşimi yapmamı kolaylaştırdı. Bana işimi yapabileceğim yeni alanlar açtı.

KİHEP sizi daha profesyonel hale getiriyor. Problem ilk çıktığında ve size gelen başvuruları doğru yerlere yönlendirmekte daha fazla beceri kazanıyorsunuz. Amirinizle konuşup tartıştığınız için kadınlarla ilgili politikaları da etkileyebiliyorsunuz.

KİH-YÇ bu etki değerlendirmesi kapsamında kadın hakları savunuculuğuna ilişkin, bir kadın örgütünde çalışmak da dahil olmak üzere -ancak bununla sınırlı kalmayan- bir dizi muhtemel etkiyi belirleme konusuyla özellikle ilgilenmektedir. Dolayısıyla anketi cevaplayan KİHEP katılımcılarının (hem eğitim alanlar hem de grup yönlendiricileri için) kendi çevrelerinde kadın hareketine ve kadın haklarına destek vermeye ilişkin değişimleri gözlemlemeyi amaçlayan ifadeler dahil edilmiştir.

Tablo 45'de görüldüğü gibi, grup yönlendiricilerinin çoğu KİHEP'in bir sonucu olarak bir kadın örgütüne katıldıklarını, Türkiye'deki kadın hareketine dahil olduklarını ve/veya genel olarak siyasi anlamda daha aktif olduklarını belirtmektedirler

Tablo 45. Grup yönlendiricilerinin davranışlarına etkisi – Kadın hakları konusunda aktivizm

KİHEP'e katılmam...

³¹ $F=2.79, p<.03$.

³² $F=3.40, p<.01; F=3.74, p<.01$.

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Mevcut bir kadın örgütüne aktif olarak katılmama yol açtı.	%40	%38	%22
Program Türkiye’deki kadın hareketinin etkinlikleriyle daha fazla ilgilenmeme katkıda bulundu (örneğin toplantı düzenlemek, dilekçelere katılmak)	%16	%40	%44
Mevcut (ama ille de kadın hakları konusunda çalışmayan) bir örgütün çalışmalarına daha fazla katılmamı sağladı.	%37	%41	%22
Yeni bir örgüt veya dernek kurmama yol açtı.	%69	%19	%12

Bu sonuçlar, KİHEP katılımcı anketlerinde elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında (Tablo 21 ve 22), hem grup yönlendiricileri hem de katılımcıları için KİHEP sonrasında mevcut bir kadın örgütüne katılma oranlarının yakın düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak diğer aktivizm başlıklarında grup yönlendiricileri katılımcılara oranla daha yüksek kazanımlar bildirmiştir.

Halihazırda bir STK ile bağlantısı olan grup yönlendiricileri, mevcut bir kadın örgütüne katılma konusunda daha yüksek kazanımlar kaydetmiştir.³³

Kadın sorunlarına yönelik çalışmaları takip etmek, buradan yapılabilecek bir şey varsa kadınları örgütlemek ve kız çocuklarını bu bakış açısıyla eğitmek benim felsefem haline geldi. (anketten alıntı)

Ben sendika üyesiyim. Daha önce böyle bir ihtiyaç hissetmemiş olmama rağmen sendikada bir kadın sekreteryası kurulması için çok çalıştım. Derneğimizde kadın sorunlarına ilişkin faaliyetlerde bulundum. Feodal yapıyı yıkmak için her alanda çok çalışıyorum. (Antalya’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

6.0. KİHEP’İN İŞBİRLİĞİ YAPILAN KURUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

KİH-YÇ’nin kamu ve sivil sektörlerdeki kurumlara katkısı başlıca iki kanaldan gerçekleşmektedir: Bu kurumlarda çalışan kadınların KİH-YÇ’nin yürüttüğü KİHEP grup yönlendiriciliği eğitimini tamamlayarak konuya ilgili kapasitelerini artırmaları ve bu kurumlardan hizmet alan kadınların (ya da başka şekilde ulaştıkları yararlıcı gruptaki kadınların) düzenli yapılan KİHEP grup çalışmalarına katılmaları.

KİH-YÇ’nin Türkiye genelinde gelişmiş ve yaygın bir ağı bulunmaktadır. Özellikle de Türkiye’deki kadın STK’lar ile ilişkiler –KİHEP katılımcılarınca kurulan çok sayıda örgüt dahil- yıllık raporlarda etraflıca belgelenmiştir. Bu bölümde (KİHEP’in) işbirliği yapılan kurumlar üzerindeki etkilerinin, grup yönlendiricilerin, kurum yöneticilerinin ve sınırlı sayıda katılımcının gözünden değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

³³ $F=4.26, p<.04$.

Etki değerlendirme çalışması, 13 yıldır sürmekte olan işbirliği sonucu SHÇEK'e bağlı merkezler ve KİHEP eğiticisi kurum çalışanlarının gerçekleştirdikleri faaliyetlerde kadın bakış açısını ne kadar içselleştirdikleri ve kurum içerisine ne şekilde yaydıklarını incelemiştir. Çalışma ayrıca, işbirliği yapılan üç kurumda düzenlenen pilot eğitimlerin ilk sonuçlarına da bakmıştır. Bu kurumlar şunlardır: Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşad Bürosu, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Ankara Bürosu ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Kurumu (İŞKUR).

Bu bölümde KİHEP'in sözü geçen kuruma uygunluğu ve kattığı değer konusunda üst düzey yöneticilerin görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşler, bu kurumlarda çalışan veya pilot projelerde aktif rol alan KİHEP grup yönlendiricilerinin düşünceleriyle desteklenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşad Bürosu ile ilişkilere dair değerlendirmelere KİHEP'e katılan az sayıda vaizenin görüşleri de dahil edilmiştir.

6.1. Programın Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü üzerindeki etkisi

KİH-YÇ ile SHÇEK arasındaki ilk işbirliği, dezavantajlı bölgelerde faaliyet gösteren Toplum Merkezlerinde yürütülen çalışmalarla başlamıştır. Bu ortaklık Aile Danışma Merkezleri ve Kadın Sığınakları gibi SHÇEK'e ait diğer birimlerde de devam etmiştir. Bu işbirliği çerçevesinde KİHEP 2011 yılı itibarıyla 46 ilde 85 toplum merkezinde uygulanmıştır ve KİH-YÇ'nin grup yönlendiricisi eğitimine katılan sosyal hizmetler personeli iş tanımları gereği KİHEP grupları açma ve yürütmekle sorumludur.

Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Müdür Yardımcısı kendisiyle yapılan görüşmede SHÇEK'in kamusal görevinin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddetin azaltılması çalışmalarıyla yakından ilgili olduğunu ve Meclis'teki değişiklikler ve yasal reformların da gösterdiği gibi, son yıllarda Türkiye'de bu yönde olumlu bir değişim kaydedildiğini ifade etmiştir.

Müdür Yardımcısı, dairesinin 1998 yılından beri KİH-YÇ ile işbirliği yapıyor olmasından dolayı "çok gurur duyduğunu" ve bunun "bir STK ile yaptıkları en uzun soluklu işbirliği" olduğunu belirtmiştir. Devlet-STK işbirliğine olanak veren protokol 2007 yılında 10 seneliğine uzatılmıştır.

Uzun süredir çalışan çok sayıda grup yönlendiricisi, zaman içinde KİHEP'in SHÇEK üzerinde yaptığı ülke çapındaki etkileri görebilmektedir. Çanakkale'den bir grup yönlendiricisi kendisiyle yapılan görüşmede şöyle demektedir:

Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün bu konuların nasıl ele alınacağına ilişkin bakış açısının da, ulusal düzeyde değiştiğini düşünüyorum. KİHEP uzun dönemli bir bakış açısı gerektirdiğinden bizlere nefes alabileceğimiz profesyonel bir alan açtı, bilgi sağladı ve yönelebileceğimiz bir amaç sağladı.

Çanakkale'de çalışan bu grup yönlendiricisine göre, bundan on sene önce SHÇEK'in kadınlarla çalışmak ve onları güçlendirmek gibi belirlenmiş bir hedefi veya politikası yoktu. KİHEP bu tür konuların tartışılabileceği bir ortam yarattı. Grup yönlendiricileri ve KİHEP koordinatörü kurulan bu ilişkinin benzersiz ve uzun süreli olmasının yanı sıra SHÇEK'in "aile odaklı" veya "çocuk odaklı" programlarına ek olarak artık "kadın odaklı" programları da gündeme getirmesini sağlayan etkisinin altını çizmektedirler.

Sosyal Hizmetler Genel Müdür Yardımcısı, KİHEP'e duydukları güvenin bir göstergesi olarak, programı diğer kamu kuruluşlarına da önerdiklerini ifade etmektedir. Örneğin, Ankara'da 2008 yılında düzenlenen KİHEP bölgesel ağ toplantısına, daha sonra işbirliği yapılan Diyanet İşleri

Başkanlığı Aile İrşad Bürosu ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gibi devlet kurumlarından temsilciler de davet edilmiştir.

İstanbul'da çalışan bir grup yönlendiricisi, KİHEP'in yerelde başarıyla sürdürüldüğünü çünkü tek seferlik bir eğitim değil, uzun soluklu bir program olduğunu dile getirmiştir:

19 yıldır kadınlarla çalışıyorum ama evlerdeki, mahallelerdeki kadınlara ulaşabilen tek program KİHEP. Diğerleri bir günlük konferanslar, seminerler, paneller düzenliyorlar. Ama KİHEP 16 hafta sürüyor ve bir mahalleye veya gecekondü bölgesine girdiğinde, artık orada kalıyor. Devamlılık bakımından ele aldığımızda, Türkiye'de kadınlara yönelik tek program (KİHEP).

Etki değerlendirme çalışmasının sonuçları, KİHEP ile ilişkilerini sürdüren ve gruplar açmaya devam eden grup yönlendiricilerinin, kendi çevrelerinde kaynak kişi haline gelerek ve kadın bakış açısını mesleki çalışmalarında da uygulayarak program hedeflerini kendi hayatlarındaki diğer alanlara da yansıttıklarını ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu durum KİH-YÇ'nin SHÇEK'e bağlı çalışan grup yönlendiricilerini zaman içinde ne kadar motive ettiği ve desteklediği, sadece KİHEP çalışmalarını yürütmenin kısa süreli sonuçları açısından değil, grup yönlendiricilerinin genel olarak kendi çevrelerinde ve mesleki yaşamlarında kadınları ve kadın haklarını desteklemeleri açısından da önemlidir.

SHÇEK Genel Müdür Yardımcısı, kadınlarla çalışmanın personelinin yerelde daha fazla aile üyesine ulaşmasına olanak verdiğini ifade etmektedir:

Bir kişiye ulaştığımızda, tüm aileye ulaşmış oluyorsunuz. Örneğin biz 7 bin 500 kadına ulaştığımızı söylüyoruz ama bu kadınların 3, 4, hatta 5 kişilik ailelerde yaşadıkları düşünülürse, programın ulaştığı kişi sayısını bulmak için bu 7 bin 500 sayısını 3'le, 4'le, 5'le çarpmanız lazım.

Aile Hizmetleri Şube Müdürü'ne göre:

Halka ulaşma ve kadın bakış açısını yaygınlaştırma stratejisi ve çabalarımızın tümü, bu işbirliğinin sonuçlarının bir parçası.

SHÇEK'in (1995-2010 yılları arasında görev yapan) eski Aile Hizmetleri Şube Müdürü'ne göre KİHEP bir "koruyucu hizmettir":

KİHEP alan kadınlarla almayan kadınlar çok farklı. Keşke kadın sığınaklarında çalışan bütün kadınlar KİHEP'e katılsa... Bu kadınlarla çalışan KİHEP grup yönlendiricileri "Bu kadın güçlenmeye açık ve kendi kararlarını verebilir" diyorlar. Ve bu da kurum politikalarının bakış açısını belirliyor.

SHÇEK Toplum Merkezleri Şube Müdürü, KİHEP'li kadınların bakış açısının işlerini nasıl etkilediğini şöyle tarif etmektedir:

Şiddet mağduru kadınlara geleneksel hizmetler verme anlayışının ötesine geçtik. Onları kurban olarak kabul etmiyoruz, (zaten) hakları olan bir hizmeti sunduğumuzu biliyoruz. Bu yeni bir bakış açısı... Ayrımcılığın farkına varma ihtimali taşıyan, feminist bir bakış açısı.

Tablo 46'da görüldüğü üzere, grup yönlendiricilerinin yüzde 90'dan fazlası, KİHEP'e katılımın kurum hizmetlerine olan talebi artırdığını, kadınları ilgilendiren konularda diğer kurumlarla daha

fazla işbirliği yapılmasına önayak olduğunu ve kadınların sorunları konusunda kurumdaki hassasiyeti yükselttiğini söylemektedir.

Tablo 46. KİHEP'in program ortağı kurumlar üzerindeki etkileri

KİHEP'e katılmam....

İFADELER	Hiç katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Oldukça katılıyorum
Kurumumun/örgütümün çalışmalarında kadın konularına daha duyarlı yaklaşılmasını sağladı.	%7	%28	%65
Kurumumun/örgütümün sağladığı hizmetlere yönelik talebi artırdı	%7	%46	%48
Kurumumun/örgütümün kadın konularında çalışan başka örgütlerle işbirliği yapmasını sağladı.	9%	43%	48%

Bu sonuçlar, KİHEP'in SHÇEK'e bağlı merkezlerde politika ve diğer faaliyetleri etkilediği fikrini desteklemektedir.

Etki değerlendirme çalışması kapsamında görüşülen 14 grup yönlendiricisinden 11'i SHÇEK personelidir ve KİHEP ile kurumlarının faaliyetlerinin etkisine dair çok sayıda sonuç paylaşmışlardır. Görüşmelerden bazı alıntılar:

KİHEP çalışma tarzımızı ve sığınakta kalan kadınlara yaklaşımımızı bütünüyle yeniden yapılandırdı... Daha önce Ankara'daki sığınma evlerindeki hizmetler yapılandırılmamıştı. Kadınlar buraya geliyordu ve her şey rastgele yapılıyordu. Şimdi kadınla birlikte oturuyor ve bu noktadan sonra ne yapacağını birlikte planlıyoruz. Geçmişte olduğu gibi onun adına kararlar alıp sonra da bunlara uymasını beklemiyoruz. Topluma katılmak ve hayatını yaşamak için kendi kararlarını almaya doğru yavaş yavaş yönlendiriyoruz. Bir tür itici güç oluyoruz. (Ankara'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Yaptığımız işle kadın bakış açısını bütünleştirdik. Kadınların yaşadığı şiddet, ekonomik bağımsızlığının olmaması, namus cinayetleri ve kadının ahlaki ile ilgili var olan önyargılar gibi konulara daha duyarlı yaklaşıyoruz. (İstanbul'da çalışan eğitici)

[KİHEP] toplum merkezinde verilen hizmetin kalitesini artırdı. Bu durum merkezin saygınlığını artırıyor ve verilen hizmetleri güçlendiriyor. (Antalya'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Bazı grup yönlendiricileri, meslektaşlarının kimi durumlarda bölgede yaşayanların muhtemel tepkisinden korktukları için KİHEP grubu açmaktan çekindiklerini ifade etmektedir. Ancak toplum merkezi "taşa tutulmayınca" ve toplum merkezindeki başka programlara katılan erkekler eşlerinin KİHEP gruplarına katılmasının aile ilişkilerini geliştirdiğini, çatışmayı azalttığını fark edince, bu grup yönlendiricileri de fikrini değiştirmektedir. Trabzon'da çalışan bir grup yönlendiricisi kendisiyle yapılan görüşmede, "KİHEP toplum merkezimizin işe yaramasına [programı uygulamamıza] yardım ediyor" demiştir.

Bazı grup yönlendiricileri ayrıca, KİHEP eğitimi vermenin toplum merkezinin saygınlığına katkıda bulunduğunu ve bazı durumlarda verdiklere hizmetlere duyulan talebi ve verilen desteği artırdığını ifade etmektedir.

Toplum merkezimizin ilkelerinden biri, bütün kadın personelin KİHEP eğitimi almasıdır. Hâlihazırda 15 kişi olan personelin dokuzu KİHEP eğitimine katılmıştır ve geri kalanı da halen eğitimdedir. Toplum merkezimiz bölgemizde kadına karşı şiddet konusunda “uzman” kabul edilmektedir. Bölgedeki muhtarlar, okullar, sağlık ocakları... Nerede bir kadına karşı şiddet olayı veya şüphesi baş gösterirse, kadınları toplum merkezine yönlendiriyorlar. Bunu sağlayan KİHEP’tir. (İstanbul’da çalışan bir grup yönlendiricisi)

İzmirlili bir grup yönlendiricisi, KİHEP eğitimleri düzenlemenin toplum merkezine ve sosyal hizmet uzmanlarına bölgedeki halkın gözünde prestij ve itibar kazandırdığını düşünmektedir. “Sosyal hizmet uzmanlığı mesleğinin toplumda daha iyi tanınmasını sağlıyor ve bu da iyi bir şey.” Ankaralı bir grup yönlendiricisi ise toplum merkezinde KİHEP eğitimleri vermenin, merkezin kadınların hayatının bir parçası ve rehberlik için başvurdukları bir yer haline gelmesine katkıda bulunduğunu ifade etmiştir.

Buradaki KİHEP eğitimine katılan kadınlar daha sonra toplum merkezini destekliyorlar. Toplum merkezi gönüllüsü oluyor ve merkezi güçlendirecek faaliyetler yürütüyorlar. (Kocaeli’nde çalışan bir grup yönlendiricisi)

Grup yönlendiricileri ve işbirliği yapılan kurumlar KİH-YÇ desteğinin, dernekten gelen ve derneğe giden bilgiler ve derneğin koordinasyon ve destek faaliyetleri de dahil olmak üzere, programın başarısında önemli bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Bu gözlem, daha önceki bölümde paylaşılan grup yönlendiricisi anketi sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. SHÇEK Aile Hizmetleri Şube Müdürü de, KİH-YÇ’nin verdiği desteğin programın sürdürülebilirliği açısından önemli bir faktör olduğunu söyle açıklamaktadır:

KİHEP uygulaması sona erdiğinde KİH-YÇ bize programın sürdürülebilirliğini sağlamamız için destek sunuyor. Uyguladığımız bütün programların takibinden biz sorumluyuz ama [KİH-YÇ’nin] materyal, düzenli toplantı ve diğer etkinlikler ile programın sürdürülebilirliğini sağlamakta bize yardımcı oluyor. Bunu yapmaktan zorlandığımız her durumda Derneği yanımızda buluyoruz. Dolayısıyla program etkinliğini hiç kaybetmiyor.

6.2. Programın Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrsad Bürosu üzerindeki etkileri

2009 yılında KİH-YÇ, Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrsad Bürosu işbirliği ile pilot bir proje gerçekleştirmiştir. Bu proje ile KİHEP’e katılan vaizeler ülke genelinde, genellikle camilerde Kuran kursları düzenleyen, din eğitimi almış, Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanlarıdır. İşbirliğinin amacı, vaizelerin ulaştıkları kadınlarla iletişimine ve verdikleri destek hizmetlerine kadın bakış açısı, hak temelli yaklaşım ve toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerini kazandırmaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Dairesi Başkanı kendisiyle yapılan görüşmede, aileyi bir arada tutan unsurun kadınlar olduğuna inandığını söylemiştir. Dolayısıyla ailenin güçlendirilmesi için, öncelikle kadınların güçlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Sadece kadınların haklarını öğrenmeleri gerektiğini değil, bu hakları nerede, nasıl ve ne zaman doğru bir biçimde kullanabileceklerini de bilmeleri gerektiğini söylüyoruz. Evde, toplumda veya çocuklarına ilişkin herhangi bir problemi sağlıklı bir şekilde çözmeyi

bilmeleri gerek. Bu yüzden, aileyi güçlendirecek herhangi bir bakış açısı, kadın haklarına öncelik vermek durumundadır.

Aile ve Dini Rehberlik Dairesi Başkanı, KİHEP eğitiminin vaizelerin sorumluluklarına hazırlanmasında yardımcı olduğuna inanmaktadır. KİHEP eğitimi öncesinde de üniversitelerin İlahiyat Fakülteleri'nden mezun olan vaizeler Aile İrşad Birimi aracılığıyla, aile içi şiddet, kadınları koruyan yasalar ve yasal mekanizmalar, ekonomik haklar ve iletişim gibi konularda tamamlayıcı seminerler düzenlemektedir. Ancak bu seminerler kapsamlı bir eğitim programından ziyade, genellikle misafir konuşmacılar davet etmek şeklindedir, KİHEP eğitimlerinden farklı olarak bu seminerler ailenin bir üyesi olarak kadına yönelik değil, aileyi bir bütün olarak güçlendirmeyi hedefleyen eğitimlerdir.

Aile ve Dini Rehberlik Dairesi Başkanı, programı “benimsediklerini” ve devam etmesini arzuladıklarını ifade etmektedir. Başkana göre, yereldeki kadınlara rehberlik edebilmek için, vaizelerin birçok konuda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bazı durumlarda, özellikle de kadınların hayatlarını nasıl yaşayacakları konusunda din ve geleneklerin önemli rol oynadığı kırsal bölgelerde kadınlar, kocaların/babaların koyduğu kısıtlamalar nedeniyle, kadınlara yönelik hizmetlerden faydalanamamaktadır. Vaizeler din eğitimi almış olmalarına rağmen, böyle durumlarda aile ilişkileri de dahil, kadınların bir dizi duygusal ve psikolojik sorununa yardımcı olamamaktadır.

Aile ve Dini Rehberlik Dairesi Başkanı, geçmişte vaizelerin kadınların dile getirdiği din dışı konularla ilgili kendisini aradıklarını ifade etmiştir. Ancak, Ankara’da çalışan KİHEP eğitimi almış vaizeler, dile getirilen kişisel sorunlara ilgili olarak hangi kamu görevlisi veya sivil toplum kuruluşuna haber verilmesi gerektiğini bilmektedirler. KİHEP eğitimi vaizelerin “karşılaşılan sorun neyse, gerekli işbirlikleri ve yönlendirmeleri yapmasına” olanak vermiştir.

Vaizeler, vaizelere eğitim veren KİHEP grup yönlendiricileri ve Aile ve Dini Rehberlik Dairesi Başkanı, kendileriyle yapılan görüşmelerde, KİHEP eğitimlerinde kazanılan hukuk bilgisinin çok değerli olduğunu vurgulamaktadır. Vaizeler, KİHEP’e katılmalarının temel sebebinin bu alanda daha fazla bilgi sahibi olmak ve kendilerine kişisel sorunlarını açan kadınlara daha iyi hizmet edebilmek olduğunu belirtmektedir.

Odak grup görüşmelerinden birinde bir grup vaize kendi KİHEP deneyimlerini paylaşmışlardır. Bu kadınlar, KİHEP’in özellikle kadınları ilgilendiren yasa ve hizmetler konusunda işlerine yaptığı katkıyı kabul etmektedirler. Gölbaşı toplum merkezinde düzenlenen KİHEP eğitimine katılan bir vaize şöyle demektedir:

İşimiz gereği kadınlarla yüz yüze geliyoruz. Bize birçok soru soruyorlar. Kadınlar, toplumun kanaat önderleri olarak bize daha çok güveniyor ve açıyorlar. Bu yüzden, mesela hukuki konulardaki sorularına “santıyorum” veya “duydum ki” şeklinde cevaplar vermektense, doğru bilgilerin ne olduğunu öğrenmek istedim. Özellikle kanunlar hakkında fazla bilgim yoktu, dolayısıyla bu kadınlara daha faydalı bilgiler verebilmeyi amaçladım.

Ankara yakınlarında çalışan ve vaizelere eğitim veren grup yönlendiricilerinden biri, KİHEP eğitiminden sonra bazı katılımcıları ile iletişimi sürdürdüğünü ve bu vaizelerin gayri resmi olarak danışmanlık verdikleri kişilerin sorunlarıyla ilgili kendisini aradıklarını ifade etmektedir. Dile getirilen başlıca üç sorun, kadına yönelik şiddet ve şiddeti durdurmanın yolları, ailevi sorunlar ve zorla evlendirmedir. Ailevi sorunlar, daha çok geleneksel aile yapısıyla ilgilidir, bunlar; “Anne-babamızı üzmeden nasıl bir değişim yaratabiliriz? Ailemizin mutluluğunu nasıl koruyabiliriz?”

gibi sorular olabilmektedir. KİHEP grup yönlendiricisine göre vaizeler danışanlarına destek olmak ve sorunlarını çözmek istemekte ancak bunu dini doktrinler çerçevesinde yapmaktadırlar.

Aile ve Dini Rehberlik Dairesi Başkanı kurum içi değerlendirmelerden yola çıkarak KİHEP'e katılmış vaizelerin daha özgüvenli ve başarılı olduklarına vurgu yapmaktadır:

...daha güçlenmiş, daha özgüvenli ve işlerinde daha başarılılar. Bu kadınlar teknik olarak Kuran hocası oldukları halde kadınlar her türlü sorunları için onlara geliyorlar. Dolayısıyla sadece hoca olmanın ötesinde bir işlevleri var. Kadınlar dini yönlendirmelerle yaşadıkları hayatı nasıl uyumlu hale getirebileceklerini öğrenmek için geliyorlar. Program vaizelerin işlerini daha iyi yapmalarına olanak verdi. Daha önce, kadının insan hakları konusundaki bilgileri yüzeyseldi –yanlış değildi ama yeteri kadar derin de değildi. Bu gelişince, onlar da daha iyi hizmet verebilir hale geldiler.

Vaizelerle yapılan görüşmeler KİHEP'in davranış ve eylemleri üzerindeki etkisini gösteren ancak sistematik olmayan kanıtlar ortaya koymuştur. (Örneğin) KİHEP'e katılan bazı vaizeler 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde Gölbaşı toplum merkezinde bir toplantı düzenlemiştir. Bir avukatın kadın hakları ve Türk Medeni Kanunu'nu anlattığı toplantıya yaklaşık 150 kadın katılmıştır.

Vaizelerle yapılan görüşmeler, KİHEP eğitiminin bazı vaizeler için sorgulayıcı kadın bakış açısını hayatlarında uygulamaya teşvik ettiğini düşündürmektedir. Gölbaşı grubundan bir kadın kendisinde meydana gelen kişisel bir gelişmeyi şöyle paylaşmaktadır:

Daha özgüvenli oldum. Bir anne ve eş olarak neler yapmam ve yapmamam gerektiğini anladım. Demek istediğim, kendime öncelikle ve her şeyden çok bir insan olarak değer vermeyi öğrendim.

Ankara grubundan bir başka vaize ise şöyle demektedir:

Toplumsal cinsiyete duyarlı çocuk yetiştirme bölümü özellikle çok önemliydi çünkü bugünün çocukları yarının kadın ve erkekleri olacaklar. Örneğin bugün kocalarıyla sorun yaşayan kadınlar gelecekte böyle sorunlarla karşılaşmayacak çocuklar yetiştirebilirler. Eğer koca hiç ev işi yapmıyorsa ve oğul bunu öğrendiyse, ileride kötü bir koca olacaktır. Kız çocukların yetiştirilmesinde ise, anneleri tarafından çocukken evden hiç çıkmadan yetiştirilen kızlar, kendi kendilerine yetemeyen, erkeğe bağımlı kadınlar haline geliyorlar. (Annelerin) bunu yapmaması lazım... Çünkü ev işi yapan erkeklerin (bu yüzden) cinsiyetlerini unutacaklarını hiç sanmıyorum!

Vaizelerin katıldığı KİHEP grubun yönlendiricisi, vaizelerin grup sürecinde kişisel olarak bazı şeylerin farkına vardıklarını gözlemlemiştir. Bazı vaizeler (aslında) müftü olabilecekleri halde hiç terfi ettirilmediklerinin; bazıları da erkek amirleri karşısında konuşmakta güçlük çektiklerinin farkına varmışlardır. Grup yönlendiricisine göre ekonomik haklar konusunu da vaizeler için aydınlatıcı olmuştur:

Bazıları kendi gelirlerini kendilerinin yönetmediğini ve daha önce bunun farkında olmadıklarını gördüler. Ayrıca bazıları da, eşlerden her ikisinin de çalışmasına rağmen satın alınan malların erkeğin adına kaydedildiğini fark ettiler.

Vaizeler kendi dini inançlarıyla KİHEP'in verdiği toplumsal cinsiyet eşitliği mesajının tutarlı olduğunu kabul etmektedirler. KİHEP grup yönlendiricisine göre bazı vaizeler cinsiyet ayrımcılığını dini inançları gereği zaten doğrudan reddetmektedir ve bu vaizeler yüksek ahlaki

değerleri olan bir hayat tarzına bağlı ve diğer kötülükler gibi cinsiyetçilik ve şiddete de müsamaha göstermeyen “entelektüel İslamcılar”ın varlığından haberdardır. Vaizlerle KİHEP grubu yürütenlerin ortak fikri Kuran hocalarının üniversite mezunu olmaları ve dini metinleri iyi bilmeleri, geleneklere dayanan değer yargılarıyla dini öğretilerden kaynaklananları ayırt etmelerine olanak vermektedir.

Vaizelere eğitim veren grup yönlendiricilerinden biri, insan hakları ilkeleriyle Kuran’ın öğretileri arasında dikkate değer bir örtüşme olduğunu ifade etmektedir. Birçok “hadisin” toplumsal cinsiyet eşitliği (ilkeleriyle) uyduğunu gözlemlemiş ve birkaç kadının ileride vaizelere verilecek KİHEP eğitimlerinde kullanılmak üzere bu hadisleri toplamaya gönüllü olduklarını belirtmiştir.

Ankara KİHEP grubundan bir vaize konuyla ilgili şöyle demektedir:

[Eğitimin] ele aldığı konuları önceden biliyordum ve bunlar pek çok yönden İslam ile örtüşüyor. Kadınlar din adına dışlanıyor veya kötüleniyor ama İslam’da bunun yeri yok. Bu sadece gelenek. Peygamber’in cahiliye dönemini ortadan kaldırmaya çalıştığı zamana geri dönmeye benziyor. Kadınlara, İslam’da kadınların eşit, güçlü ve erkeklerle aynı olduğunu anlatıyorduk. KİHEP’ten sonra artık Medeni Kanun’la ilgili sorularına da cevap verebiliyoruz.

Görüşmelerde, İslam dinine ait metinlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini benimsediği belirtilmesine rağmen vaizeler özellikle cinsellik ve doğurganlık haklarına ilişkin konularda çelişkiler yaşamıştır. Ankara’da çalışan bir grup yönlendiricisine göre bazı vaizeler eğitimde anlatılanlardan farklı olarak zinanın suç kapsamına alınmasını (ancak eskiden olduğu gibi sadece kadınlar için değil hem kadın hem de erkek için) ve kürtajın yasaklanmasını savunmaktadır. Vaizeler evlilik öncesi cinsel ilişkiye karşı çıkmaktadır, özellikle yaşı ilerlemiş bazı vaizelerin cinsel hazın varlığı ve bunun hak olarak algılanması konusunda bile kararsız oldukları görülmektedir.

Aile ve Dini Rehberlik Dairesi Başkanı, KİHEP eğitiminde bazı vaizeler arasında cinsellik ve doğurganlık haklarına ilişkin hassasiyetler oluştuğunu kabul etmektedir. Evlilik dışı cinsel ilişkiyi kısıtlamayan cinsellik modülü, Kuran’ın çizdiği, cinselliğe sadece evlilik içinde izin veren çerçeveye ters düşmektedir. Buna rağmen, vaizelerle yapılan görüşmelerde konuşulanlar, İslam öğretileriyle cinsellik ve doğurganlık hakları arasında potansiyel örtüşme alanları da olduğunu akla getirmektedir. Bunlardan biri, kadının kendi vücudu üzerindeki kontrol hakkı olabilir. Ankara KİHEP grubuna katılan vaizelerden biri kendisiyle yapılan görüşmede “Cinsel haklarla ilgili bölüm fazlasıyla bilgi verici ve faydalıydı” demiştir. Aynı KİHEP grubundan bir başka katılımcı ise cinsel haklarla ilgili bilgilerin kendi işine en çok yarayan alanlardan biri olduğunu düşünmektedir:

Cinsel haklar, özellikle de kadına bir eşya gibi bakan erkeklerin aksine, onu cinsel ilişkiye girmeme veya çocuk sahibi olmama hakkı olan bir insan olarak gören bakış açısı çok önemli.

6.3. Programın Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) üzerindeki etkisi

KİH-YÇ, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) işbirliği ile 2009-2010 döneminde bir pilot proje başlatılmıştır. Bu proje kapsamında İŞKUR tarafından verilmekte olan meslek edindirme kurslarına katılan kadınların aynı zamanda KİHEP eğitimleri alması sağlanmıştır.

Konuyla ilgili görüŖülen ILO Ankara BÜrosu direktÖrü, KİHEP'in, özellikle toplumsal ve kültürel kısıtlamalar yüzünden kadınların iş gücüne katılımının engellendiği bölgelerdeki kadınlara motivasyon ve beceriler kazandıracakını düşünmektedir.

Pilot proje kapsamında düzenlenen KİHEP eğitimleri, kadınların işgücüne katılımının sağlanması ve sürdürülebilmesi için kadınlara yasal okuryazarlık kazandırmayı ve kadınların güçlenmelerine destek olmayı amaçlamaktadır. Bu beklenti, KİHEP'i tamamlayan çok sayıda kadının işgücü piyasasına girdiğini veya geri döndüğünü ya da kendi işlerini kurduğunu gösteren 2004 KİHEP bağımsız değerlendirmesinin sonuçlarıyla da tutarlılık göstermektedir.

KİH-YÇ'nin ILO ve İŞKUR ile işbirliği "Türkiye'de Kadınlar İçin İnsana Yakışır İş İmkanları Sağlanması Yoluyla Cinsiyet Eşitliğinin Gerçekleştirilmesine Yönelik Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Projesi" kapsamında gerçekleşmiştir. İŞKUR, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermektedir. 2009 yılı itibarıyla İŞKUR'a bağlı 31 şubede düzenlenen meslek edindirme kurslarına 150 bin kişi katılmıştır. Kurslarda 18-40 yaş arası kadınlara mesleki eğitimler verilmektedir.

ILO ve KİH-YÇ arasında imzalanan protokol çerçevesinde varolan bu meslek edindirme kurslarına (16 yerine) genellikle 9 ila 11 oturumda verilen 10 ila 15 saatlik KİHEP eğitimi eklenmiştir. KİHEP eğitimcileri Ankara, Gaziantep ve Konya'da toplam 32 KİHEP grubu açmıştır. KİHEP'in bu uyarlanmış versiyonuna 720 kadın katılmıştır. Orijinal 16 haftalık programın 9 ila 11 haftalık oturumlara sığacak şekilde biraz kısaltılıp değiştirilmiş olması nedeniyle KİH-YÇ, katılımcılardan elde edilecek sonuçlara özellikle ilgi göstermektedir.

KİHEP'i 2009-2010 döneminde bu proje kapsamında tamamlayan 700'den fazla katılımcıdan 35'ine katılımcı anketleri gönderilmiş, bunlardan sadece 17'si anketi tamamlamıştır. Geri dönüş oranının düşük olması nedeniyle, niceliksel anket sonuçları, vaizeler örneğinde olduğu gibi, bu rapora dahil edilememiştir. Ancak, tamamlanan 17 anketten 15'inde eğitimin en önemli etkisini soran açık uçlu soruya cevap verilmiş ve bu sonuçlar analiz edilmiştir. Soruyu cevaplayan katılımcıların üçte ikisi KİHEP'in en önemli etkisinin bilgi kazanımı olduğunu ifade etmiştir. Bahsedilen bilgiler, diğer KİHEP katılımcılarında olduğu gibi ya genel anlamda kadını koruyan yasalar ya da Türkiye'deki yasal sistemin, mevcut mekanizmaların nasıl kullanılacağına ilişkindir.

KİHEP sayesinde kadın hakları konusunda daha fazla bilgi sahibi oldum. (Daha önce) bilmediğim çok önemli haklarımız olduğunu ve zor bir durumda ne yapmam gerektiğini öğrendim.

KİHEP kadınların haklarını öğrenmeme önayak oldu. Bu konuda hiçbir fikrim yoktu çünkü hiç böyle bir eğitim almamıştım. (Eğitim) ufkumu genişletti. Yeteri kadar olmasa da, artık bu konuda kendimi koruyabilir ve savunabilirim.

KİHEP'in "en önemli etkisi"ne ilişkin açık uçlu soruya cevap verenlerin dörtte biri ise, programın bir sonucu olarak özgüvenlerinin arttığını ifade etmiştir.

Kaybettiğim özgüvenimi yeniden kazandım. Karşılaşabileceğim her türlü engele rağmen iki ayağımın üzerinde durabiliyorum...

İçimde var olan gücün farkına vardım. (Program) bana hem bir kadın hem de bir anne olarak iki ayağımın üzerinde durabileceğimi gösterdi.

Bu niteliksel sonuçlar, tamamlanmış eğitimlerin katılımcıları üzerindeki etkisinin, anketi tamamlayan geniş katılımcı havuzundan alınan sonuçlarla, birçok alanda benzerlik taşıdığını düşündürmektedir. Ancak, ankete katılan proje katılımcılarının istatistiki olarak yeterli sayıda olmadığı göz önüne alındığında, KİHEP'in proje katılımcıları üzerindeki etkisi ile KİHEP'in genel katılımcı profili üzerindeki etkisinin karşılaştırılması mümkün olmamıştır.

İdeal durumda, projenin tamamlanmasından sonra katılımcıların iş bulma ve çalışmaya devam etme oranlarının da bu değerlendirmeye eklenmesi iyi olurdu, ancak ne ILO Ankara Ofisi ne de İŞKUR'da bu bilgiler mevcut değildir.

Pilot uygulama sonuçlarının değerlendirmesinde eksiklikler olmasına rağmen, proje çerçevesinde görüşülen tüm kurum yöneticilerinin projeye dair görüşleri olumludur. ILO Ankara Bürosu direktörü, bir yıl süren kadınları güçlendirme projesinin en “heyecan verici” ayağının KİHEP eğitimleri olduğunu söylemektedir. ILO'nun KİHEP eğitimlerini desteklediğini çünkü ILO Ankara Ofisi olarak kadınların işgücüne katılmak ve çalışmaya devam etmek üzere motive edilmesinde “güçlenme”nin çok önemli bir etken olduğuna inandıklarını ifade etmektedir. ILO Ankara Bürosu direktörü, aynı zamanda kendi ofisinin gerçekleştirdiği iç değerlendirmeye dayanarak da olumlu görüş bildirmiştir ve prensipte bu tür bir eğitimin devam etmesini ve belki de benzer bir projenin gençlere yönelik meslek kazandırma kurslarında uygulanmasını arzuladığını ifade etmiştir.

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Direktörü ise, kendisiyle yapılan görüşmede, kurumun kadınlara ulaşmasına fırsat veren bu pilot uygulamanın sonuçlarından memnun kaldığını ifade etmiştir. İŞKUR, kadınların işgücü piyasasına katılımını artırmayı arzulamaktadır ve kadınların işgücüne katılımının 2023 yılına kadar yüzde 50 oranına ulaşmasını hedeflemektedir. 2010 yılında yapılan bir Anayasa değişikliği ile pozitif ayrımcılık bir ölçüde yasalara girmiştir ve bu çalışmanın yapıldığı dönemde geliştirilme aşamasında olan Ulusal İstihdam Stratejisi'nin kadınların işgücüne katılımını artıracak stratejilere vurgu yapan ek bir politika belgesi olarak kullanılabilceği düşünülmektedir.

İŞKUR direktörü (programın uygulandığı) illerde yapılan özel görüşmelerde katılımcılardan edindiği resmi olmayan geri bildirimleri de (bizimle) paylaşmıştır. Bu geri bildirimler ikinci elden alınmış olsalar da, bazı katılımcıların iş ararken hissettiği ayrımcılığın direktör tarafından algılanmış olması enteresandır. (Direktör), kadın hakları ve ayrımcılık yapmamanın önemi konusunda farkındalığın artmasının gelecekte faydalı olabileceğini dile getirmiştir:

Kadınların iş piyasasına katılımları engellenmişti ve karar alıcıların desteğini sağlamak için nereye başvurmaları gerektiğini bilmiyorlardı. Ailelerinden ve çevrelerinden duyduklarına boyun eğiyorlardı. Daha önce iş piyasasına nasıl katılacaklarını, nereden bilgi alacaklarını, yeni istihdam düzenlemelerini ve Türkiye'de hangi kurumların iş kurmak isteyenlere yardım ettiğini bilmiyorlardı. Ev eksenli iş kurmaya teşvik edildiklerini açıkladılar. [Atölye çalışması]onlara nasıl iş bulacakları konusunda yeni fikirler de verdi.

6.4. Programın kamu çalışanları, yerel yönetimler ve sendikalar üzerindeki etkisi

KİHEP'in doğrudan yararlıcı grubu daha dezavantajlı koşullarda yaşayan kadınlardır. Öte yandan KİHEP 2002 yılı itibarıyla kadın polisler, kadın sağlık görevlileri, yerel yönetim çalışanları, STK çalışanları ve işçi sendikaları üyeleri gibi profesyonel gruplardan giderek artan sayıda kadına ulaşmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın bir parçası olarak yapılan görüşmelerde KİHEP grup yönlendiricileri, bir dizi meslek sahibi kadın grubunun yanı sıra muhtar ve kadın meclisi üyeleri gibi yerel yöneticiler tarafından da, kaynak kişi olarak seminer ve toplantılara davet edildiklerini bildirmişlerdir. Grup yönlendiricileri, KİHEP'in bu tarz eğitimler aracılığıyla SHÇEK dışındaki yerel kurumlarda da etkili olabileceğini düşünmektedirler. Görüşmelerde grup yönlendiricileri, KİHEP'in polis merkezleri, belediyeler ve işçi sendikalarındaki çeşitli etkilerine de değinmişlerdir.

KİHEP'in polis merkezleri üzerindeki etkisine dair alıntılar:

KİHEP'in etkisi, toplum merkezi dışında açtığımız bütün gruplarda da kendini gösteriyor. Örneğin diğer kamu kuruluşlarında, üniversitede ve kadın polis memurlarıyla gruplar açtık. Mesela polis memurları (üzerindeki etkisi) o kadar belirgindi ki, [eğitimden sonra]atanan yeni komiser çok etkilendi ve eğitimin devamı için bizimle irtibata geçti... Eskiden emniyette kadın polis memurları kadınlara iyi hizmet vermiyordu... Kadınlara aile içi şiddet şikayetiyle karakola geldiklerinde polis memurlarının doldurması gereken bir form var; (eskiden kadın polisler) sadece bu formları doldurup dosyalamakla kalırken, şimdi bu ilk başvuruyu alıp (gelen kadınların) ihtiyaçlarına cevap vermekte çok daha iyiler... KİHEP bakış açılarını ve verdikleri hizmetin kalitesini artırdı. (Antalya'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

Ankara'da kadın polislerle KİHEP grup çalışması yapılması daha önce çok "erkeksi" davranan kadın polisleri değiştirmekte çok etkili oldu –eskiden aile içi şiddet sonucu kendilerine başvuran kadınlara küfür edip bağırdıkları bile oluyordu. (Ankara'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

KİHEP'in işçi sendikaları üzerindeki etkisine dair bir alıntı:

Deniz İşçileri Sendikası'dan kadınlarla çalıştım. Kadınların genellikle büroda veya jeton satıcısı olarak çalıştığı ve sayılarının da çok az olduğu, çok ataerkil bir ortamdı. KİHEP'in uygulanmasını sendika istedi... (Eğitime) başlar başlamaz kadınlar iş yerinde cinsel taciz olaylarını ardı ardına anlatmaya başladılar. Kadınların hiçbiri bu konuyu daha önce dile getirmemişlerdi çünkü işlerini kaybetmekten korkuyorlardı. KİHEP eğitiminden sonra kadınlar son derece demokrat bir adam olan sendika başkanıyla oturup konuştular ve bir kadın komisyonu kuruldu. (İstanbul'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

KİHEP'in belediyeler üzerindeki etkisine dair bir alıntı:

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde bir Kadın Koordinasyon Merkezi var ama adlarının bu olmasına rağmen özel olarak kadınlarla ilgili hiçbir şey yapmıyorlardı. Merkez direktörü -genç bir kadın- KİH-YÇ ile irtibat kurdu... Açılan KİHEP grubu yardım için (belediyeye) başvurulardan sorumlu 20 kadından oluşuyordu. Ancak (hizmet) elektronik formlar üzerinden dizüstü bilgisayarlar aracılığıyla yürütülüyordu. KİHEP'ten önce (yardım için başvuran) kadınların durumunu hiç sorgulamıyorlardı... Şimdi KİHEP'i personel eğitiminin bir parçası haline getirmek istiyorlar. (İstanbul'da çalışan bir grup yönlendiricisi)

İzmirli bir grup yönlendiricisi, KİHEP'in, SHÇEK dışında yerel kurumları da etkilediğini düşünmektedir. İzmir'deki belediyelerde çalışan yönetici, KİHEP katılımcılarının özellikle becerikli ve aktif olduklarını fark ederek, eğitimlerin tüm kadın meclisi üyelerine verilmesini

talep etmiştir. Grup yönlendiricisi, KİHEP’li kadınların bazı durumlarda yerel kadın meclisleri kurduklarını veya var olan meclislere katıldıklarını söylemektedir.

Elde edilen bu niteliksel verilerin sınırlı olmasına karşın, KİHEP’in kamu personeli, yerel yönetimler ve sendika çalışanlarının davranış ve eylemleri üzerindeki olumlu etkilerine işaret etmektedir. Bu grup bir alt kategori olarak katılımcı anketlerine dahil edilmemiş olsa da, tüm KİHEP katılımcılarından alınan sonuçların bilgi, davranış ve beceri kazanımında olumlu sonuçlar göstermiş olması, bu sonuçların kamu, yerel yönetim ve sendika çalışanları için de geçerli olacağını düşündürmektedir.

7.0. TEMEL BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KİHEP İÇİN STRATEJİK ÖNERİLER

7.1. Programın Katılımcılar Üzerindeki Etkilerine İlişkin Temel Bulgular

KİHEP’in katılımcılar üzerinde, bilgi sahibi olma ve farkındalık; duygu ve yaklaşımlar; beceriler; davranış ve eylemler gibi, araştırma kapsamındaki tüm alanlarda, net ve olumlu bir etkisi olmuştur. KİHEP eğitimini tamamlayan kadınların yüzde 90’dan fazlası Türkiye’deki yasal mevzuatta kadınları korumaya yönelik düzenlemeleri daha iyi anladıklarını ve bu düzenlemelerden yararlanabileceklerini; kendilerine daha fazla güvendiklerini ve cesaret kazandıklarını; diğer kadınlarla dayanışma duygularının güçlendiğini; ve etkin iletişim kurabilme, karar verme, sorunları belirleyip çözebilme gibi, hak talep etme yeteneklerini artıracak beceriler kazandıklarını ifade etmektedir.

Araştırma sonuçları, dönüştürücü bir eğitim programı olan KİHEP’in hedefleriyle tutarlılık göstermekte, kadınların kadın bakış açısını ve KİHEP’in kadınların güçlenmesine yönelik hedeflerini içselleştirdiğini ve bunları kendi hayatlarında doğrudan uygulamaya başladıklarını ortaya koymaktadır. Bu uygulamalar hem özel hem de kamusal alanları kapsamakta ve KİHEP’in eleştirel düşünme ve diyalog kurma süreçleri sayesinde kadınların yaşadıkları sorunları fark etmeye ve kendilerine yeni hedefler koymaya başladıklarını göstermektedir.

Programı tamamlayan kadınların yüzde 90’dan fazlası, özel alanda aile üyeleriyle ilişkilerinin daha iyiye gittiğini; aileyi ilgilendiren kararlarda daha fazla söz sahibi olduklarını; ve çocuklarını yetiştirirken toplumsal cinsiyet konusunda daha duyarlı davrandıklarını ifade etmektedir. Aile içi şiddete maruz kalan katılımcıların yüzde 85’i ise yaşadıkları şiddetin azaldığını ya da tamamen ortadan kalktığını belirtmektedir.

Kamusal alanda ise, programı tamamlayanların en az dörtte biri KİHEP sayesinde gelir karşılığında çalışma hayatına geri döndüklerini veya öğrenimlerine devam ettiklerini belirtmektedir. KİHEP’i tamamlayanların çoğu program sonrasında kadın hareketine katıldıklarını, bir kadın örgütünde aktif olarak yer aldıklarını, ve/veya çevrelerinde politik olarak daha aktif olmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Programı tamamlayanların neredeyse tamamı kendi çevrelerinde kadın hakları konusunda bilgi ve tavsiye istenilen kaynak kişi haline geldiklerini ifade etmektedir.

Programın katılımcılar üzerindeki bu yaygın ve etkileyici sonuçları, aşağıda sıralanan nedenlerle, özellikle dikkate değerdir:

- Sadece birkaç istisna dışında KİHEP eğitimini tamamlayan kadınların hemen hepsi programdan olumlu etkilendiklerini belirtmektedir.

- Bu sonuçlar kadınların KİHEP'e hangi yılda katıldığı, Türkiye'nin neresinde yaşadığı, grup yönlendiricisinin kim olduğu ve kişisel profil özelliklerinden bağımsızdır.
- Sonuçlar aynı zamanda, 2004 yılında yapılan bağımsız değerlendirimin sonuçlarıyla (her iki araştırmada da kullanılan sorular göz önüne alındığında) tutarlılık göstermektedir.

Alınan bu sonuçlar KİHEP'in Türkiye'de kadınları haklarını bilmek ve talep etmek üzere güçlendirecek bilgi, yaklaşım ve becerileri kazandırmada hem etkin olduğunu hem de sağlıklı işlediğini göstermektedir.

Bir başka dikkate değer nokta da, KİHEP'in kadınların hayatlarının özel alanlarında yarattığı etkilerin daha az eğitilmiş ya da ev dışında hiç çalışmamış kadınlar söz konusu olduğunda daha belirgin hale gelmesidir. Bu özel alanlar arasında, kadın hakları ve bu hakları koruyan yasalar (koruma kararı kullanımı da dahil) ile bu yasaları kendilerini korumak için nasıl kullanabilecekleri bilgisi; kendi cinselliklerini ve kadın olarak kendilerini keşfetme; kendine güven duyma, cesaret ve kişinin kendine verdiği değer artması sayılabilir. Bu kritik önemdeki bulgu, KİHEP'in Türkiye'de daha dezavantajlı konumda olan kadınları güçlendirdiği konusunda fikir vermektedir.

7.2. Programın Eğiticiler Üzerindeki Etkilerine İlişkin Temel Bulgular

Tıpkı eğitimi tamamlayan katılımcılarla ilgili bulgularda olduğu gibi, KİHEP'in grup yönlendiricileri üzerinde de, bilgi sahibi olma ve farkındalık, duygu ve yaklaşımlar, beceriler, davranış ve eylemler gibi anket ve görüşmelerle araştırılan her alanda belirgin ve olumlu bir etkisi olmuştur. Grup yönlendiricilerinin neredeyse tamamı KİHEP sayesinde kadın hakları ve kadınları koruyan yasal mevzuat konusundaki bilgilerini geliştirdiklerini belirtmektedir. Eğiticilerin yüzde 90'dan fazlası, doğurganlık hakları, kadın cinselliği ve bu konudaki devlet politikaları ile ilgili bilgilerinin arttığını belirtmiştir. Ayrıca eğiticilerin büyük çoğunluğu, KİHEP'in bir parçası olmanın kendilerini daha güvenli ve cesaretli hale getirdiğini; diğer kadınlarla dayanışma duygularını artırdığını ve KİHEP sayesinde, etkin iletişim kurabilme, karar verme, sorunları belirleyip çözebilme gibi, hak talep etme yeteneklerini artıracak beceriler kazandıklarını ifade etmektedir.

Araştırma, grup yönlendiricilerinin kadın bakış açısını, KİHEP grup çalışmaları dışında profesyonel yaşamlarında da koruduklarını göstermektedir. Anketlerde neredeyse bütün grup yönlendiricileri, KİHEP uygulamalarının iş motivasyonlarını yükselttiğini ve meslek hayatındaki çalışma becerilerini geliştirdiğini ifade etmektedir.

Bu sonuçlar, aşağıda sıralanan nedenlerle, özellikle dikkate değerdir:

- Sadece birkaç istisna dışında grup yönlendiricilerinin hemen hepsi KİHEP'ten olumlu etkilendiklerini bildirmektedir.
- Bu sonuçlar grup yönlendiricilerinin KİHEP eğitici eğitimine hangi yılda katıldıkları, kaç tane KİHEP grubu açtıkları, hangi kurumda (SHÇEK, STK veya diğer) çalıştıkları ve kişisel profil özelliklerinden bağımsız olarak alınmıştır.

Bugüne kadar yedi ve üzeri sayıda KİHEP grubu açmış grup yönlendiricileri, KİHEP'in meslek hayatlarındaki motivasyonu artırdığına ve diğer kadınlarla dayanışma duygularını güçlendirdiğine daha fazla vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bazı grup yönlendiricileri için KİHEP grup çalışmalarına devam etmek, kişisel olarak edindikleri faydaları yansıtmakta ve pekiştirmektedir.

7.3. Programın İşbirliği Yapılan Kamu Kurumları Üzerindeki Etkilerine İlişkin Temel Bulgular

Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü yöneticileri ve buraya bağlı olarak çalışan grup yönlendiricileri ile yapılan görüşmeler, uzun süredir KİH-YÇ ile işbirliği halinde çalışmanın, kurumun sağlıklı bir aile yapısı ve çocuklar yararına diğer faaliyetlerini de güçlendiren “kadın odaklı” bir dizi uygulamaya önyak olduğunu göstermiştir. Sosyal Hizmetler Genel Müdür Yardımcısı’na göre bu işbirliği, yasal mevzuatta yapılan değişiklikler, kadına yönelik şiddeti azaltma ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama çalışmalarında kurumun elini güçlendirmiştir. Genel Müdür Yardımcısı 1998 yılından beri KİH-YÇ ile işbirliği yapmaktan “gurur duyduklarını” belirtmekte, “Bu bizim bir STK ile en uzun süreli işbirliğimiz” demektedir.

Grup yönlendiricilerine göre KİHEP’in sahada uygulanmaya başlaması, toplumsal düzeyde konuyla ilgili faaliyet ve politikaların oluşturulması ve uygulanmasında da etkili olmuştur. Eğiticilerin yüzde 90’dan fazlası KİHEP sayesinde, SHÇEK’in sunduğu hizmetlere ve kadımlarla ilgili konularda diğer kurumlarla işbirliğine dair talebi artırdığını ve kurum içerisinde kadımların sorunlarıyla ilgili daha fazla hassasiyet kazanıldığını ifade etmektedir. Tüm bu bulgular, KİHEP’in, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’nün faaliyet, politika ve uygulamalarını olumlu yönde etkilediği fikrini desteklemektedir.

Devlet kurumlarındaki üst düzey yöneticilerin, KİHEP uygulamasına ilişkin KİH-YÇ ile kurulabilecek yeni işbirliklerine bakışı da oldukça pozitifdir. Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat Bürosu’nun, Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Bürosu’nun ve Türkiye İş Kurumu’nun (İŞKUR) yöneticileri kendi kurumlarının etkin işleyişinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadınların güçlendirilmesinin temel bir unsur olduğuna inandıklarını belirtmektedir. Bu yöneticilerin hepsi, gelecekte KİH-YÇ ile devam edecek işbirliği olasılığını yürekte desteklemektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat Bürosu, Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Bürosu ve Türkiye İş Kurumu ile işbirliği halinde uygulanan pilot çalışmalarla ilgili yeterli düzeyde sayısal veri bulunmamaktadır. Buna karşın, yöneticiler, eğiticiler ve katılımcılardan bazılarıyla yapılan birebir görüşmeler, pilot projelerde yer alan kadınların olumlu sonuçlar aldığını göstermektedir. Araştırma kapsamında KİHEP grup çalışmasına katılan vaizeler ve bu grupların grup yönlendiricileri ile yapılan görüşmeler, çok sayıda katılımcının kadın bakış açısını kullanarak kendi kişisel hayatlarının eleştirel analizini yaptıklarını doğrulamaktadır. Dahası, yöneticiler kurum içi değerlendirmelerinde, KİHEP’in kendi kurum bileşenlerini de olumlu yönde etkilediğini memnuniyetle fark ettiklerini söylemektedir. Örneğin KİHEP sayesinde vaizeler, kadın hakları, kadınları korumaya yönelik yasal mevzuat ve koruyucu-önleyici mekanizmalar ve kendi bölgelerinde sorun yaşayan kadınlarla ilgili hangi devlet kurumları veya sivil toplum örgütlerine başvurabilecekleri gibi konularda daha fazla bilgi sahibi olmuştur.

Ancak cinsel haklar ve doğurganlık hakları konusu, bazı vaizeler için sorunlu görünmektedir. Evlilik dışı cinsellik ve kürtaj hakkı gibi konular bazı vaizeler için tartışılmaya açık konular olarak kalmaya devam etmektedir. Bu durum KİH-YÇ’nin programı yeni yararlıcı gruplardan gelen isteklere göre uyarlaması yönünde talep gelip gelmeyeceği sorusunu akla getirmektedir

7.4. Dönüştürücü Öğrenme Yaklaşımının Uygulanmasına İlişkin Temel Bulgular

Çalışma, KİHEP’in hem tasarım ve uygulanmasında hem de yarattığı etkide dönüştürücü öğrenme ve popüler eğitim yaklaşımlarının temel öğeleriyle tutarlı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşımların her ikisi de İnsan Hakları Eğitiminde Dönüşüm Modeli’nin temel unsurlarıdır.

Karşılıklı öğrenme, demokrasi kültürü, grup bilinci oluşturma/dayanışma ve kadınlar için kişisel önem taşıyan sorunların tartışılması gibi süreçlerin önemini vurgulayan feminist metodoloji de KİHEP’i bir bütün olarak beslemektedir.

Araştırmada, aşağıdaki temel güçlendirme alanlarında sonuçlar belgelenmiştir:

- Kadın bakış açısı
- Kadının insan haklarını koruyan yasa ve kurumlardan haberdar olma
- Kendine güven ve cesaret
- Kendine değer verme
- Kendini ifade edebilme ve karar alabilme
- Sorunları tespit etme ve bu sorunların çözüm yollarını belirleme
- Kadınların aile ilişkileri, eğitimleri, çalışma hayatları ve aktivizm alanlarında hayata geçirdikleri çeşitli eylemler

KİHEP Koordinatörü Zelal Ayman’a göre:

KİHEP kadınların kendilerini ve çevrelerindeki toplumsal hayatı dönüştürmek için motive olmalarına olanak veriyor... Feminizmin özel bir gücü var –kendimi değiştirmem için gerekli farkındalık ile beceri ve kapasiteyi artırıyor... Kendisine ne yapıldığını, aile içinde anne-babası ve çevresi tarafından neden ayrımcılığa maruz kaldığını anlıyor... Bir kadın ona zarar veren deneyimleri analiz edemezse, çözümlerini de bulamaz...

Dönüştürücü öğrenme ve popüler eğitim yaklaşımlarını yansıtan, kendisi hakkında düşünme, eleştirel diyalog ve kadınlarla ilgili önem taşıyan sorunların tartışılması gibi grup süreçleri, örnek olay çalışmalarının anlatıldığı bölümde belgelenmiştir. KİH-YÇ’nin kurucularından Pınar İlkcaracan’a göre:

Ne öğrenebileceklerinden çok, kendilerini nasıl dönüştürebilecekleriyle ilgileniyordum. Dönüştüğünüz zaman, öğrenme işini kendiniz de yapabilirsiniz.

KİH-YÇ’nin eski yönetim kurulu başkanlarından Liz Erçevik Amado, programın Mezirow ve meslektaşlarının dönüştürücü öğrenme metodolojilerini kapsadığı konusunda hemfikir. Harekete geçirici olgular arasında kadına karşı ayrımcılık örnekleri ile eleştirel diyalog ve düşünme sayılabilir. Bunlar grup tartışmaları ve alıştırmalara eklenmiştir. Bakış açısı ve varsayımların gözden geçirilmesi bizzat katılımcılar tarafından yapılmaktadır. İstanbul’da çalışan bir grup yönlendiricisine göre;

KİHEP, kadınların her şeyi sorguladığı bir süreç başlatıyor ki, bu süreç değişimin önşartıdır. Grup sürecinde katılımcıların çoğu “Bunu daha önce bilmiyordum” veya “Haberim vardı ama nasıl uygulamaya koyacağımı bilmiyordum” diyorlar.

KİHEP grup çalışmalarında kadın bakış açısını hayata geçirmek için eleştirel düşünme ve diyalog şarttır. Haftalık oturumlar, kadınların hayat tecrübelerini 16 hafta boyunca gruba taşımalarına olanak vermektedir. Liz Erçevik Amado’ya göre, KİHEP’e katılmak bir seferlik bir olaydan ziyade, KİHEP grubunun diğer üyeleriyle birlikte yaşanan ve deneyimlenen bir süreçtir.

7.5. KİHEP’in Geleceği İçin Stratejik Öneriler

KİHEP’in Kalitesinin Sürdürülebilirliği ve Tutarlılığı

Bu çalışmada elde edilen bulgular muhtemelen KİHEP'in, grup yönlendiricilerinin hazırlık süreci, katılımcıların seçilmesi, programın içeriği ve uygulanması gibi bir dizi programın kendine özgü özelliğinden kaynaklanan belirgin ve güçlü sonuçlar aldığına işaret etmektedir. Programın zaman içinde kalitesini korurken bir yandan da büyümeyi ve yaygınlaşmayı sürdürmesi özellikle kayda değer bir noktadır. Program içeriği ve bileşenleri bu çalışma kapsamında incelenmemiş olmasına rağmen, KİH-YÇ ekibi ve grup yönlendiricileri ile yapılan görüşmeler, grup yönlendiricileri ile dernek çalışanları arasında dürüstlüğü, ekip çalışmasını ve sorun çözmeyi teşvik eden bir kültür oluştuğunu ortaya koymaktadır. Dahası, KİH-YÇ'nin grup yönlendiricileri ve katılımcılarla birlikte yaptığı süregiden iç değerlendirme çalışmaları KİHEP'in uygulaması ve sonuçlarına ilişkin düzenli geri bildirimler sağlamaktadır.

Öyle görünüyor ki, programın uzun soluklu olması ile KİH-YÇ ekibi ve grup yönlendiricilerinin katkısı, Derneğin iç değerlendirme çalışmalarıyla da birleşerek programın başarısına katkıda bulunmaktadır. Bu bileşim, programın bir yandan Türkiye'deki kadınların sorunlarını takip etmesini sağlarken, bir yandan da uzun süre KİHEP ile ilgili çalışmaktan kaynaklanan sağduyu ve uzmanlaşmadan beslenmesini kolaylaştırmaktadır.

Program, Medeni Kanun ve Türk Ceza Kanunu'ndaki değişikliklere bağlı olarak iyileşen yasal hakların güvenceye alınması, koruma önlemleri ve Türkiye'de kadının insan hakları hareketinin gelişmesi bağlamında, Türkiye'deki kadınlar için geçerliliğini ve önemini korumaya devam etmektedir. Bu tür hukuki veya politik değişimler kadın haklarının iyileştirilmesinde her zaman hem yeni fırsatları hem de zorlukları beraberinde getirir. Bu değişimlerin kadınların eşitliği ve güçlenmesinin sağlanması bakımından taşıdığı anlamın KİH-YÇ tarafından dikkatlice analiz edilmesi, şüphesiz, KİHEP ile ilgili stratejik kararlara dayanak olmaya devam edecektir.

KİHEP Programının Çeşitlendirilmesi

KİH-YÇ ekibi ve grup yönlendiricileri KİHEP'in yeni yararlanıcı gruplar için ve muhtemelen yeni formatlarda (daha kısa süreli eğitimler, erkeklerin de katılabileceği seminerler vb.) verilmesi için sürekli talep almaktadırlar. Grup yönlendiricileri zaten halihazırda üniversite mezunu veya profesyonel çalışan kadınları da içeren bir dizi KİHEP grup çalışmasını yürütmektedirler. Potansiyel yeni yararlanıcı gruplar olarak vaizelerle gerçekleştirilen pilot program uygulamaları ve ILO, İŞKUR desteğiyle meslek edindirme kursuna katılan kadınlar için daha az sayıda oturumla uyarlanan pilot uygulama örneklerine önceki bölümlerde yer verilmiştir. Bu örneklerden elde edilen veriler, KİHEP'in tüm eğitim alanlar üzerinde olumlu sonuçları olduğunu göstermiştir.

KİH-YÇ'nin hedef grupları ve program formatının çeşitlendirip çeşitlendirmeyeceği sorusu, bir dizi karmaşık soruyu da beraberinde getirmektedir. Bunlardan ilki, programın farklı profil özelliklerine sahip kadınlar üzerindeki etkisiyle ilişkilidir. Bu çalışma, eğitim düzeyi görece düşük veya ev dışında hiç çalışmamış katılımcıların özellikle kendileri ile ilgili algılarında ve aile ve çevreleri ile ilişkilerinde diğer kadınlara oranla daha güçlü sonuçlar elde ettiklerini göstermiştir. Bu kadınlar yaşadıkları ayrımcılığın katmanları göz önüne alındığında daha dezavantajlı kadınlar olarak kabul edilebilir. Bu kadınların KİHEP'e katılması, bazı durumlarda, hayatlarını değiştiren farklar yaratabilmektedir.

Öte yandan KİH-YÇ'nin vaizeler, polis memurları, belediye meclisi üyeleri, sosyal hizmet uzmanları, STK çalışanları ve kadınlarla çalışan uzmanlar gibi çarpan etki potansiyeli olan kadınlarla çalışması, kadın bakış açısının ve yasal düzenlemelerin Türkiye genelinde daha yaygın olarak uygulanmasında kilit bir rol oynayabilir. KİHEP'in grup yönlendiricileri ve diğer kadınlarla çalışan profesyoneller üzerindeki etkileri, programın bu kadınların özel hayatlarında da

etkili olduğunu ve kadın bakış açısını içselleştirerek kendi mesleki çalışmalarına entegre etme ve uygulama becerilerini geliştirdiğini göstermiştir. Bu kadınların çoğu, örneğin vaizeler, KİHEP'in doğrudan ulaşamayacağı daha dezavantajlı konumda olan kadınlarla çalışmaktadır.

Toplumsal değişim stratejileri kadınların bireysel olarak sürekli bir biçimde güçlenmesini sağlayacak stratejiler gerektirir. Böylece kadınlar haklarını öğrenip talep etmekle kalmaz, haklarına saygı duyulması ve korunması için kadın hakları perspektifinin kamu personeli ve diğer yetkililerin politika ve uygulamalarına entegre edilmesini de talep edebilirler. Dolayısıyla (yukarıda tartışılan) her iki strateji de Türkiye'de kadın haklarının yaygınlaştırılması açısından kilit önemdedir ve KİHEP tarafından sürdürülmelidir.

KİH-YÇ'nin geçmişte programı başarılı bir şekilde yaygınlaştırdığı ve kalitesini koruduğu düşünülürse, KİH-YÇ ekibi ve grup yönlendiricisi sayısı yeterli olacak şekilde, dikkatli bir biçimde grup yönlendiricisi havuzunun genişletildiği ve izleme ve değerlendirme mekanizmaları da düzenli işletildiği müddetçe, derneğin yararlanıcı gruplarını bilinçli olarak çeşitlendirerek ilerleme kapasitesine sahip olduğu konusunda iyimser olmak için her türlü neden bulunmaktadır.

Öte yandan, KİHEP'in pilot uygulama yaptığı kurumlar gibi yeni potansiyel işbirliği talep edebilecek başka kamu kurumları da KİH-YÇ'den KİHEP'i daha geniş bir ölçekte uygulamasını isteyebilirler. Böyle bir durumda Derneğin bu talebi karşılayacak kapasiteye sahip olup olmadığını değerlendirmesi gerekecektir.

KİH-YÇ'nin işbirliği yaptığı kurumlarda düzenlenen KİHEP eğitimlerini ne dereceye kadar izleyip, sonuçlarını değerlendirebileceğini de dikkatlice düşünmesi gerekmektedir. Örneğin ILO Ankara Bürosu ve İŞKUR ile kurulan ortaklıklar, KİHEP'in meslek edindirme kursuna ayak uydurabilmesi için oturum sayısının azaltılmasını gerektirmiştir. Grup yönlendiricileri sosyal hizmet kökenli olduğu için, bu oturumların nasıl uyarlandığı konusunda KİH-YÇ'den bilgi almak ve grupların ayrıca takibini yapmak durumunda kalmıştır. KİH-YÇ herhangi bir format değişikliği konusunda güven ve rahatlıkla hareket etmek istiyorsa, grup yönlendiricileri ile yakın ilişki halinde, bu değişikliklerin yapılması sürecinde de onlarla birlikte çalışmak durumundadır.

Bütün oturum başlıklarının ele alınıp alınmaması ile ilgili endişeler doğal olarak ortaya çıkacaktır. Bu endişeler özellikle konuların ne dereceye kadar işlenebileceği; oturumların süresi ve bunun grup sürecini nasıl etkileyeceği (çok kısa oturumlar katılımcı yöntemlerin kullanımını kısıtlayabilir, çok uzun oturumlar yorgunluğa neden olabilir); ve oturumlar arasında kalan sürenin kadınların KİHEP'in temelinde yer alan sorgulayıcı bakış açısı üzerine düşünüp bunları günlük hayatlarında uygulamalarına olanak verecek uzunlukta olup olamayacağı gibi konularla ilgilidir. Prensipite, KİHEP'in dönüştürücü öğrenme metodolojisinin 16 haftadan daha kısa süreli bir programda da uygulanması mümkün görünmektedir. Bu değerlendirme çalışması, programın uyarlamalarının dönüştürücü öğrenme ve popüler eğitim yaklaşımlarının temel bileşenlerini içermesi gerekliliği dışında, bu konuya ilişkin başka bir saptamayı kapsamamaktadır.

KİH-YÇ'nin ısrarcı olması gereken bir koşul, programa katılımın gönüllü olması prensibidir. KİHEP'e katılmayı kendileri seçen kadınlar daha motivedir; bu durum, grup yönlendiricilerinin "açıklık", "kendi hakkında düşünme", "eleştirel diyalog" ve "grup süreçlerine katılma isteği" ile ilişkilendirdiği bir eğilimdir. Bu bulgu, kendi personelini veya hizmet sağladığı kişileri KİHEP'e katılmaya "zorunlu tutan" kurumlarla işbirliğine gitmemesi yolunda KİH-YÇ'ye yapılabilecek bir uyarı niteliğindedir.

Kadın Hakları Aktivizmi

KİHEP kadınları, kendi hakları konusunda bilgilendirmekte, kadınların hem özel hem de kamusal alanda bunları talep etmelerini sağlayacak şekilde güçlenmesine destek olmaktadır. Programın bu çalışmada belgelenen yaygın ve kapsamlı etkileri, dönüştürücü eğitim yaklaşımının kadınları harekete geçirdiğini ve yaşadıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı insan hakları ihlallerini belirleyip buna göre tavır alma becerisi oluşturduğunu tekrar teyit etmektedir.

Bu değerlendirme çalışması eğitim alanların ve grup yönlendiricilerinin farklı profil özelliklerine ve hayat şartlarına rağmen, kadınların büyük çoğunluğunun KİHEP'ten benzer şekillerde faydalandığını ortaya koymuştur. Örnek olay çalışmaları ve anket sorularına verilen cevaplar, katılımcıların büyük çoğunluğunun, yasal okuryazarlık, özgüven, toplumsal cinsiyete duyarlı çocuk yetiştirme yöntemleri, eşlerle ilişkide güç dengelerinin yeniden kurulması ve kendi çevrelerinde kadın hakları konusunda kaynak kişi haline gelme alanlarıyla ilgili kazanımlar bildirdiğini göstermektedir.

Tek istisna aktivizm konusunda ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların üçte ikisi kendi çevrelerinde (oy vermek, aday olmak gibi) siyasi eylemliliklerinin arttığını bildirmiş ancak, bu kadınların yarısından biraz azı var olan bir kadın örgütünde veya Türkiye'deki kadın hareketinde aktif olarak görev aldıklarını ifade etmiştir.

Genel anlamda istatistikler Türkiye'de çok az sayıda bireyin aktivizmle uğraştığını gösterdiğinden, bu bir tür "bardağın yarısı boş" durumu sayılabilir. KİHEP değerlendirmesinde (bu konuda) alınan sonuçların Türkiye'deki ulusal ortalamanın epey üstünde olması muhtemeldir. Yine de KİH-YÇ, ortaya çıkan oranların idealde daha yüksek olması gerektiğini düşünebilir, zira KİHEP katılımcılarının neredeyse hepsinin kendi çevrelerinde kadın hakları konusunda kaynak kişi haline geldiklerini belirtmeleri, bu kadınların kamusal alanda kadın bakış açısını temsil etmeye istekli olduklarını akla getirmektedir. Ancak bu isteğin mutlaka aktivizme doğru evrilmediği ortadadır; bu, kadınların kişilik ve profil özellikleri, aktivizme ne kadar zaman ayırabildikleri ve çevresel koşullar gibi faktörler de göz önünde bulundurularak ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

Bazı grup yönlendiricileri, kişisel sorunları daha az olan ve/veya (görece yüksek eğitim düzeylerinin işaret ettiği gibi) zaten eylemlilik gösteren kadınların, STK'lar ve hak savunuculuğu gibi kamusal alanlarda kadın haklarıyla ilgili hemen harekete geçmelerinin daha muhtemel olduğunu gözlemlemiştir. Ancak bu araştırma, eğitim düzeyi görece yüksek olan kadınların kadın hakları aktivizmi ile uğraşmaya daha yatkın olduklarına dair belirgin bir sonuca varmamıştır. Araştırma sonuçları, (KİHEP'e katıldıktan sonra) politik anlamda daha aktif hale gelmeleri veya bir STK kurmak gibi faaliyetlerde bulunmaları konusunda kadınları özendirmek üzere ne gibi stratejik kararlar alınabileceğine ilişkin doğrudan bir fikir vermemektedir. Buna yönelik koşulların daha karmaşık ve bu çalışmanın kapsamının ötesinde olduğu görülmektedir.

Sonuç

Etki değerlendirme araştırmasının sonuçları, KİHEP'in katılımcılar, grup yönlendiricileri ve uzun süreli işbirliği yapılan kurumlar üzerinde sürdürülebilir, geniş kapsamlı ve güçlü etkileri olduğunu doğrulamıştır. Bu sonuçlar, yasal haklar ve toplumsal cinsiyet bakış açılarını bir araya getiren program, kadınların hem özel (aile ilişkileri, cinsel ve doğurganlık hakları, toplumsal cinsiyete duyarlı ebeveynlik), hem de kamusal (ekonomik haklar, siyasi haklar, örgütlenme ve adalete erişim) alanlardaki haklarını öğrenip talep etmelerini sağlayacak şekilde güçlenmesi amacı bağlamında başarılı olduğunu göstermektedir.

KİHEP halen bölgedeki en yaygın, en uzun soluklu ve kapsamlı, yetişkinlere yönelik insan hakları eğitim programıdır ve Türkiye’de kadının insan hakları konusunda sürdürülebilir devlet-STK işbirliğinin tek örneğidir. Değerlendirme araştırmasının sonuçları, uzun yıllar boyunca böyle bir programı başarıyla yürütenin mümkün olduğunu ve programın yaygınlaşma potansiyelini sürdürmesi halinde KİHEP’in kadınların güçlenmesine katkıda bulunmaya devam edeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun İnsan Hakları Eğitimi Deklarasyonu’nu kabul ettiği bir dönemde KİHEP, başka ülke ve bölgelerde de model alınacak, ikna edici bir örnek teşkil etmektedir.

BAŞVURULAN KAYNAKLAR

Amado, L. E. (2005). “Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı: Devlet Kaynaklarını Türkiye’de Kadının İnsan Haklarını Geliştirmek için Kullanmak”. *Yeni Taktikler El Kitabı: The New Tactics Project tarafından yayınlanan Taktikler El Kitabı* . Minneapolis, MN: İşkence Kurbanları Merkezi.

Uluslararası Af Örgütü (2005). *27. Uluslararası Konsey Toplantısı: Genelge 25: İnsan Hakları Eğitimi: Küresel Bir İnsan Hakları Kültürü İnşa Etmek*. ORG 32/006/2005. Londra: Uluslararası Af Örgütü.

Asya-Pasifik Bölgesel İnsan Hakları Eğitimi Belge Bilgi Merkezi (2008). *Geri Kazanılan Sesler. Asya-Pasifik’te Katılımcı İnsan Hakları Eğitim Metodolojileri Üzerine Bir Çalışma*. Bangkok, Tayland: ARRC.

Boyd, R.D. ve Myers, J.G. (1988). “Dönüştürücü Öğrenme.” *International Journal of Lifelong Education* 7, no. 4: 261-284.

Ettling, D. (2002), “Dönüştürücü Eğitimin Sürdürülmesi Pratikleri”. *Teacher’s College Record*, 1/31/02 on www.tcrecord.org.

Ilkcaracan, P. ve Amado, L.E. (2005). “Yerel Örgütlenme ve Sosyal Dönüşüm Aracı Olarak İnsan Hakları Eğitimi: Türkiye’den Bir Örnek Analizi”. *Intercultural Education* 16(2).

Kardam, N. (2004). *Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı 1995-2003. Değerlendirme Raporu*. İstanbul: Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler.

Taylor, E. W. (1998) *Dönüştürücü Öğrenmenin Teorisi ve Pratiği: Bir eleştiri*. Bilgi Serisi No. 374, ERIC Clearinghouse Yetişkin, Kariyer ve Mesleki Eğitimi, p. 8.

Tibbitts, F. (2002). Ne yaptığımızı anlamak: İnsan Hakları Eğitiminde Gelişen Modeller. *International Review of Education*, 48 (3-4), sf. 159-171.

Tibbitts, F. ve Kirchsclaeger, P. (2010). İnsan Hakları Eğitiminde Araştırma Perspektifleri. *Journal of Human Rights Education*, 2 (1), sf. 8-29.

Birleşmiş Milletler (2011). *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Talim ve Terbiye Bildirgesi*. Genel Kurul tarafından 66/137 sayılı kararla kabul edilmiştir.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler (2010). *Yıllık Rapor. Ocak 2008-Nisan 2010*. İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı’na sunulmuştur. İstanbul: KİH-Yeni Çözümler.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler (2004). *Faaliyet Raporu. Ocak 1, 2004-Aralık 31, 2004.* İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'na sunulmuştur. İstanbul: KİH-Yeni Çözümler.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler (2005). *Faaliyet Raporu. Ocak 1, 2005-Aralık 31, 2005.* İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'na sunulmuştur. İstanbul: KİH-Yeni Çözümler.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler (2006). *Faaliyet Raporu. Ocak 1, 2006-Aralık 2006.* İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'na sunulmuştur. İstanbul: KİH-Yeni Çözümler.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler (2010). Program Teklifi Haziran 1, 2010- Mayıs 31, 2012. İstanbul: KİH-Yeni Çözümler.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler (2005). *EĞİTİCİ EL KİTABI.* İstanbul: KİH-Yeni Çözümler.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler (2005). *VIDEOLAR* İstanbul: KİH-Yeni Çözümler.